

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
(LEH DİLİ VE EDEBİYATI)

**TADEUSZ BOROWSKI’NİN SANATINDA
TOPLAMA KAMPI GERÇEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan
EBRU AKGÜL

Ankara – 2010

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
(LEH DİLİ VE EDEBİYATI)

**TADEUSZ BOROWSKI’NİN SANATINDA
TOPLAMA KAMPI GERÇEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Doç.Dr. SEDA KÖYCÜ

Tezi Hazırlayan
EBRU AKGÜL

Ankara – 2010

TEZ ONAY SAYFASI

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

LEH DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

**TADEUSZ BOROWSKI’NİN SANATINDA
TOPLAMA KAMPI GERÇEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Seda KÖYCÜ

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Neşe YÜCE

.....

Doç. Dr. Metin KARTAL

.....

Doç. Dr. Seda KÖYCÜ

.....

Tez Sınavı Tarihi 02/03/2011

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...../...../.....)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ.....	VII
GİRİŞ.....	1
<i>YİRMİNCİ YÜZYILIN GÖRDÜĞÜ EN KANLI SAVAŞ: II. DÜNYA SAVAŞI</i>	1
- Nedenleri, Başlayışı ve Gelişimi.....	1
I. BÖLÜM	
<i>II. DÜNYA SAVAŞI VE POLONYA</i>	
A. <i>II. Dünya Savaşı Yıllarında Polonya'da Siyasal, Toplumsal ve Kültürel Durum</i>	14
B. <i>Polonya Topraklarında Kurulmuş Gettolar, Toplama Kampları</i>	30
C. <i>Auschwitz Örneğiyle Toplama Kampında Yaşam</i>	44
II. BÖLÜM	
<i>KAMP VE EDEBİYAT</i>	49
A. <i>Kamp Konusunda Dünya Edebiyatı Yapıtlarından Örnekler</i>	50
B. <i>Savaş Sonrası Polonya Edebiyatında Kamp Konusuna Genel Bir Bakış</i> ..	70
III. BÖLÜM	
<i>TADEUSZ BOROWSKI</i>	
A. <i>Yaşam Öyküsü ve Sanatı</i>	82
B. <i>Öykülerinde Kampı Yansıtma Tutumu</i>	114
IV. BÖLÜM	
<i>SONUÇ</i>	158

ÖZETLER

TÜRKÇE.....165

İNGİLİZCE.....167

KAYNAKÇA.....169

EKLER.....172

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Polonya Kamp Edebiyatı yazarları arasında önemli bir yere sahip olan Tadeusz Borowski'nin, kamp deneyimi sonrası yazdığı öykülerinde kamp olgusunu ele alış biçimini incelemeye çalışacağız.

II. Dünya Savaşı'nda Naziler, rejim karşıtı gördükleri herkesi, Almanya'da ve işgal ettikleri bölgelerde kurdukları toplama ve imha kamplarına kapatmış, özellikle Ari ırktan olmayanları korkunç bir biçimde katletmişlerdir.

Gerek Polonya gerekse dünya edebiyatında, bu kamplardan kurtulmayı başarabilen yazarlar kamp gerçeklerini dünyaya anlatabilmek için çeşitli yapıtlar vermişlerdir.

Polonya edebiyat dünyasına girişini işgal döneminde şiirleriyle gerçekleştiren Tadeusz Borowski de kamp dünyasını yaşamış bir sanatçıdır. Bulunduğu kamplardan kurtulduktan sonra Borowski de yapıtlarında kamp konusunu ele almış, kamp dünyasını ayrıntılı bir biçimde yansıtabilmek adına da şiir türünü terk ederek öyküye yönelmiştir.

Borowski'nin, öykülerinde kamp yaşamını yansıtmaya biçimi diğer yazarlara göre oldukça farklıdır. Öykülerini dikenli tellerin ardındaki dünyada acı çekmiş bir kurbanın gözünden değil, bu dünyada işlenen suçun bir kısmını

üstlenen, yaşananların tek tarafın ürünü olmadığını savunan, objektif bir anlatımı benimsemiş bir tutsağın gözünden anlatmıştır.

Bu anlatım tutumu Borowski'nin eleştirmenlerin, Katolik basınının ve birçok yazarın eleştiri oklarına hedef olmasına neden olmuş, yazar nihilizm, ahlaki rölativizm, sinizm ile suçlanmıştır.

Bu çalışmanın amacı, “Böyle Buyurun Gaz’a Bayanlar Baylar” ve “Taşlaşan Dünya” adlarıyla dilimize de çevrilmiş olan yapıtlarında bulunan kamp konulu öykülerinde, Borowski'nin, kamp dünyasını özgün yansıtış biçimini irdeleyerek, yazara yöneltile suçlamaların haksız olduğu yönündeki görüşümüzü ortaya koymaktır.

Çalışmanın giriş bölümünde II. Dünya Savaşı'nın nedenlerine ve savaşın gelişimine değinilecektir.

Birinci bölümde, II. Dünya Savaşı döneminde Polonya'daki siyasal, toplumsal ve kültürel durumu irdelemenin yanı sıra, savaş döneminde ülke sınırları içinde kurulan getto ve toplama kamplarına, ayrıca, savaş sırasındaki soykırımın savaş sonrasında simgesi haline gelmiş olan, Borowski'nin de bir süre bulunduğu, Polonya topraklarında kurulmuş Auschwitz Toplama Kampı'ndaki yaşam koşullarına dair bilgi verilecektir.

Kamp ve Edebiyat başlıklı ikinci bölümde ise toplama kamplarından sağ çıkmış Polonyalı ve diğer ülkelerden yazarların evrensel bir kamp edebiyatı oluşturan yapıtlarına genel hatlarıyla değinilecektir.

Üçüncü bölümde Tadeusz Borowski'nin biyografisine yer verilecek, kamp öncesi ve kamp dönemi şiirlerine kısaca değinilmesinin ardından yazarın, öykülerinde kamp yaşamını yansıtmaya tutumu örneklerle gözler önüne serilmeye çalışılacaktır.

Sonuç bölümünde ise yazara yöneltilen suçlamalardan hareketle kamp konulu öyküleri üzerinde yaptığımız incelemelerden elde ettiğimiz sonuçlar yansıtılmaya çalışılacaktır.

Öncelikle yüksek lisans eğitimime başlamam konusunda beni yüreklendirdiği için değerli hocam Prof. Dr. Neşe Taluy Yüce'ye, Prof. Dr. Aydın Süer'e, tez konusu seçimimde bana yardımcı olan, bu konuya en az benim kadar tutkuyla eğilen, çalışmamın her aşamasında desteğini esirgemeyen danışmanım sayın Doç. Dr. Seda Köycü'ye teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Çalışmam süresince gösterdikleri anlayış ve destek için sevgili aileme ayrıca teşekkür ederim.

Ebru Akgül

GİRİŞ

YİRMİNCİ YÜZYILIN GÖRDÜĞÜ EN KANLI SAVAŞ: II. DÜNYA SAVAŞI

Başlangıçta bir Avrupa savaşı olarak başlayan, ancak, zamanla tüm dünyayı kasıp kavuran II. Dünya Savaşı, Adolf Hitler'in önderi olduğu Nazi Almanyası'nın, I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan Versay Antlaşması'nın kendisine getirdiği ciddi sınırlamalara karşı koyarak harekete geçmesi temelinde yükselmiştir. Ancak, II. Dünya Savaşı'nın fitilini her ne kadar Nazi Almanyası ateşlemiş olsa da, bu savaş, dönemin devletlerinin çıkarları doğrultusunda şekillenmiştir, kuşkusuz.

Nedenleri, Başlayışı ve Gelişimi

I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkıp 28 Haziran 1919'da, kendisi için askeri, ekonomik ve siyasal açıdan ağır koşullar içeren Versay Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalan Almanyası yirmili yıllarda siyasal ve ekonomik istikrarsızlık yaşamış, 1929 yılında tüm dünyada başgösteren ekonomik krizden de büyük ölçüde nasibini almıştır.

Ülkenin içinde bulunduğu bu koşullar sert ulusalcı söylemlere sahip Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi'nin (NSDAP) hızla yükselmesine uygun bir

zemin hazırlamış, Hitler önderliğindeki Nazilerin 1933’de iktidara gelmesi bu yükselişi taçlandırmış, ancak, dünyanın vereceği çok çetin bir sınavın da başlangıç halkasını oluşturmuştur.

Hitler Versay Antlaşması’nın adil olmadığını ve yeniden düzenlenmesi gerektiğini düşünüyordu. Antlaşmanın, zorunlu askerliğin kaldırılması, Alman ordusunun yüz bin askerle sınırlandırılması, zehirli gaz üretiminin ve bulundurulmasının, silah üretiminin ve ithalat-ihracatının, uçak, denizaltı, tank, zırhlı araç üretiminin yasaklanması gibi askeri koşullarının yanı sıra, savaş sırasında Müttefik Devletler’e verilen zararın karşılanmasına ilişkin bir yükümlülük olan ‘savaş tazminatları’ koşulu adaletsiz ve iflas ettirici görüldüğünden, özel bir kızgınlığa yol açmış, Alman toplumunun olağanüstü etkili bir kesimi antlaşmanın Alman ordusunun büyüklüğü ve donanımına ilişkin kısıtlamalarından rahatsız olmuştur.¹

Ülkedeki siyasal istikrarsızlık, cumhuriyet yönetiminin iç ve dış politikadaki başarısızlığı, ekonomik önlemler almadaki yetersizliği ekonominin çökmesine ve işsizlik sorununun büyümesine neden olmuştur. 1922 yılında Alman Markı’nın değerinin düşmesi halkın yaşamını zorlaştırmıştır. Bu sırada, Fransızların 1923 yılında, savaş tazminatının ödenmemesini bahane ederek Ruhr bölgesini işgal etmesi, Alman kamuoyunun Versay Antlaşması’na olan tepkisini daha da arttırmıştır.

¹ Parker, R. A. C., İkinci Dünya Savaşı, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005, s. 10-11

Siyasal istikrarsızlık, enflasyon, işsizlik gibi güçlüklerle karşı karşıya kalan Almanya’da Adolf Hitler önderliğindeki Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi Alman halkını 1918 yenilgisinin intikamını almayı ve Almanya’nın tekrar bir dünya gücü haline gelmesini sağlamayı amaçladığına ikna ederek, 23 Mart 1933’de yapılan seçimde ezici bir çoğunlukla iktidara gelmiştir. Şansölye (başbakan) Adolf Hitler Cumhurbaşkanı Paul von Hindenburg’un 2 Ağustos 1934’deki ölümü üzerine Reich başkanlığını da eline geçirerek, Alman Devlet Başkanı (Reichführer) olmuştur. Bu andan itibaren Hitler, 1923’te Münih’te hükümeti devirme girişiminde bulunduğu için tutuklanarak kapatıldığı hapisanede yazdığı *Mein Kampf* (Kavgam) adlı kitabındaki düşüncelerini yaşama geçirmeye başlamıştır. Hitler’in söz konusu düşünceleri Almanya’nın kanının saflığını korumak, Yahudi sorununu çözmek ve Almanlar için yaşam alanı sağlamaktır. Hitler Almanya’daki sorunların kaynağını kitabındaki şu cümlelerle dile getirmiştir:

*“Bizim mücadelemizin amacı ırkımızın hayatını ve gelişmesini sağlamaktır. Görevimiz milletimizin çocuklarını beslemek, kanın temizliğini, vatanın bağımsızlığını korumaktır. (...) Her düşünce ve her öğretim, her bilim bu amacın hizmetinde olmalıdır, her şey bu yönden incelenmeli, zaman uygunsa yerine getirilmeli, eğer değilse bu işe engel olan her şey ortadan kaldırılmalıdır.”*²

² Hitler, Adolf, Kavgam, Beda Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 183

*“Almanya’nın çöküşünün nedenlerini inceleyecek olursak, ilk ve kesin olarak ırk meselesinin ve Yahudi tehlikesinin takdir edilip görülememesinden ileri geldiği anlaşılır.”*³

Hitler’e göre, Almanya’nın en büyük düşmanı Yahudilerdir. I. Dünya Savaşı’nın kaybedilmesinden, Alman ekonomisinin çöküşünden hep onlar sorumludur.

*“Eğer milletimiz ve devletimiz, kana susamış ve gözünü para hırsı bürümüş Yahudi denilen zalimlerin kurbanı olursa, bu tehlike, bu ahtapot bütün dünyayı kollarına alacaktır. Fakat Almanya onların kuşatmalarından kurtulacak olursa, bütün milletler karşı karşıya bulundukları tehlikelerin en müthişinin artık dünyayı tehdit etmekten uzak kaldığına kanaat getirebilirler.”*⁴

*“Bu arada şunu da kabul etmeliyiz ki, bir milletin öteki millete göre elli misli fazla bir toprağa sahip olması Allah’ın iradesine uygun düşmez. (...) Eğer dünyada herkese yetecek kadar toprak varsa yaşamamız için gerekli olan toprağı bize versinler.”*⁵

Lebensraum’un (Yaşam Alanı) fethi ve Hitler’e göre, Almanya’nın kaçınamayacağı ‘mücadele’ belirli bir askeri güç gerektirmektedir. Hitler 16 Mart 1935’te Alman halkına yayınladığı bir demeçte, Alman Hükümeti’nin

³ Hitler, Adolf, Kavgam, Beda Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 286

⁴ A.g.y., s. 540

⁵ A.g.y., s. 120

Versay Barış Antlaşması'yla Almanya'ya dayatılan silahlanma kısıtlamasını tanımadığını belirtmiş, hatta “Alman Reich’inin bütünlüğünü korumak”, Almanya'ya “uluslararası alanda saygınlık kazandırmak” ve genel barışın garantisi olmak üzere, zorunlu askerlik sistemini getirdiğini açıklamış, aynı gün yayınlanan bir yasayla da Alman Ordusu teşkilatında önemli değişiklikler yapmıştır. Böylece, Almanya Versay Barış Antlaşması'nın en önemli hükümlerinden biri olan silahsızlanma hükmünü tek taraflı olarak feshetmiş ve Alman silahlanmasının hızını ve boyutunu, asker sayısını ısrarla arttırmaya başlamış, modern silah ve araç gereç yapımına önem vermiştir. Almanya'nın bu silahlanma politikası İngiltere ve Fransa'yı endişelendirmiş, bu ülkeler de silahlanmaya başlamıştır.

Almanya 7 Mart 1936'da Locarno Antlaşması'nı yok sayarak, askersiz hale getirilmiş bulunan Rhin bölgesini işgal etmiştir. Avusturya'nın 12 Mart 1938'deki ilhakının ardından 13 Mart'ta Almanya ile Avusturya'nın birleştiği açıklanmıştır.

Hitler Avusturya'yı ilhak ettikten sonra, Çekoslovakya'nın Südet bölgesinde üç buçuk milyon Almanın yaşıyor olması nedeniyle bu topraklarda hak iddia etmiş ve Çekoslovakya sınırına asker yığmıştır. 29 Eylül 1938'de yapılan Münih Konferansı sonucunda Südet bölgesinin, başka bir bölgede hak iddia etmemesi koşuluyla Almanya'ya verilmesi, Çekoslovakya'nın yeni sınırlarının saptanması için bir uluslararası komisyonun kurulması ve saptanan sınırın uluslararası güvence altına alınması kararı alınmıştır. Südet bölgesini almakla egemenlik alanını genişleten Almanya bunu yeterli görmemiş ve

İngiltere ve Fransa'nın şiddetle karşı çıkmasına rağmen, 15 Mart 1939'da ordusunu Prag üzerine göndererek Çekoslovakya'yı işgal etmiştir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Sovyetler Birliği olarak anılacaktır) ve Fransa, Almanya'ya bir nota vererek olayı protesto etmişlerdir. Almanya bu protestoları dikkate almadığı gibi, 23 Mart 1939'da Litvanya sınırları içinde bulunan Memel'e saldırmış ve burayı ele geçirmiştir.

İtalya I. Dünya Savaşı'ndan sonra büyük bir ekonomik çöküntü içerisine girmiştir. Barış antlaşmasının sonuçları hayal kırıklığı yaratmış, savaştan dönen askerler işsiz kalmış, ülkede toplumsal sorunlar artmıştır. Benito Mussolini önderliğinde kurulan Nasyonal Faşist Parti, halkı ülkeyi içinde bulunduğu durumdan kurtarıp güçlendireceğine, işsizliğe çözüm bulacağına inandırmıştır. Ülkeyi Roma İmparatorluğu'nun görkemli dönemlerine geri döndüreceğini vaad eden ve ülkedeki sol muhalefetle mücadele edeceğini belirten Nasyonal Faşist Parti 28 Ekim 1922'de Napoli'den Roma üzerine yürüyerek büyük bir atılım gerçekleştirmiştir. Partinin "Kara Gömlekliler"⁶ tarafından gerçekleştirilen bu olay üzerine hükümet istifa etmiş ve başbakanlığa Mussolini getirilmiştir. Mussolini'nin kurduğu faşist yönetim, aşırı ulusalcılığı esas aldığından, kısa bir süre sonra demokrasiyi ortadan kaldırmış, ülkedeki diğer ırklardan olan kişileri zorla İtalyanlaştırmaya

⁶ I. ve II. Dünya Savaşları dönemlerinde İtalya'da Benito Mussolini yönetiminde etkinlik gösteren yarı askeri faşist grup.

çalışmış, Roma İmparatorluğu'nun yeniden kurulması için Akdeniz çevresinde sömürgeler elde etmeye yönelmiştir.⁷

İtalya lideri Mussolini Almanya'nın Versay Barış Antlaşması'nı geçersiz kılması karşısında Milletler Cemiyeti'nin⁸ tepki göstermemesini fırsat bilerek harekete geçirmiştir. 3 Ekim 1935'te İtalyan uçakları Kuzey Habeşistan'daki Adowa ve Adigrat kentlerini bombalayarak Habeşistan'ı işgale başlamışlardır. Milletler Cemiyeti işgalin sona erdirilerek barışın sağlanmasını istemişse de başarılı olamamıştır. Ancak İngiltere Habeşistan'daki çıkarları nedeniyle tepki gösterebilmiştir. Bu ülkeyi de Fransa, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri (çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Amerika olarak anılacaktır) frenlemiştir. İtalya 9 Mayıs 1936'da Habeşistan'ı ilhak ettiğini ilan etmiştir.

Rusya'da ise 1917 yılında Bolşevik Devrimi gerçekleştirildikten sonra, Lenin'in başkanlığındaki yeni yönetim savaştan çekilmiş, çarlık yönetiminin savaş sırasında yapmış olduğu gizli anlaşmaları açıklamış, Almanya ve müttefikleri ile 3 Mart 1918'de Brest-Litowsk Antlaşması'nı imzalayarak durumunu güçlendirmeye çalışmıştır. Ancak, devrimden sonra Bolşeviklerle çarlık taraftarları arasında uzun bir iç savaş yaşanmıştır. 1922'de tümüyle sona eren bu iç savaşın, Rus halkı üzerinde büyük etkileri olmuştur. Halk, devrim ve I. Dünya Savaşı sırasında fakir düşmüş ve milyonlarca kayıp vermiştir. Aralık

⁷ Yrd.Doç.Dr. Kemal YAKUT, "İkinci Dünya Savaşı", www.aof.anadolu.edu.tr/kitap/IOLTP/2292/unite07.pdf, 7 Aralık 2009 tarihinde alınmıştır.

⁸ Birinci Dünya Savaşı'nın ardından toplanan Paris Barış Konferansı'nın 15 Ocak 1919 tarihli oturumunda, barışın korunmasını sağlayacağı düşünülen bir örgütün, Milletler Cemiyeti'nin kurularak barış antlaşmalarında yer alması kararlaştırılmıştır. Ancak, bu cemiyet büyük devletlerin etkisi altında kaldığından, karşılaşılan uluslararası sorunları çözememiştir. Bu nedenle, 1930'lu yılların başlarından itibaren durumu sarsılmış ve güven duyulan bir kurum olmaktan çıkmıştır.

1922’de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin kurulduğu ilan edilmiştir. Lenin, ülkesindeki sefaleti ortadan kaldırmak için ‘Yeni Ekonomi Politikası’nı⁹ uygulama yoluna gitmiş, bu sayede tarımı ve sanayiye canlandırmıştır. Lenin’in 21 Ocak 1924’teki ölümünün ardından iktidara gelen Stalin bu ekonomik politikadan uzaklaşmış, Sovyetler Birliği’ni sanayileşmiş bir sosyalist ülke haline getirmek için ekonomik sorunları çözmeye çalışmış, devletin askeri gücü olan Kızıl Ordu’nun silahlanmasını da ihmal etmemiş ve sonuçta ülkeyi II. Dünya Savaşı’ndan önce önemli ölçüde güçlendirmiştir. 1933’ten sonra Almanya’nın gelişmeye ve çevresini tehdit etmeye başlaması üzerine uluslararası alanda silahsızlanmayı savunmuştur. Sovyetler Birliği’nin önderine göre, kapitalist ve faşist devletler arasında çıkacak bir savaş sonucunda, her iki taraf da yıpranacağından, sosyalizmin dünyaya yayılması daha kolay olacaktır. Bu nedenle, Stalin yeni bir dış politika izleyerek, Almanlarla işbirliği yoluna gitmiştir.

Almanya’nın, Versay Barış Antlaşması’nda yapılan bir düzenlemeyle Milletler Cemiyeti gözetimine bırakılarak “serbest kent” ilan edilip 1922 yılında Polonya’nın gümrük sınırlarına dahil edilmiş olan, ağırlıklı Alman nüfuslu Danzig’in (Gdańsk) kendisine iade edilmesi yönündeki talebi, Polonya ve Almanya arasında anlaşmazlığa neden olmuştur. 1939 kışında Polonya Dışışleri Bakanı Beck ile Almanya Dışışleri Bakanı Ribbentrop arasında

⁹ N.E.P. (Novaya Ekonomicheskaya Politika): Rus ekonomisini çöküşten kurtarmak amacıyla Lenin tarafından ortaya koyulan ekonomik politikadır. Bazı özel işletmelere izin verilerek, küçük işletmelerin, kapitalizmde olduğu gibi kâr mantığıyla işlemlerini içeren politikada sosyalist devlet, bankaları, büyük sanayi kuruluşlarını ve dış ticareti tekel olarak kontrol etmeye devam etmiştir. NEP, Sovyetler Birliği Komünist Partisi 10. Kongresi’nde kararlaştırılmış ve resmi olarak 21 Mart 1921 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kararlar köylülerden zorla alınan fazla tarımsal ürün alımı durdurulmuş, bunun yerine ürün üzerinden vergi alınmaya başlanmıştır.

görüşmeler yapılmış ve Almanya bu anlaşmazlığı çözmek adına, Danzig karşılığında Polonya'ya toprak önermiştir. Polonya hükümeti bu öneriyi reddederek, Almanya'nın bir fetih hedefi haline gelmiştir. Bunun üzerine Almanya, Sovyetler Birliği ile anlaşma yoluna gitmiş, 23 Ağustos 1939'da iki ülke arasında, Baltık ülkelerinin ve Polonya'nın paylaşımı düzenlemelerini de içeren Saldırmazlık Paktı imzalanmıştır.

Bu paktın sonucunda Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa'nın askeri heyetleri arasında bir süreden beri süregelen görüşmeler de sona ermiştir. İngiltere bu pakta karşılık, Almanya'nın ele geçirmek istediği Polonya ile 25 Ağustos 1939'da bir ittifak antlaşması imzalamıştır. Tüm bu siyasal gelişmeler sonucunda yeni bir dünya savaşının eşiğine gelinmiştir artık.

Polonya'dan istediği Danzig'i diplomatik yollarla alamayan Almanya 1 Eylül 1939'da Fall Weiss¹⁰ planı ile Polonya sınırını geçerek, savaşın fitilini ateşlemiştir. Bunun üzerine, Polonya'ya, topraklarına yönelik herhangi bir saldırı olması halinde yardım güvencesi veren İngiltere 3 Eylül 1939'da Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Bu sırada, Almanya ve Sovyetler Birliği arasında 23 Ağustos'ta yapılan dostluk antlaşması, yenilenerek imzalanmıştır (28 Eylül 1939). Hitler ve Stalin Polonya'yı paylaşma kararı vermişlerdir bir kez daha. Sovyetler Birliği ülkenin doğusunu işgal etmiş, Almanya ise Varşova dahil olmak üzere ülkenin batısını alarak, eski Alman topraklarını da Reich'a bağlamıştır. 28 Eylül'de Polonya'nın başkenti Varşova düşmüş, bu iki ezici

¹⁰ Almanlar tarafından 1939 yılından önce hazırlanan, Polonya'nın işgal stratejisi planı.

güç arasında kalan Polonya bir aydan daha bir kısa sürede tümüyle işgal edilmiştir.¹¹

Sovyetler Birliği Estonya, Letonya ve Litvanya gibi Baltık ülkelerini işgal ederken, Almanya da Norveç'e ve Danimarka'ya saldırmıştır. Bu ülkelerin teslim olmasının ardından Hollanda, Belçika ve Fransa'ya doğru ilerleyen Almanya, Paris'e girdikten sonra Fransızlarla ateşkes antlaşması imzalamıştır. 1940 yılının yaz aylarına gelindiğinde Hitler ya işgal yolu ile ya da İtalya ile kurduğu ittifak sayesinde, Batı Avrupa'nın büyük bir bölümünü denetimi altına almıştır artık.

Ardından İngiltere'yi hedef seçen Almanlar, Güney İngiltere'deki havaalanlarını ve limanları, Londra'yı ve İngiltere'nin iç bölgelerindeki kentleri bombalamışlardır. 1941 yılı ortalarına dek süren, ancak, bir başarı sağlanamayan bu bombardımanlar pek çok sivilin ölümüne ve büyük zararlara yol açmıştır.

6 Nisan 1941'de Yugoslavya ve Yunanistan'a saldırarak Balkanlar'daki güney sınırlarını güvence altına alan Almanya'nın hedefi artık Sovyetler Birliği olmuştur. Almanya 22 Haziran 1941'de Alman-Sovyet Paktı'nı doğrudan ihlal ederek, Sovyetler Birliği'ne saldırmıştır. Almanlar Haziran ve Temmuz 1941'de Baltık ülkelerini işgal etmişlerdir. Milyonlarca Sovyet askeri tutsak edilerek ya infaz edilmiş ya da kamplara gönderilmiştir. Alman birlikleri

¹¹ Yüce, Neşe Taluy, Özgürlük Peşindeki Polonya, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 2004, s. 118

1941 yazı ve sonbaharı boyunca Sovyetler Birliği içinde ilerlemiş, ancak, bu ilerleyiş Ekim ayına gelindiğinde olumsuz hava koşullarıyla birlikte yavaşlamaya başlamıştır. Almanlar Leningrad ve Moskova gibi kilit kentleri ele geçirememiştir.

Savaşta tarafsız kalan, ancak, İngiltere'ye destek sağlayan Amerika 7 Aralık 1941'de Japon savaş uçaklarının Hawaii adalarındaki Pearl Harbor deniz üssünde bulunan Amerikan savaş gemilerine saldırmasıyla, 8 Aralık 1941'de Japonya'ya savaş ilan etmiştir. Askeri çatışma büyüyünce 11 Aralık'ta Almanya ve İtalya, belki de en büyük stratejik hatayı yaparak, Amerika'ya savaş ilan etmiştir.

İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin Mayıs 1942'de Almanya'nın Köln kentine binlerce bombardıman uçağıyla düzenlediği saldırı, savaşı ilk kez Almanya'nın sınırları içine taşımıştır. Bunu takip eden üç yıl boyunca, Müttefik Hava Kuvvetleri Almanya'nın endüstriyel fabrika ve kentlerini sistematik olarak bombalayarak, Alman kentsel alanının büyük bir kısmını harabeye çevirmiştir.

Almanya ve müttefikleri¹² Doğu Cephesi'nde, Volga nehrinin batı yakasında bulunan Stalingrad'ı ve Kafkas petrol alanlarındaki Bakü'yü ele geçirmek amacıyla, Sovyetler Birliği'ne saldırılarını 1942 yazı boyunca

¹² Mihver İttifakı: Almanya, İtalya, Japonya, Romanya, Bulgaristan ve Macaristan'ın oluşturduğu blok.

yinelemişlerdir. Alman saldırıları 1942 yazının sonlarına doğru her iki cephede de durmuştur. Kasım ayında, Sovyet birliklerinin Stalingrad’da bir karşı saldırı başlatmasının ardından, Alman Altıncı Ordusu teslim olmuştur.

5 Temmuz 1943’de Almanlar, Sovyetler Birliği’ndeki Kursk yakınlarında, tarihe en büyük tank savaşı olarak geçen büyük bir tank saldırısı başlatmıştır. Sovyet ordusu saldırıyı bir hafta içinde püskürtmüş ve savaş süresince bir daha bırakmayacağı askeri bir üstünlük sağlamıştır.

10 Temmuz 1943’de Amerikan ve İngiliz birlikleri Sicilya’ya çıkarma yapmış ve Eylül ayında İtalya anakarasının kıyılarına ulaşmıştır. İtalyan Faşist Partisi Büyük Konseyi’nin İtalya başbakanı Benito Mussolini’yi görevden almasının ardından, İtalyan Mareşal Pietro Badoglio yeni bir hükümet kurmuş ve 8 Eylül’de İngiliz-Amerikan birliklerine koşulsuz teslim olmuştur. İtalya’daki Alman birlikleri bölgenin kuzey yarısının kontrolünü ele geçirmiş ve 2 Mayıs 1945’te teslim oluncaya kadar direnmeye devam etmiştir.

Tarihe “Büyük Gün” olarak geçen 6 Haziran 1944’de 150.000 kişiden oluşan İngiliz ve Amerikan birlikleri Fransa’nın Normandiya kıyılarına çıkarma yaparak, Almanlara karşı “İkinci Cephe”yi açmıştır. Temmuz sonunda İngiliz-Amerikan birlikleri Normandiya’da çıkarma yaptıkları sahilleri terk edip Paris’in doğusuna doğru ilerlemiştir. 25 Ağustos’ta, müttefik birlikler tarafından desteklenen Serbest Fransız Kuvvetleri Fransa’nın başkentine, 11 Eylül 1944’te de Amerikan birlikleri Almanya’ya girmiştir. 12 Eylül 1944’de Finlandiya Sovyetler Birliği ile bir ateşkes imzalayarak Mihver İttifakı’nı terk

etmiştir. Aralık ayında Fransa'nın neredeyse tamamı, Belçika'nın büyük bir kısmı ve Hollanda'nın güney bölümü özgürlüğüne kavuşmuştur.

16 Aralık 1944'de Almanlar Belçika'yı geri almak ve Alman sınırındaki müttefik birlikleri bölmek için, batıda Bulge Savaşı olarak bilinen son hücumu başlatmışlar, ancak 1 Ocak 1945 itibarıyla geri çekilmişlerdir. Sovyet birlikleri 12 Ocak 1945'te Batı Polonya'yı özgürlüğüne kavuşturan ve bir mihver kuvveti olan Macaristan'ı teslim olmaya zorlayan bir saldırıya başlamıştır. Amerikan birlikleri 7 Mart 1945'te Ren Nehri'ni geçmiş, 16 Nisan 1945'te son Sovyet saldırısı, Sovyet birliklerinin Almanya'nın başkenti Berlin'i kuşatmalarını sağlamıştır. Sovyet birlikleri imparatorluk şansölyeliğine doğru yol alırken, Adolf Hitler 30 Nisan 1945'te intihar etmiştir.

Almanya 7 Mayıs 1945'te Reims'te Müttefik Devletler'e ve 9 Mayıs'ta Berlin'de Sovyetler Birliği'ne koşulsuz teslim olmuştur. Pasifik'teki savaş ise Amerika'nın Ağustos ayında Japon kentleri Hiroşima ve Nagazaki'ye 120.000 sivili öldüren atom bombalarını atmasının hemen sonrasında sona ermiştir. Japonya'nın 2 Eylül'de koşulsuz teslim olmasıyla, bütün dünyada tahminen elli beş milyon ölümle sonuçlanan II. Dünya Savaşı sona ermiştir.

I. BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI VE POLONYA

A. II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA POLONYA'DA SİYASAL, TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL DURUM

Yurdu II. Dünya Savaşı'nda batıdan Almanya, doğudan da Sovyetler Birliği tarafından işgal edilerek paylaşılan Polonya ulusu, varlığını ağır işgal koşullarında korumak adına gerek siyasal, gerekse toplumsal ve kültürel alanda çaba göstermiştir. Özellikle Nazi Almanya'nın, Polonya ulusunu tümüyle sindirmeye ve köleleştirmeye yönelik ezici politikası, tarihi boyunca çetin sınavlar vermiş ve varlığını yüzyıllardır korumuş, ulusal bilinci yüksek Polonyalılar için kabul edilemez olmuştur. İşgal altındaki diğer pek çok ülkede yaşanmamış olan, Varşova Ayaklanması gibi büyük çaplı bir başkaldırının Polonya'da ortaya çıkmış olması, bir rastlantı olmamakla birlikte, bu düşüncemizi doğrular niteliktedir. Ancak, bu, savaş sırasında hiçbir ülkenin görmediği kadar zarar gören ve altı milyon yurttaşını bu savaşa kurban veren Polonya'da, ülkenin üzerine olanca ağırlığıyla çökmüş olan işgale bu ulusun sadece, silahlı karşı koyuşunun bir simgesidir. Polonyalılar, yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, siyasal, toplumsal ve kültürel alanda da işgal koşullarında olabildiğince direnmişlerdir.

Siyasal Durum

İşgalin ardından, önce Fransa’da, Fransa’nın Almanlara yenilmesinin ardından ise Londra’da, başında General Władysław Sikorski’nin bulunduğu bir Polonya sürgün hükümeti kurulmuştur. Ayrıca, direniş için, General Stefan Rowecki’nin yönettiği Yurt Ordusu¹³ oluşturulmuştur. Generalin tutuklanıp Sachsenhausen Toplama Kampı’na gönderilmesinin ardından, yerine General Tadeusz Komorowski geçmiştir. Bu ordu Almanya’ya karşı Fransa savunmasında yer almış, İngiltere’nin Norveç çıkarmasına katılmış, ağır kayıplar vermiştir.

1941 yılı ortalarında Almanya’nın Sovyetler Birliği’ne sürpriz bir saldırı başlatmasıyla, o güne dek Polonya’nın varlığını ya da Londra’daki sürgün hükümetini tanımayan Sovyet yönetiminin tavrı değişmiştir. Sikorski ile Sovyet yönetimi arasında imzalanan anlaşma sonrasında General Władysław Anders Sovyetler Birliği’nde eski savaş tutsaklarından ve sınır dışı edilmiş kişilerden oluşan 80.000 kişilik Polonya ordusunu kurmuştur. Bu ordu 1942’de İngiltere’den gelen baskılar sonucunda Stalin tarafından verilen emirle İran’a gönderilmiş, 1944’te ise Anders komutasında, İtalya seferi sırasında Monte Cassino’nun ele geçirilmesine katkıda bulunmuştur.

1943 yılının Nisan ayında Nazilerin Smolensk yakınındaki Katyn Ormanı’nda öldürülerek üst üste gömülmüş 4.500 Polonyalı subayın cesetlerini

¹³ Armia Krajowa (AK): 1939 yılının sonbaharında kurulan ve Ocak 1945’te dağılana dek, Polonya genelinde hem Nazilere hem de Sovyetlere karşı etkinliklerde bulunan yeraltı askeri örgütüdür. II. Dünya Savaşı sırasında var olan en büyük yeraltı direniş ordusu olmuştur.

bulduklarını ilan etmesi, bunun üzerine Polonya Hükümeti'nin Uluslararası Kızıl Haç Örgütü'nden soruşturma açılmasını talep etmesi sonucunda, Sovyetler Birliği Polonya hükümeti ile diplomatik bağlarını koparmıştır.

Bu sırada, Polonya toprakları içinde de bazı gelişmeler olmuş, 19 Nisan 1943'de Varşova Gettosu'nda bir ayaklanma çıkmış, ancak, otuz üç gün sonra Naziler tarafından kanlı bir şekilde bastırılmıştır.

4 Temmuz 1943'te General Sikorski'nin bir uçak kazasında ölmesi üzerine, Londra'daki sürgün hükümetinde içişleri bakanı olarak görev yapmakta olan Stanisław Mikołajczyk başbakanlık görevine getirilmiştir.

Nazilere karşı son bir direniş olan Varşova Ayaklanması 1 Ağustos 1944'de başlamış, ancak, müttefiklerden ve Kızıl Ordu'dan destek göremediğinden, 2 Ekim'de Naziler tarafından bastırılmıştır. Altmış üç gün süren direnişin bilançosu acı olmuş, toplam 16.000 silahlı direnişçi ve yaklaşık 200.000 sivil yaşamını yitirmiştir. Hayatta kalmayı başaranlar toplama kamplarına ya da zorla çalıştırılmak üzere başka bölgelere gönderilirken, kent yerle bir edilmiştir.

Varşova'nın 17 Ocak 1945'de Sovyet birlikleri tarafından kurtarılmasının ardından yapılan Yalta Konferansı'nda, Varşova'da bulunan geçici Polonya hükümetinin en kısa sürede gizli oya dayanan serbest ve demokratik seçimler yapması yönünde karar alınmış, Polonya'nın sınırları ise doğuda Curzon hattı, batıda Oder-Neisse nehirleri çizgisi olarak belirlenmiştir.

Kültürel Durum

II. Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılı, Polonya kültürü ve bilimi için de karanlık günlerin başlangıcı olmuştur. Savaşın patlak vermesiyle, her iki işgalci güç de (Almanya ve Sovyetler Birliği) Polonya ulusunun kimliğini yok etmek üzere, işgal ettikleri topraklarda Cermenleştirme ve Ruslaştırma politikalarını yaşama geçirmiştir. Bu doğrultuda, Polonya'da dağınık halde bulunan direniş hareketlerini önlemek üzere, öncelikle, ulusun kimliğini diri tutacak ve direnişi örgütleyecek olan aydın sınıf hedef alınmıştır.

Aydın sınıfın Polonya şovenizmini yaymasından çekinen Hitler, bu sınıf hakkındaki düşüncelerini şu sözleriyle dile getirmiştir:

*“Polonya soylu sınıfının ortadan kaldırılması gerektiği katiyen unutulmamalıdır; bu iş ne kadar zalimce sayılırsa sayılsın, bunlar nerede görülürse görülsün hemen yok edilmelidir... Polonyalıların tek bir efendileri olacaktır: Almanlar. İki efendi yan yana, bir arada yaşayamaz. Onun için Polonya aydın sınıfını temsil eden herkes yok edilecektir. Zalimce bir iş ama hayatın kanunu bu...”*¹⁴

Hitlerin bu düşüncesinden hareketle, Naziler Polonyalı aydınları hedef alan ve savaşın sonuna dek sürdürülen AB-Aktion¹⁵ adlı bir operasyon başlatmışlardır. İçlerinde öğretim üyeleri, öğretmenler, politikacılar, sanatçılar

¹⁴ Yağcı, Öner, Nazi Kampları, Papirüs Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 93

¹⁵ AB-Aktion (Außerordentliche Befriedungsaktion): Olağanüstü Kontrol Altına Alma Operasyonu

ve din adamlarının bulunduğu 30.000'in üzerinde Polonyalı aydın 1940 yılı Mayıs ayından Temmuz ayına dek, ülkenin Varşova, Kraków, Łódź, Lublin gibi büyük kentlerinde Gestapo tarafından tutuklanmış, bunların yaklaşık 3.500'ü kitlesel infazlara kurban gitmiş, diğerleri, aralarında Varşova'daki Pawiak Hapishanesi'nin¹⁶ de bulunduğu birçok hapishanedeki sorgulamaları sırasında işkence görmüş, sonrasında pek çoğu toplama kamplarına gönderilmiş ve binlercesi gettolarda ya da toplama kamplarında yaşamlarını yitirmiştir.¹⁷

6 Kasım 1939'da Kraków'daki Jagiellon Üniversitesi'nin bir binasında, tuzağa düşürülerek bir araya getirilen profesörler tutuklanarak Montelupich Hapishanesi'ne götürülmüş, ardından da Alman topraklarındaki Sachsenhausen Toplama Kampı'na gönderilmişlerdir. Ancak, dünya kamuoyunun ve Roma Katolik Kilisesi'nin müdahalelerinden sonra, tutuklanan bu akademisyenlerden bir kısmı serbest bırakılmış, içlerinde edebiyat tarihçilerinden Ignacy Chrzanowski, Stanisław Estreicher, Kazimierz Kostanecki, Antoni Meyer ve Michał Siedlecki'nin de bulunduğu on beş profesör, kampta yeterli beslenememe ve hastalık sonucunda ölmüştür.

Gestapo'nun 1941 yılında Lwów'da, aralarında Lwów Üniversitesi profesörü, eski başbakan Kazimierz Bartel'in de bulunduğu yaklaşık kırk beş

¹⁶ Ruslar tarafından Varşova'da inşa edilmiş, II. Dünya Savaşı sırasında da kullanılmış, 1944 yılında yıkılmış olan hapishane. Günümüzde hapishanenin bulunduğu bölgede bir anıtmezar, şehitlik anıtı ve Pawiak Müzesi bulunmaktadır.

¹⁷ http://www.worldlingo.com/ma/enwiki/en/German_AB-Aktion_operation_in_Poland, 4 Ekim 2010 tarihinde alınmıştır.

profesörü aileleriyle birlikte katletmesi, profesörlerin kitlesel infazlarında en unutulmaz olaylardan biri olmuştur.¹⁸

Sovyetler ise 1940 kışından 1941'in ilk yarısına kadar, doğuda işgal ettikleri bölgelerdeki 1.200.000 Polonya vatandaşını kapsayan kitlesel bir sürgün gerçekleştirmişlerdir. Bu insanlar Sibiry'a ya da Asya Cumhuriyetleri'ne gönderilmiş, çoğu, iklim ve ağır çalışma koşulları, hastalıklar nedeniyle yaşamını yitirmiştir.

Yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, 1943 yılının Nisan ayında Nazilerin Katyn Ormanı'nda 4.500 Polonyalı subayın cesetlerinin olduğu bir toplu mezar bulmaları, Sovyetlerin de büyük çaplı kitlesel infazlara girişmiş olduğunun kanıtı niteliğindedir.

Aydın sınıfın yok edilmesi, Nazilerin Polonyalıları tarihsiz, geçmişinden haberi olmayan bir ulusa çevirme amacı taşıyan programının sadece bir bölümüdür. Almanya Propaganda Bakanı Joseph Goebbels'in emri üzerine, Polonya'da orta ve yüksek öğretim yasaklanmış, sadece temel düzeyde eğitime izin verilmiştir. Çünkü 1929 yılı itibarıyla Alman polis organlarının başı, 1943 yılı itibarıyla da Almanya İçişleri Bakanı olan Heinrich Himmler *“Bir Polonyalı beş yüze kadar saymayı, kendi adını yazmayı, bir de Almanlara*

¹⁸ http://www.worldlingo.com/ma/enwiki/en/German_AB-Aktion_operation_in_Poland, 4 Ekim 2010 tarihinde alınmıştır.

*itaatin Tanrı buyruğu olduğunu öğrensin; bu kadar eğitim ona yeter.”*¹⁹
şeklinde düşünmektedir.

Eğitim ve kültür kurumları kapatılmış ve etkinlikleri yasaklanmış, bu kurumlar yerine Alman enstitüleri açılmıştır. Kurumları kapatma işlemi yayinevleri, tiyatrolar, sinemalar, sanat dernekleri ve organizasyonları gibi tüm kültürel birimlere uygulanmıştır. Kapatılmayan tiyatrolarda Nazi yönetimi tarafından seçilen oyunlar sergilenmeye başlamış, ancak, Polonya halkı bu gösterileri protesto etmiştir.

O güne kadar çıkan Leh dilindeki gazeteler yasaklanmış, sadece Nazi propagandası yapan *Nowy Kurier Warszawski* (Yeni Varşova Kuryesi) gibi günlük gazeteler basılmıştır. Savaş öncesinde yayımlanmış olan Leh dili ve tarihine ilişkin tüm kitapların yok edilmesi emredilmiş, 1940 sonbaharında, Alman çıkarları için tehlikeli ve istenmeyen edebi yapıtlar listesi yapılmıştır. Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, Stefan Żeromski, Stanisław Wyspiański gibi yazarlar Alman kültürünün düşmanları ilan edilmiş, aralarında ulusal klasiklerin de bulunduğu yapıtlar kütüphanelerden toplanıp yok edilmiştir.

Ancak, tüm bu yasaklara, kısıtlamalara ve engellere karşın, gizlilik içerisinde yürütülen bir kültürel yaşam gelişmiştir. Yeraltı devletinin ve silahlı direniş hareketinin merkezi olan başkent Varşova, sayıca en çok akademisyen, sanatçı, öğrenci ve yayınevi burada olduğundan, bu illegal kültürel yaşamda da çok önemli bir rol oynamıştır.

¹⁹ Şimşek, Ümit, Uçan Üniversite, Morötesi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 64

Varşova Üniversitesi, Krakov'daki Jagiellon Üniversitesi ve kapatılan Poznan Üniversitesi'nin akademisyenlerinden ve öğrencilerinden oluşan Batı Toprakları Üniversitesi, (Varşova'da bulunmaktaydı) yeraltı üniversiteleri olarak etkinlik göstermiştir. 1939-1944 yılları arasında illegal eğitim vermiş olan Varşova Yeraltı Üniversitesi'nde yaklaşık üç yüz eğitmen ve dört bin öğrenci yer almış, dersler, yakalanıp öldürölme riskine rağmen, kimi zaman profesörlerin, kimi zaman da öğrencilerin apartman dairelerinde küçük gruplar halinde büyük bir gizlilik içerisinde sürdürölmüştür. Witold Doroszewski, Stanisław Słowski gibi dilbilimcilerin, Julian Krzyżanowski gibi edebiyat tarihçilerinin ve Władysław Tatarkiewicz, Bogdan Suchodolski gibi felsefe dalında isim yapmış profesörlerin ders verdiği üniversite yüksek lisans derecesinde birkaç yüz mezun vermiştir. Bu öğretim üyelerinden altmış üçü, hizmetinin bedelini yaşamıyla ödemiştir. Varşova genelinde gizli derslere katılan yüksek öğrenim öğrencisi sayısı 10.000'in üzerinde olmuştur.²⁰

Kapatılan tiyatroların yerine açılan yeraltı tiyatrolarında Adam Mickiewicz ve Juliusz Słowacki gibi, yine işgal altında geçmiş olan romantizm dönemine dahil yazarların oyunları oynanmıştır.

Polonya genelinde, yarısından fazlasının Varşova'da bulunduğu yaklaşık dört yüz yeraltı yayınevi gizli etkinliklerde bulunmaya devam etmiş,

²⁰ Şimşek, Ümit, Uçan Üniversite, Morötesi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 70

yasaklanan gazetelerin yerlerine gazete, kültürel ve edebi dergi, şiir kitabı ve antoloji türünde binlerce yasadışı yayın basılmıştır.

Yeraltı basınının en önemli ve en popüler gazetesi olan ve 1939 yılı Kasım ayından 1945 yılı Ocak ayına dek düzenli olarak yayınlanan *Biuletyn Informacyjny* (Bilgi Bülteni)ni ünlü yazar ve gazeteciler çıkarmışlardır.

Edebi Yaşam

Nazilerin Polonya aydın sınıfına yönelik olarak yürüttüğü büyük çaplı ve sistemli yok etme operasyonu çerçevesinde hapishanelerde, gettolarda, toplama kamplarında (Janusz Korczak), keyfi infazlarda (Bruno Schulz, Tadeusz Boy-Żeleński) pek çok yazarın yaşamını yitirmiş olması ya da bir kısım yazarın savaşın yükünü taşıyamayacağını düşünerek savaşın hemen başında intihar etmesi (Ignacy Witkiewicz) nedeniyle dönem edebiyatı büyük bir yara almışsa da, tümüyle yok olmamış, ülkede ağır işgal koşullarında bile bir edebi yaşam gelişmiştir.

Bu dönemde, savaşı Polonya’da geçiren yazarlar olduğu gibi, savaş başladığı sırada yurt dışında bulunan ya da savaşın patlak vermesiyle Polonya’dan ayrılan (Julian Tuwim, Kazimierz Wierzyński, Jan Lechoń, Antoni Słonimski, Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, Witold Gombrowicz, Ksawery Pruszyński) yazarlar da olmuştur.²¹ Bu yazarlar ulusa cesaret vermeyi

²¹ Yüce, Neşe Taluy, XX. Yüzyıl Polonya Edebiyatı Çeviri Seçkisi, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s. 20

amaçlayan bir edebiyat geliştirerek, yurtdışındaki Polonya edebiyatını şekillendirmiş ve tanıtmışlardır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Polonya’da yayınevleri kapatılmış, yapıtların basımı için tüm yasal yollar engellenmiştir, ancak, dönemin, savaşı ülkede geçiren yazarlarının çoğu edebi çalışmalarına ara vermeyip illegal edebi yaşamın bir parçası olmuş ve gizli basın için kaynak sağlamıştır. Birçok yazar işgal dönemini anlatan, ulusa seslenen şiirler, öyküler, denemeler, satirlerden oluşan yapıtlarını gizlilik içerisinde, kimi zaman anonim, kimi zaman da takma adlarını kullanarak birkaç düzine kopya halinde yayımlamış, yapıtlar elden ele dolaştırılarak okuyuculara ulaştırılmıştır. Yeraltı yayınevlerinde basılan bin beşyüz yayının yaklaşık iki yüz kadarını edebi içerikli yayınlar oluşturmuştur. Zofia Nałkowska, Tadeusz Breza, Jarosław Iwaszkiewicz gibi birçok edebiyatçı evinde şiir geceleri düzenlemiş, yeni yapıtların bu yolla tanıtılmasına katkıda bulunmuştur. Bu tür toplantılar en çok Varşova, Kraków ve Lwów gibi kentlerde yapılmıştır.

İşgal döneminde, savaş öncesi dönem şairleri Czesław Miłosz, Julian Tuwim, Jerzy Zagórski gibi sanatçılar dışında, kendini ulusun kurtuluş savaşına adanmış, ulusal değerleri var olan tehlikeye karşı korumak isteyen bazı genç şairler de yapıt vermişlerdir. İlk şiirlerini bu dönemde yazan ve *Kolomblar Kuşağı*²² olarak adlandırılan bu grupta Krzysztof Kamil Baczyński, Waław Bojarski, Roman Bratny, Tadeusz Borowski, Tadeusz Gajcy, Tadeusz

²² “Kolomblar” adı ilk kez Roman Bratny tarafından, 1957’de yazdığı *Kolumbowie* (Kolomblar) adlı kitabında kullanılmıştır. Yazar kitabında bu dönem şairlerini Kristof Kolomb’a benzeterek, onları Polonya’nın kâşifleri olarak adlandırmıştır.

Różewicz, Andrzej Trzebiński gibi isimler yer almıştır. Bu genç kuşağın verdiği önemli yapıtlar arasında, Baczyński'nin *Dwie Miłości* (İki Aşk), *Modlitwa* (Dua), *Zamknięty Echem* (Yankıyla Kapanmış), Borowski'nin *Gdziekolwiek Ziemia* (Herhangi Bir Toprak), Gajcy'nın *Widma* (Hayaletler) ve *Grom Powszedni* (Olağan Yıldırımlar), Różewicz'in *Echa leśne* (Orman Yankıları) adlı şiir kitaplarını saymak mümkün. Savaş dönemindeki katastrofik izlenimler sonucunda ortaya çıkan ve günümüze dek ulaşan bu yapıtlar o yılları belgeler niteliktedir.

Savaş yıllarında dikkati en çok, şairlerin halkı savaşımaya çağıran, umut ve cesaret aşılayan, güzel bir gelecek vaat eden şiirleri çekmiştir. Bu nedenle birçok şiir antolojisi basılmıştır. 1940 yılında Czesław Miłosz, Jan Syruć takma adını kullanarak *Wiersze* (Şiirler) adlı kitabını yayımlamıştır. Bir sene sonra ise içinde ünlü şair Antoni Słonimski'nin *Alarm* (Alarm) başlıklı şiirinin de bulunduğu bir şiir antolojisi yayımlanmıştır. Czesław Miłosz, Jerzy Zagórski ve Jerzy Andrzejewski tarafından hazırlanan ve 1942 yılında yayımlanan *Pieśń niepodległa. Poezja polska czasu wojny* (Bağımsız Şarkı: Savaş Dönemi Polonya Şiiri) adlı antolojide Krzysztof Kamil Baczyński, Leopold Staff, Antoni Słonimski, Julian Tuwim, Władysław Broniewski, Czesław Miłosz gibi önemli şairlerin şiirleri yer almıştır. Yine aynı yılın sonunda yayımlanan *Słowo prawdziwe* (Doğru Söz) adlı antolojide de bu yazarların şiirleri bulunmaktaydı.

Dönemin ulusa seslenen, ulusu mücadeleye çağıran yapıtlarına en güzel örneklerden biri, Władysław Broniewski'nin (1897-1962) *Bagnet na broń!*

(Tak Sngy Tfeğe!) adlı Őiiridir. Şair, ulusunu dŐman kapıya dayandığında canı pahasına lkesini savunmaya çağırır:

Bagnet na broń!

*Kiedy przyjdą podpalić dom,
ten, w którym mieszkasz - Polskę,
kiedy rzucą przed siebie grom
kiedy runą żelaznym wojskiem
i pod drzwiami staną, i nocą
kolbami w drzwi załomocą -
ty, ze snu podnosząc skroń,
stań u drzwi.
Bagnet na broń!
Trzeba krwi!*

Tak Sngy Tfeğe!

Yakmaya geldiklerinde yaşıdığın yuvayı,
Polonya'yı,
yıldırımlar savurduklarında önne
hcum ettiğinde elikten orduları
ve dikilip de kapıda, bir gece yarısı
vurduklarında kapına dipiklerle
kaldır da başını uykundan
dikil kapıda Őyle
Tak sngy tfeğe!
İlle de kan, ille de kan!

Gettolarda, hapishanelerde ve toplama kamplarında Tadeusz Borowski, Grzegorz Timofiejew gibi yazarlar tarafından *Poezja Okolicznościowa* (Sıra Dışı Koşullar Őiiri) olarak adlandırılan Őiirler yazılmıştır. Kamp Őiirleri

tutsakların morallerini düzeltmek, ahlaki seferberlik ve soykırım suçlarına karşı bir protesto gibi amaçlar gütmüştür.

Zbigniew Jasiński, Józefa Szczepański, Stanisław Marczak-Oborski gibi şairler ise Varşova Ayaklanması'na dair izlenimlerini şiirlerine aktarmışlardır. Bu noktada, Stanisław Marczak-Oborski'nin Varşova Ayaklanması'nda ülkesini savunan direnişçilere adadığı *Do Powstańca* (Direnişçi'ye) adlı şiirine değinmek yerinde olacaktır. Oborski şiirinde, elindeki güçsüz silahlarla güçlü düşmana karşı savaşılan kardeşlerini bu onurlu direnişe cesaretlendirmektedir:

Do Powstańca

*Pamiętaj: nie wolno ci zwątpić
w wolność, co przyjdzie, choćbyś padł.
Pamiętaj, że na ciebie patrzy
ogromny i zdumiony świat.*

*I wiedz, że krokiem w nędznym bucie
jak pomnik dziś w historię wrastasz.
I wiedz, że w sercu twoim bije
uparte serce tego miasta.*

*Choćby zawiodła wszelka pomoc,
choć przyjdą dni głodu i moru;
ostatniej stawki nie przegramy -
stawki naszego honoru.*

Direnışçi'ye

Unutma: hakkın yok kuşku duymaya
yaklaşan özgürlüğe dair, vurulup düşsen de.
Unutma ki dikmiş gözünü bakıyor sana
şu devasa ve şaşkın dünya.

Ve bil ki, o perişan pabucunla attığın adımla
kök salıyorsun tarihte bugün bir heykel misali.
Ve bil ki senin yüreğinde atmakta
bu kentin asi yüreği.

Yardım vaadleri çıkmış olsa da boşa,
gelecek olsa da açlık ve kıran günleri;
kaybetmeyeceğiz o son bahsi -
hani tutuştüğümüz onurumuza.

Krzystof Kamil Baczyński ise *Elegia o Chłopcu Polskim* (Polonyalı Çocuğa Ağıt) adlı şiirinde bir annenin oğluna seslenişini dile getirir. Polonyalı bu çocuk kendisini düşmanla savaşa adanmış tüm genç kuşağı temsil etmektedir.

*Oddzielili cię, syneczku, od snów, co jak motyl drżą,
haftowali ci, syneczku, smutne oczy rudą krwią,
malowali krajobrazy w żółte ściegi pożóg,
wyszywali wisielcami drzew płynące morze.*

*Wyuczyli cię, syneczku, ziemi twej na pamięć,
gdyś jej ścieżki powycinał żelaznymi łzami.
Odchowali cię w ciemności, odkarmili bochnem trwóg,
przemierzyłeś po omacku najwstydliwsze z ludzkich dróg.*

*I wyszedleś, jasny synku, z czarną bronią w noc,
i poczułeś, jak się jeży w dźwięku minut - zło.
Zanim padleś, jeszcze ziemię przeżegnałeś ręką.
Czy to była kula, synku, czy to serce pękło?*

Kopardılar seni, oğlum, kelebek gibi titreşen rüyalarından,
süslediler seni, oğlum, kederli gözleri kızıl kanla,
boyadılar manzaraları altın rengi ilmeklerine büyük yangınların,
nakış nakış işlediler akan denizi ağaçlarda asılmış insanlarla.

Öğretip ezberlettiler bu toprağı oğlum sana,
sen delik deşik ederken patikalarını demir gözyaşlarıyla.
Karanlıklarda büyütüp beslediler seni bir somun korkuyla,
en utanç verici yollarını arşınladın insanlığın, el yordamıyla.

Ve çıkıp gittin, canım oğlum, daldın elinde o kara silahla geceye,
ve hissettin nasıl diken diken oluyor kötülük her dakika.
Vurulup düşmeden önce bir haç çizdin yere elinle.
Bir top muydu o, oğlum, kalbin miydi patlayan yoksa?

Krzystof Kamil Baczyński, Tadeusz Gajcy, Zdzisław Stroiński ve
Wacław Bojarski gibi dönemin yetenekli kimi genç şairleri sadece kalemleriyle
savaşmakla yetinmemiş, ellerinde silahlarıyla da düşmana karşı koymaya
çalışmış, ancak ne yazık ki, yaşamlarını yitirmişlerdir.

Düzyazı alanında ise dönemin temsilcileri Jerzy Andrzejewski, Zofia
Kossak-Szczucka, Kazimierz Wyka, Stanisław Dygat ve Zofia Nałkowska gibi
yazarlar olmuştur. Zofia Nałkowska, Leopold Buczkowski, Maria Dąbrowska
gibi birçok yazar savaş deneyimlerini ve direnişi anlattıkları anılar ve
günlükler yazmıştır. Aleksander Kamiński'nin, Yurt Ordusu'nun ve Gri

Ordular'ın,²³ gizli etkinliklerini gerçekleştirdikleri yeraltı yaşamını yansıttığı yapıtı *Kamienie na Szaniec* (Siper Taşları) büyük ilgi uyandırmıştır.

Ksawery Pruszyński'nin 1941 yılında Londra'da ve ancak 1945'de Polonya'da basılabilmiş olan *Droga wiodła przez Narvik* (Narvik'e Giden Yol) adlı yapıtı Polonyalıların verdiği savaşı anlatan en önemli öyküler arasında yer almaktadır.

²³ Szare Szeregi: 27 Eylül 1939'da kurulan bu yeraltı izci topluluğu Alman işgaline karşı direniş hareketinde yer almıştır.

B. POLONYA TOPRAKLARINDA KURULMUŞ

GETTOLAR VE TOPLAMA KAMPLARI

II. Dünya Savaşı'nın savaş biliminde özel bir yeri vardır. Bunun nedeni, bu savaşın ne uzun sürmüş ne de çok sayıda kurban yutmuş olmasıdır, çünkü çok daha uzun süren savaşlar olmuş, birçok savaşta milyonlarca kurban verilmiştir. II. Dünya Savaşı'nı özel kılan neden, bugüne dek hiçbir savaşta bu denli büyük çaplı bir katliamla karşılaşılmamış olmasıdır. Pek çok insan cephelerde savaşırken değil, ırksal, dinsel ve etnik nedenlerle öldürülmüştür. Bu noktada, savaş sırasında Naziler tarafından kurulan gettolardan ve toplama kamplarından söz etmek yerinde olacaktır.

Getto ve toplama kampı ifadeleri, II. Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanyası'nın kendi ideolojisi ve politikası açısından sakıncalı gördüğü kitleler üzerinde gerçekleştirdiği uygulamalar doğrultusunda, yapısı, amacı ve işlevi bakımından o güne dek geçerli olan anlamlarından daha farklı biçimde karşımıza çıkmaktadır.

Getto

Getto (ghetto), eskiden Venedik'te içinde dökümhane bulunan Yahudi mahallesine, Venedik lehçesinde cüruf anlamına gelen “ghetor” ya da “ghet” sözcüğünden türetilerek getto adının verilmesiyle ortaya çıkmış bir sözcüktür.

Eski çağlardan beri Yahudi toplulukları öncelikle kendi kimliklerini korumak için kentlerin içinde ayrı kesimlere yerleşmişlerdir. Ancak,

sonrasında bu zorunlu hale gelmiştir. Bizans imparatorları Yahudileri özel semtlerde oturmak zorunda bırakmış, batıda ise Yahudilerin Hristiyanlarla bir arada yaşaması yasaklanmıştır.

16. yy.da tüm Avrupa'ya yayılan reform hareketine²⁴ karşı, İspanya ve İtalya karşı reform hareketinin merkezleri haline gelmiştir. 1516'da Venedik'teki tüm Yahudiler getto denilen mahallede yaşamak zorunda bırakılmışlardır. Böylece getto sözcüğü aynı türden tüm mahalleler için kullanılır olmaya başlamıştır; gettolar duvarlarla çevrili, mekânın dar oluşu nedeniyle çok yüksek ve sağlığa aykırı yapıların daracık sokaklarda üst üste yığıldığı mahalleler olmuştur.

II. Dünya Savaşı sırasında Nazilerin, işgal ettikleri ülkelerdeki Yahudileri bir araya toplama amacıyla kurdukları gettolar, duvarları dikenli tellerle çevrelenmiş, giriş ve çıkışları kapatılmış, nöbetçiler tarafından gözetlenmekte olan yerler haline gelmiştir. Buradan izinsiz çıkmanın cezası ölüm olmuştur. Her gettoda, üyeleri Naziler tarafından seçilen, Nazilerin emirlerini yerine getirmek ve gettoda düzeni sağlamakla yükümlü *Judenrat* adlı bir idare heyeti oluşturulmuştur.

On yaşından büyük her Yahudi getto atölyelerinde ya da fabrikalarda çalışmak zorunda bırakılmıştır. Bir dairede bir kaç aile bir arada yaşamak

²⁴ 16. yy.da Batı Kilisesi'nde gerçekleşen dinsel devrim. Siyasal, iktisadi ve toplumsal etkileriyle, Hristiyanlığın üç ana kolundan biri olan Protestanlığın ortaya çıkmasına yol açmıştır. En büyük önderleri Martin Luther ve Jean Calvin'dir.

durumunda kalmış ve sürekli olarak, hijyen sorunlarından kaynaklanan salgın hastalıklar baş göstermiştir. Zor koşullara rağmen, getto sakinleri normal bir yaşam sürmeye çalışmışlardır. Dernekler kurmuş, gizli etkinliklerde bulunan okullar açmış, tiyatro oyunları sergilemiş, konserler vermişlerdir. 1941 yılının sonlarında “Son Çözüm”ün (çalışmamızın ilerleyen bölümünde değinilecektir) uygulanmaya başlamasıyla, Naziler bu gettoları sistematik olarak boşaltmaya ve getto sakinlerini imha ya da toplama kamplarına göndermeye başlamışlardır.

Polonya Topraklarında Kurulmuş Gettolar

Nazilerin Polonya topraklarında kurduğu, sayısı dört yüze ulaşan gettolardan bir kısmının varlığı sadece birkaç gün, bir kısmının ise aylarca, hatta yıllarca sürmüştür. Polonya topraklarında ilk getto, Almanya’nın Polonya’ya girişinden sadece bir ay sonra, Ekim 1939’da Piotrków Trybunalski’de kurulmuştur. Polonya’da kurulan en büyük gettolar ise Varşova, Łódź, Kraków ve Białystok kentlerinde bulunmaktaydı.

II. Dünya Savaşı sırasında Nazilerin Avrupa’da işgal ettiği bölgede bulunan en büyük getto, Varşova Gettosu, Polonya Genel Valisi Hans Frank tarafından 16 Ekim 1940’da kurulmuştur. Kent nüfusunun yaklaşık % 30’unu oluşturan 350.000’i aşkın Yahudi, kentin toplam alanının % 2,4’ünden ibaret bir alana hapsedilmiştir. Gettodan Treblinka İmha Kampı’na sevkیاتlar henüz başlamadan önce, 100.000’den fazla insan açlık, hastalık ya da keyfi infazlar

nedeniyle yaşamını yitirmiştir. 1942’de gettoda yaşayan 254.000 Yahudi Treblinka İmha Kampı’na gönderilmiş ve burada öldürülmüştür.

Treblinka’ya gönderilmek istenen Varşova Gettosu Yahudileri, *Żydowska Organizacja Bojowa* (Yahudi Muharebe Örgütü) ve *Żydowski Związek Wojskowy* (Yahudi Askerî Birliği) gibi Yahudi direnişçi örgütlerin ve Yurt Ordusu gibi Polonya silahlı örgütlerinin desteğiyle 1943’de ayaklanmış, bu ayaklanma dört hafta süren çatışmalar sonucunda, 16 Mayıs’da bastırılmıştır. Ayaklanma sırasında 13.000 Yahudi yaşamını kaybetmiş, sağ kalan 50.000 kişi ise başta Treblinka olmak üzere çeşitli toplama ve imha kamplarına gönderilmiştir. Varşova Gettosu’ndaki bu ayaklanma, Alman işgali altındaki Avrupa’da kurulmuş gettolarda ortaya çıkmış ilk ayaklanma olması bağlamında önemlidir.

Łódź savaş öncesinde Polonya’nın, Varşova’dan sonraki en kalabalık Yahudi nüfusuna sahip kenti durumundadır. Bu yüzden Naziler, bu kentin kuzey doğusunda bir getto kurulmasına karar vermişlerdir. 8 Şubat 1940 yılında kurulan bu gettoda Avrupa’nın birçok ülkesinden getirilen 200.000 Yahudi yaşamaktaydı. Bu gettoda yaklaşık 45.000 Yahudi açlık ve tifüs salgını nedeniyle yaşamını kaybetmiştir. 1942 yılında gettoda Chełmno İmha Kampı’na ilk sevkیاتlar başlamıştır. 30 Haziran 1944’de yapılan son sevkیاتla 76.701 kişi Auschwitz Toplama Kampı’na gönderilmiş, kalan 870 Yahudi ise savaşın sonuna kadar hayatta kalmayı başarabilmiştir.²⁵

²⁵ http://www.izrael.badacz.org/zydzi_w_polsce/martyrologia_getta_lodz.html

Kraków'daki Podgórze mahallesinde 20 hektarlık bir alana 3 Mart 1941'de kurulmuş gettoda bulunan 320 eve yaklaşık 15.000 Yahudi yerleştirilmiştir. 1942 yılının Haziran ayında yaklaşık 5.000 Yahudi Belzec İmha Kampı'na sevk edilmiştir. Kraków gettosu 13-14 Mart 1943'te boşaltılmış ve sakinleri Auschwitz Toplama Kampı'na gönderilmiştir.

Białystok Gettosu ise 26 Temmuz 1941'de kurulmuştur. Bu gettoya yaklaşık 40.000 Yahudi yerleştirilmiş ve bunlar Alman fabrikalarında çalıştırılmıştır. 1943 yılında Naziler gettuyu boşaltmaya karar vermiş, sakinlerini Treblinka ve Majdanek imha kamplarına göndererek öldürmüşlerdir. Białystok Gettosu 20 Ağustos 1943'te tamamen boşaltılmıştır.

Toplama Kampı

“Toplama kampı” ifadesi, 19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçerken Kübalıların ve Boerlerin özgürlük savaşıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Küba'da İspanyollar 1896 yılında ayaklanmacıları kapatmak için “yeniden toplama” merkezleri kurmuşlardır. O dönemde, toplama kampı *Le Petit Robert*'in tanımladığı biçimde, “savaş ya da politik kargaşa dönemlerinde, şüphelilerin, yabancıların, düşman milletten olanların asker ya da polis savaş yetkililerinin gözetimi altında bir arada tutulduğu yer”²⁶ olarak işlev görmüştür.

²⁶ Wiewiorka, Annette, 60 Yıl Sonra Auschwitz, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.43

Ancak, *Konzentrationslager* ya da kısaca *KL* denen Nazi toplama kamplarının yapısı ve işlevi farklı olmuştur. Bu kamplar Nazilerin özellikle, “Son Çözüm” çerçevesinde Yahudiler üzerinde uyguladığı sistemli soykırım planının yaşama geçirilmesinde büyük rol oynamıştır.

“Son Çözüm” 1939’da metinlerde ortaya çıkan bir Nazi terimi olup Yahudilerden kurtulma, Reich’ı *Judenrei* (Yahudilerden temizlenmiş) ya da *Judenfrei* (Yahudilerden kurtulmuş) kılma takıntısını ifade eder. 20 Ocak 1942’de düzenlenen Wannsee Konferansı’nda “Yahudi Sorunu”na bir çözüm bulunmuş ve Avrupa’nın tüm Yahudilerini toplama ve Doğu’ya sevk etme kararı alınmıştır. Almanya’nın Avrupa’da işgal ettiği bölgelerden getirilerek önce gettolara kapatılan Yahudiler, daha sonra gettolardaki kalabalığı azaltmak amacıyla kamplara gönderilmeye başlamışlardır.

Söz konusu bu kamplar Hitler’in iktidara geldiği 30 Ocak 1933’ten itibaren mahzenler, kullanılmayan fabrikalar, stadlar gibi çok çeşitli yerlerde kurulmuştur. Nazi rejiminin iktidara gelmesiyle birlikte, Nazilerin “devlet düşmanları” olarak adlandırdıkları Alman komünistlerinin, sosyalistlerin, sosyal demokratların, Çingenelerin, Yehova Şahitleri’nin, eşcinsellerin ve diğer grupların mahkemeye çıkarılmadan, yargılanmadan tutuklanmasıyla, bu kampların sayısı hızla artmış, Nazi Almanya’sının işgal ettiği bölgelere yayılarak 10.000’i aşmıştır.

Polonya Topraklarında Kurulan Toplama ve İmha Kampları

Naziler Almanya’da ve işgal ettikleri diğer bölgelerde de kamplar kurmuşlarsa da, Alman imha programının merkezi, Hitler’in öncelikli yok etmek istediği kurbanlarının büyük bir çoğunluğunun yaşamakta olduğu Polonya olmuştur.²⁷ Bu doğrultuda Polonya topraklarına yayılmış olan toplama kampı ağı Polonya’daki Alman işgal ve ırksal politikasının en dramatik kanıtıdır.

Bu topraklarda, insanları imha etmek için Belzec, Chelmno, Sobibor ve Treblinka gibi imha kampları, ayrıca, aynı zamanda imha kampı işlevi de gören Auschwitz, Majdanek ve Stutthof gibi toplama kampları kurulmuştur. Polonya’nın batısında bulunan Gross-Rosen kampı ise işçi kampı işlevi görmüştür.

Reinhard Operasyonu’nun²⁸ bir parçası olarak kabul edilen üç ölüm kampından biri olan, Polonya’nın güneydoğusundaki izole edilmiş Belzec kentinde kurulan Belzec kampında Mart-Haziran 1942 tarihleri arasında, karbon monoksit gazı vermek suretiyle yaklaşık 85.000 Yahudi öldürülmüştür. Daha sonra, içlerine araç motorundan egzoz dumanı verme yönteminin kullanıldığı altı adet gaz odası inşa edilmesiyle, kamptaki imha işlemleri

²⁷ Lukas, Richard C., The Forgotten Holocaust (The Poles under German Occupation 1939-1945), The University Press of Kentucky, Lexington, 1986, s. 37

²⁸ Polonya’nın Almanlaştırılması ve bölgenin arındırılması çerçevesinde, Avrupa’da ele geçirilen Yahudilerin imhasını kapsayan, Belzec, Treblinka ve Sobibor II kamplarında yürütülen operasyona verilen addır. Adını Reich Güvenlik Baş Dairesi Başkanı Reinhard Heydrich’ten almıştır.

hızlandırılmıştır. Alman otoriteleri bu kampta yaklaşık olarak 434.500 Yahudi öldürmüştür.²⁹

Belzec kampındaki gaz ile imha operasyonlarının başladığı tarih olan Mart 1942’de, Naziler, Belzec’in kuzeyinde, Polonya’nın doğusunda bulunan Yahudilerin bulunduğu bir bölgede yeni bir ölüm kampı olan Sobibór’un inşasına başlamışlardır.³⁰ Bu kampa Nisan 1942’de yaklaşık 2400 kişilik bir Yahudi grubu getirilmiş ve gelenlerin neredeyse tamamı öldürülmüştür. 14 Ekim 1943’te kamptaki tutsaklar ayaklanmış, yaklaşık bir düzine kadar gardiyanı öldürmüşlerdir. Bu tutsaklardan üç yüz kadarı kamptan kaçmayı başarmış, ancak, yüz kadarı Lublin yakınlarında tekrar yakalanmış ve SS ya da polis tarafından kurşuna dizilmiştir. Sobibór’da yaklaşık 167.000 tutsağın öldürüldüğü sanılmaktadır.³¹

Mayıs 1942’de Varşova’nın 80 km kuzeydoğusunda kurulan üçüncü ve son ölüm kampı olan Treblinka’da ise yaklaşık 900.000 Yahudi öldürülmüştür. Naziler tarafından savaş bitmeden imha edilen bu kamptan geriye sadece ormanlık bir arazi kalmıştır.³²

²⁹ “Belzec Chronology”,
<http://www.ushmm.org/wlc/article.php?lang=en&ModuleId=10007206>, 26 Kasım 2009

³⁰ Rees, Laurence, Auschwitz: A New History, BBC Books, 2005, s. 150

³¹ “Sobibor Chronology”,
<http://www.ushmm.org/wlc/article.php?lang=en&ModuleId=10007258>, 26 Kasım 2009

³² Rees, Laurence, a.g.y., s. 151

Reinhard operasyonu çerçevesinde bu üç imha merkezinde yaklaşık 1,7 milyon Yahudi öldürülmüştür.³³

Łódź kentinin yaklaşık 50 km yakınlarındaki Chełmno kasabasında 1941 yılının Aralık ayında imha amaçlı bir kamp kurulmuştur. Bu kampta Łódź Gettosu'ndan getirilen Yahudiler, Polonyalılar, Macar Yahudileri, Çekler ve Sovyet savaş tutsakları kamyonlardan egzoz gazı verilmek suretiyle öldürülmüştür. Chełmno'da yaklaşık 152.000 tutsağın öldüğü kabul edilmektedir.³⁴

Polonya'nın Lublin kentinin merkezine yaklaşık 5 km uzaklıkta bulunan Majdanek Toplama Kampı'na yaklaşık otuz ülkeden tutsak getirilmiştir, ancak yine de, mevcudunun çoğunluğunu, Polonyalılar ve Yahudiler oluşturmuştur. Yapılan son araştırmalara göre, bu kampa getirilen yaklaşık 150.000 tutsağın 80.000'i (bunun yaklaşık 60.000'i Yahudi'dir) öldürülmüştür. Polonyalıların Majdanek adını verdiği Lublin Toplama Kampı, 23 Temmuz 1944 yılında Kızıl Ordu'nun kente girmesiyle kapanmıştır.³⁵

Stutthof, Almanya sınırları dışında kurulan ilk Nazi toplama kampıdır. Polonya'nın Gdańsk kentinin 34 km doğusunda bulunan Sztutowo'da (Almanca Stutthof) inşa edilen kampın yapımı 2 Eylül 1939'da

³³ "Treblinka Chronology", <http://www.ushmm.org/wlc/article.php?lang=en&ModuleId=10007257>, 28 Kasım 2009

³⁴ "Chełmno 1941-1945 Timeline", http://www.ushmm.org/wlc/media_cm.php?lang=en&ModuleId=10005194&MediaId=130, 28 Kasım 2009

³⁵ "The History of the Camp", <http://www.majdanek.pl/articles.php?acid=45&mref=1>, 28 Kasım 2009

tamamlanmıştır.³⁶ Kampın ilk tutsakları Polonyalı eylemciler ve yeraltı örgütlerinin üyeleri olmuştur. “Yahudi Problemine Son Çözüm” projesinin yaşama geçirilmesiyle, kampın yapısı da değişmiş ve kitlesel imhaya hizmet etmeye başlamıştır. 65.000 tutsak kurşuna dizilerek, kalplerine fenol enjekte edilerek, asılarak ve gaz odalarında Zyklon-B ile zehirlenerek öldürülmüştür. Kamp tutsakları 9 Mayıs 1945’te Sovyet Ordusu askerleri tarafından kurtarılmıştır.³⁷

Gross-Rosen Toplama Kampı 1940 yılının Ağustos ayında Sachsenhausen Toplama Kampı’nın uydu kampı olarak kurulmuş, 1 Mayıs 1941 yılında bağımsız bir toplama kampına dönüştürülmüştür. Yaklaşık 125.000 tutsağın getirildiği, altmış adet uydu kampa sahip olan Gross-Rosen’in kurban sayısının yaklaşık 40.000 olduğu kabul edilmektedir.³⁸

Auschwitz II. Dünya Savaşı’nda Naziler tarafından kurulmuş en büyük toplama ve imha kampı olması ve Hitler’in planı çerçevesinde Avrupa Yahudilerine karşı gerçekleştirilen, insanlık tarihindeki en büyük kitlesel katliamın burada yapılmış olması dolayısıyla toplama kamplarının bir simgesi haline gelmiştir. Alman işgaline karşı koymaya çalışan Polonya ordusunun 1939 Eylül’ünde yenilmesiyle birlikte, Oświęcim kenti ve civarı da III. Reich’in topraklarına katılmış ve kentin adı Almanlar tarafından Auschwitz olarak değiştirilmiştir. Kamp daha önce Kraków Atlı Topçu Birliği’nin kışla

³⁶ “Stutthof Concentration Camp”, http://en.wikipedia.org/wiki/Stutthof_concentration_camp, 28 Kasım 2009

³⁷ “Stutthof Museum History”, <http://www.stutthof.pl/en/main.htm>, 28 Kasım 2009

³⁸ “Historia”, <http://www.gross-rosen.pl/pol/showpage.php?pageID=3>, 28 Kasım 2009

olarak kullandığı bölgede, 1940 yılında, Polonyalı siyasi suçluları Almanya'ya sevklerinden önce barındırmak için kurulmuştur.

1939 yılının sonunda bir toplama kampı oluşturma fikri ortaya atılınca, elverişli demiryolu bağlantıları ve dışarıdan fark edilmesinin zorluğu açısından, bunun için en uygun yerin Oświęcim'deki, savaş öncesi yapılmış barakalar olduğuna karar verilmiştir. Daha önce Dachau'da blok liderliği, Sachsenhausen'da da kamp komutanlığı yapmış deneyimli Rudolf Höss 1940 yılının Nisan ayında kampın komutanlığına getirilmiştir.

1940 yılının Mayıs ayında, Sachsenhausen'den Auschwitz'e ilk tutsaklar getirilmiştir. Bunlar geleceğin kapoları ve blok şefleridir. 14 Haziran 1940'ta kampa, ilk 'gerçek tutsakları' olan 728 Polonyalı getirilir. Bu tutsakların çoğunu, Kraków yakınındaki Tarnów hapishanesinden getirilen öğrenciler ve askerler oluşturmaktadır. Sovyet işgalinin başlamasıyla kampın tutsak mevcuduna Sovyet savaş tutsakları da katılmıştır. 1941'de kampa getirilen Sovyet tutsaklar çakıl ocaklarında çalıştırılmışlardır. Almanlar doğuya ilerledikçe, bu tutsaklar sadece Sovyet askerleriyle sınırlı kalmamış, aralarına Sovyet Yahudileri de katılmıştır. 1942 yılına kadar bir erkekler kampı olan Auschwitz'e 26 Mart 1942'de kadın tutsakların da getirilmesiyle, kamp barındırdığı kadın nüfusu açısından Ravensbrück'ten sonraki ikinci büyük kamp olmak gibi bir nitelik kazanmıştır.

Kamp Auschwitz I, Auschwitz II (Auschwitz-Birkenau olarak da bilinmektedir), Auschwitz III (Auschwitz-Monowitz olarak da bilinmektedir)

ve bunlara bağı uydu kamplardan oluşmuştur. 40 km²'lik bir alana kurulan ana kamp Auschwitz I 1941-1942 yılları arasında genişletilerek 20.000 tutsağı barındıracak hale gelmiştir. Auschwitz I'de bir gaz odası ve krematoryum inşa edilmiş, kamptaki binalardan birinde de, aralarında Josef Mengele'nin³⁹ de bulunduğu SS doktorları ikizler, cüceler, bebekler ve yetişkinler üzerinde çeşitli deneyler yürütmüşlerdir.

Kamp civarındaki arazinin doğal kaynaklar yönünden zenginliğini fark eden IG Farben adlı Alman kimya endüstrisi firmasının, doğuda kurmayı planladığı yeni fabrika için en uygun yerin Auschwitz olduğuna karar vermesi üzerine, kampı genişletme zorunluluğu gündeme gelmiş, 1941'de, ana kamptan 3 kilometre uzaklıkta bulunan 175 hektarlık alana, üç yüzden fazla yapı içeren Auschwitz-II'nin (Birkenau) ve 1942'de Auschwitz-III'ün (Monowitz) inşasına başlanmıştır. Bu kamplara ek olarak, kırkın üzerinde uydu kamp bulunmaktadır. Çeşitli Alman fabrikaları bu uydu kamplarda kömür madenleri, elektrik santralleri ve gıda sanayisinde tutsakları çalıştırmışlardır.

1942'ye kadar tutsakların çoğunluğunu Polonyalı siyasi parti üyeleri, aydınlar, ulusal direnişçiler, öğretmenler, bilim adamları, doktorlar oluşturmuş, bu tutsakların ölümleri de toplu bir kıyımdan ziyade açlık, ağır çalışma koşulları nedeniyle olmuştur. “Son Çözüm” çerçevesinde Yahudilerin tümüyle

³⁹ Auschwitz Toplama Kampı'nda tutsakların hangilerinin öldürüleceği, hangilerinin zorla çalıştırılacağı ve hangilerinin üzerinde deney yapılacağını belirleyen SS doktorlarından biridir ve tutsaklar üzerinde yaptığı acı verici ölümcül deneyleriyle tanınmaktadır. Mengele'ye tutsakları ölüme kadar götüren tıbbi deneylerinden ötürü, “Azrail” adı verilmiştir.

ortadan kaldırılmasını hedefleyen kitlesel kamp sürgünü dönemi, Auschwitz’de 1942 yılı itibariyle başlamıştır.

Yukarı Silezya ve Slovakya’dan yola çıkan ilk Yahudi konvoyları 1942 Şubat ve Mart aylarında Auschwitz’e varmıştır. Auschwitz’de gaz odalarının kurulmaya başlaması ve Zyklon-B adı verilen zehirli gazla ilk öldürme deneylerinin yapılması sonrasında burası Avrupa Yahudilerinin ana imha yeri haline gelmiştir. Temmuz 1943’e kadar kullanılan, sonrasında sığınağa çevrilen, ana kamptaki gaz odası ve krematoryumun ve 1942’den 1944 sonbaharına kadar kullanılan, Birkenau yakınlarındaki iki çiftlikte kurulmuş olan ve “Kırmızı Ev” ve “Beyaz Ev” olarak da bilinen, Birkenau’daki geçici gaz odalarının dışında, yine Birkenau’da yılda 1.6 milyon insan yakabilecek kapasitede dört gaz odası ve krematoryumları ile ölü yakma çukurları bulunmaktaydı.

Ana kamp Auschwitz I’de “Ölüm Bloğu” olarak bilinen bir bina bulunmaktadır. Günümüzde ana kampta o günkü haliyle korunmuş tek bina olma özelliğini taşıyan bu yapıdaki yeraltı hücrelerinde kamptan kaçanlara yardım ettiğinden şüphelenilen, kamp kurallarına uymayan tutsaklar cezalandırılmıştır. Bu binada üç tip hücre bulunmaktadır: tutsakların açlıktan ölene dek tutulduğu hücreler, tek kişinin zorlukla ayakta durabildiği hücreler (stehbunker) ve karanlık hücreler. Bu binanın hemen yanında da tutsakların kurşuna dizildiği “Ölüm Duvarı” yer almaktadır. Tutsaklar bu duvarın önünde sıraya dizilip infaz edilmiştir.

1944 Ağustos'undan sonra Yahudi sevkیاتlarının sonlandırılması ve Çingene kampındaki tutsakların imha edilmesinin ardından kamptaki imha işlemleri de azalmıştır. 7 Ekim 1944'de Sonderkomando⁴⁰ grubu mensupları ayaklanmış ve Birkenau'daki IV no'lu krematoryumu ateşe vermişlerdir. Naziler ayaklanmayı bastırmış ve ayaklanmaya katılan tutsakların hemen hepsini öldürmüşlerdir. Sovyet kuvvetleri gittikçe yaklaşırken, savaşın biteceğini anlayan Naziler Auschwitz'in bir toplu katliam bölgesi olduğuna dair izleri silmek için Ocak 1945'de kamptaki diğer krematoryumları ve gaz odalarını havaya uçurmaya ve belgeleri yok etmeye başlamışlardır. SS subayları, Himmler'in emriyle 17 Ocak 1945'de kampları tahliye etmişlerdir. Yaklaşık 60.000 tutsak kamptan batıya yürümeye zorlanmış, "Ölüm Yürüyüşü" adı verilen bu yürüyüşlerde binlercesi yaşamını kaybetmiş, sağ kalanlar ise yük trenlerine bindirilip Flossenbürg, Sachsenhausen, Gross-Rosen, Dachau gibi, Alman topraklarında bulunan kamplara götürülmüştür. Sovyet ordusu 27 Ocak 1945'te Auschwitz'e girerek, hasta ve ölmekte oldukları için kampta bırakılmış tutsakları kurtarmıştır.

Auschwitz'e getirilen tutsakların çoğu kayıtlara geçirilmeden gaz odalarına gönderildiğinden, kampta ölen insan sayısına dair kesin bir rakam yoktur, ancak, Polonyalı soykırım tarihçisi Franciszek Piper'in araştırmalarına göre, Auschwitz'de 1.000.000'u Yahudi olmak üzere 1.100.000 insan yaşamını kaybetmiştir.

⁴⁰ Toplama kamplarında, kampa gelen yeni tutsakları karşılamak, gaz odasına götürmek ardından cesetleri toplayarak fırında yakmakla görevlendirilen, Yahudiler arasından seçilmiş ayrıcalıklı tutsaklardır.

2 Temmuz 1947’de alınan Polonya Meclisi kararı ile bölgede Auschwitz-Birkenau Devlet Müzesi açılmış, bu müze 1979 yılında UNESCO’nun İnsanlığın Kültür Mirası Listesi’ne girmiştir.

C. AUSCHWITZ ÖRNEĞİYLE TOPLAMA KAMPINDA YAŞAM

Nazilerin II. Dünya Savaşı sırasında uyguladığı geniş çaplı soykırımın, savaş sonrasında simgesi haline gelmiş Auschwitz’e tutsaklar önceleri kamyonlarla, demiryolu hattının kurulmasının ardından da trenlerle getirilmişlerdir. Trenlerden indirildikten hemen sonra bir seçime tabi tutulmuş, çalışamayacak durumda olanlar (hamile kadınlar, çocuklar, hasta ve yaşlılar) kayıtlara geçirilmeden gaz odalarına gönderilmiş, çalışabilecek durumda olanlara, o andan itibaren adının yerine geçecek olan bir numara verilmiştir (Bu numaralar 1943 yılından itibaren vücutlarına dövülenmiştir). Tutsaklar tümüyle soyunmak zorunda bırakılmış ve saçları da dahil olmak üzere⁴¹ tüm vücutları tıraş edildikten sonra duşlara gönderilmişlerdir. Tutsaklar temizlendikten sonra kendilerine çizgili tutsak üniformaları ve tahtadan yapılmış ağır ayakkabılar verilmiş, fotoğrafları çekilmiştir. (Fotoğraf çekimi daha sonra sadece Alman tutsaklara uygulanmaya başlamıştır.)⁴²

⁴¹ Saç toplama emri 6 Ağustos 1942’de WVHA (SS İktisat-İdarî Baş Dairesi) tarafından verilmiştir. Saç tıraşı, tüm kamplara giriş işleminin bir parçasıdır. Bu uygulamanın ilk andan itibaren üçlü bir işlevi olmuştur: tutsakların saçlarının kazınması, bir yandan, kampa kapatılan bireyin aşağılanması, kişiliğinin ezilip yok edilmesinin bir parçasıyken (Nitekim saçlar, insanın güzellik, güç, erkeklik, kadınlık gibi niteliklerinin sembolüdür.), öte yandan gerek firarları engelleme gerekse hijyen açısından bir önlem olmuş, bir diğer yandan da Alman sanayisi için hammadde sağlamıştır (Denizaltı personeli ve Reich’in demiryolu şirketi Reichsbahn için keçe ayakkabı imalatında kullanılacaktır.). (Wiewiorka, Annette, 60 Yıl Sonra Auschwitz, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 142)

⁴² Steinbacher, Sybille, Auschwitz A History, Penguin Books, England, 2005, s. 31

Çizgili tutsak giysilerinin göğüs hizasına tutsakların bir bez parçasının üzerine işlenmiş kamp numaraları, bunların altına da *Winkel* adı verilen, tutsağın ait olduğu kategoriyi gösterir renkte bir üçgen dikilmiştir. Örneğin, kırmızı bir üçgen, tutsaklığın nedeninin politik olduğunu gösterirken, siyah üçgen anti-sosyal tutsağı (fahişeler ve Çingeneler), yeşil üçgen kriminal suçluyu, mor üçgen Yehova Şahitleri’ni, pembe üçgen homoseksüeli, sarı üçgen ise Yahudi’yi temsil etmekteydi. Üçgenin üzerindeki harf ise tutsağın hangi ülke vatandaşı olduğunu göstermekteydi (Örneğin, Polonyalılar için “P” harfi). Sadece Alman vatandaşlarının bu harfleri taşıma zorunluluğu olmamıştır. Yahudi tutsaklar sarı üçgenlerin üzerine, tutuklanma nedenini gösteren ikinci bir üçgen de takmak zorunda kalmışlardır. Bu ikinci üçgen ile birlikte *winkel*’ları Davud Yıldızı şeklini alıyordu.

Kampa yeni gelenlerin ilk gördükleri insanlar olan çizgili giysili tutsaklar, yeni getirilen tutsakların özel eşyalarını toplayıp “Kanada”ya⁴³ götürmekle yükümlü olmuşlardır. Kanada’da çalışan tutsakların görevi bu eşyaları ayıklamak, değerli eşya, evrak ve gizlenmiş paraları bulup çıkarmak olmuştur. Olumsuz hava koşullarından korunarak çalışıldığı ve özellikle, kamp argosunda “örgütlenme” yapılabildiği, bir başka deyişle her türlü eşya, yiyecek, içecek alınabildiği, hatta kimi zaman - her ne kadar, çalışma bitiminde SS’ler tarafından çoğu zaman titizlikle yapılan aramalar sonucunda yakalanılması halinde cezası ölüm olsa da - değerli taş ya da dolar elde edilebildiği içindir ki, Kanada’da çalışmak, ağır kamp koşullarında yaşayan tutsaklar için büyük bir

⁴³ Kanada’nın Polonya’da refahı ve zenginliği simgelemesi nedeniyle, tutsaklar kampa yeni getirilen insanların özel eşyalarının yığıldığı depoları “Kanada” olarak adlandırmışlardır.

avantaj olmuştur. SS'lerden gizli alınabilen değerli taş ve paralar, kamp koşullarında en büyük öneme ve değere sahip olan bir parça yiyecek karşılığında SS'lere ya da sivil işçilere verilmiştir.

Kamp hiyerarşisine göre, tutsaklar arasındaki en üst sınıfı kamp elitleri olarak adlandırılan Almanlar oluşturmuştur. Bunlar SS'lerin izniyle kamp içerisinde yürüyüş yapabilmiş, sivil kıyafetler giyebilmiş ve saçlarını uzatabilmişlerdir. Görece daha iyi koşullarda yaşayan bir diğer grup da, kampta uzun süre hayatta kalabilmiş olan kamp kıdemlileri (numarası küçük olan tutsaklar) olmuştur. Kamptaki en alt sınıf, kuşkusuz ki Yahudilerdir.

Kampta sabah ve akşam olmak üzere iki kez yoklama yapılmış, bu yoklamalarda tutsaklar düğmelerinin eksik olması, sırada düzgün durmamaları, uygunsuz yüz ifadeleri, iyi yıkanmamış yemek tasları gibi basit nedenlerle SS'ler tarafından dövülmüş, kimi zaman da karanlıkta veya ayakta durmak zorunda kaldıkları hücrelerde tutulmak ya da kollarının arkalarında birleştirilerek bağlanması suretiyle kollarından asılmak gibi cezalara çarptırılmışlardır.

Tutsaklar ağır kamp ve çalışma koşullarına rağmen, sadece yaşayabilecekleri kadar bir yiyecek miktarıyla beslenmek zorunda bırakılmışlardır. Kamp argosunda “Müslümanlar” olarak adlandırılan,⁴⁴ bir

⁴⁴ “İslam” sözcüğünün “teslimiyet”, “Müslüman” sözcüğünün de “teslim olmuş” anlamına gelmesi nedeniyle, ruhsal ve fiziksel yönden tümüyle tükenmiş, ölmek üzere olan tutsaklar için, içinde bulundukları durumu, bir başka deyişle ölüme teslim olmuşluklarını vurgulamak amacıyla kullanılan bir terim olmuştur.

deri bir kemik kalmış, yaşama dair artık hiçbir umudu kalmamış tutsaklar ise yalnızca yiyecek artıklarıyla, çürümüş sebzelerle beslenebilmişlerdir.

Tutsaklar kampın ilk yıllarında önce saman dolu çuvalların üzerinde, ahşap ranzaların yapılmasının ardından da, üç kişi için tasarlanmış ranzalarda altı-yedi kişi halinde yatmak, her blokta bulunan iki yıkanma kuyusunu ve hendek şeklindeki bir tuvaleti ortak kullanmak zorunda bırakılmışlardır. 1941 yılının Şubat ayından itibaren bloklara bir tuvalet odası ve bir yıkanma odası eklenmiştir.

Auschwitz II-Birkenau'daki yaşam koşulları Auschwitz I'dekinden daha da kötü olmuştur. Tutsakların kaldıkları ahşaptan yapılmış yapılara elektrik ya da ısıtma sistemi kurulmamıştır. Yüz seksen tutsak için tasarlanmış bu yapılara 700 tutsak sıkıştırılmış, önceleri sıhhi tesisat döşenmemişken, artan salgın hastalıklar, ölümler ve bunların SS'lerin yerleşkelerine de ulaşması nedeniyle, sonrasında, yıkanma ve tuvalet ihtiyacı için bloklar inşa edilmiştir.

Naziler daha kampın inşasından itibaren tutsak işgücünü kullanmaya başlamışlardır. IG Farbenindustrie'nin Auschwitz yakınlarında *Buna* adlı bir fabrika kurmasıyla tutsaklar bu fabrikalarda sentetik kauçuk ve benzin imalatında, sonrasında da uydu kamplarda kömür, silah ve kimyasal ürünlerin üretiminde çalıştırılmışlardır.

Çalışma yapılmadığı Pazar günlerinde tutsaklar ailelerine mektup yazabilmişlerdir. Ancak, bu mektupların, SS sansüründen geçebilmesi için

Almanca yazılmış olması ve “İyiyim, sağlıklıyım.” cümlesini içermesi zorunlu tutulmuştur. Almanca bilmeyen tutsaklar, bilen arkadaşlarından, bir parça ekmek ya da yiyecek karşılığında, kendileri için mektup yazmalarını istemişlerdir. Tutsaklar (Yahudiler hariç), ailelerinden ufak miktarlarda para ya da (daha sonraları) gıda yardımı alabilmişlerdir.

Gücünün üzerinde çalışma, beslenme yetersizliği, hastalık ve salgınlar gibi faktörler nedeniyle kampta bir tutsağa ortalama dokuz ay ömür biçilmiştir.

II. BÖLÜM

KAMP VE EDEBİYAT

Dünya tarihindeki tüm savaşlar içerisinde, üzerinde en çok araştırma yapılanı, edebiyata ve sinemaya en çok konu olanı, kuşkusuz, II. Dünya Savaşı olmuştur. Daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, bunun nedeni, cephelerde verilen kurban sayısının çok oluşu değildir. “II. Dünya Savaşı’nın, daha önceki savaşlardan farklı olarak getirdiği ve bu savaşı diğerlerinden kesin özellikleriyle ayırt eden en önemli iki olaydan birisi Hiroşima ve Nagazaki kentlerine atılan “atom bombası” ise, ikincisi de savaşın odağını oluşturan Hitler rejiminin dünya tarihine kattığı “Nazi Kampları” vahşetidir.”⁴⁵ İşte, bu kamplarda yaşanan trajedi ve vahşet nedeniyledir ki, II. Dünya Savaşı özellikle bu yönüyle üzerinde hâlâ söz söylenebilir, irdelenir ve tartışılır bir konu olmuştur.

Savaş sırasında kamplarda bulunmuş ve buralardan sağ çıkmış yazarlar, yazar olmayıp kampta yaşadıklarını anlatmak için yazmaya başlayanlar ve kampta bulunmadıkları halde kamplardaki vahşeti öğrenip bu konuda yazanlar, biz dışarıdan dinleyenlerin tam anlamıyla kavrayamayacağı o korkunç dünyadaki yaşamı ve ölümü, pek çok açıdan farklı bir “insanlık durumu”nu anlatarak yarattıkları edebiyat ürünleriyle, evrensel bir ‘Nazi Kampları Edebiyatı’nın⁴⁶ doğmasını sağlamışlardır. Bu yapıtların, Nazi kamplarının

⁴⁵ Yağcı, Öner, Nazi Kampları, Papirüs Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 176

⁴⁶ A.g.y., s. 56

yapısını ve bu kamplardaki yaşamı biraz olsun kavramamızda önemli işlevler yüklenmiş olduğu bir gerçektir.

A. KAMP KONUSUNDA DÜNYA EDEBİYATI YAPITLARINDAN ÖRNEKLER

Nazi toplama kampında bulunmuş ve buradan sağ çıkmış pek çok insan, kampta sahip olduğu hayatta kalma güdüsünün temelinde, tanıdığı olduğu insanlık suçunu bir gün herkese anlatma arzusunun yattığını dile getirmiştir.

Kamplarda yaşananları diğer insanlara anlatma arzusu, kuşkusuz, bu kamplardan kurtulmuş pek çok yazar için de geçerli hatta kaçınılmaz olmuş, Primo Levi, Imre Kertész, Elie Wiesel, Charlotte Delbo, Jean Améry gibi birçok yazar, ülkesine döndükten sonra kampların trajedisini başkalarının da bilmesi ve İspanyol felsefeci George Santanaya'nın da (1863-1952) "*Geçmiş unutanlar, onu yeniden yaşamaya mahkûmdurlar.*"⁴⁷ sözüyle dile getirdiği durumun yaşanmaması, bunlardan ders alınarak bu trajedinin bir daha tekrarlanmaması adına, kamp deneyimlerini yazmaya başlamıştır.

Kamp konusunda yapıt veren yazarlara, kamplarda bulunmamış, ancak, buralarda yaşananların savaş sonrasında gün yüzüne çıkmasıyla bilgi sahibi olup bu konuda yapıt vermiş William Styron, Anatoly Kuznetsov, Thomas Keneally gibi yazarların da eklenmesiyle, dünya kamp edebiyatı nitelik ve nicelik bakımından zenginleşmiştir.

⁴⁷ Yağcı, Öner, Nazi Kampları, Papirüs Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 26

Ancak, çalışmamızda yazarların kamp yaşamına ilişkin deneyimlerini, gözlemlerini çeşitlendirebilmek adına yer verdiğimiz bu bölümde, dünya kamp edebiyatını oluşturan tüm yapıtlara değinmek mümkün olamayacağından, yalnızca, en çok bilinen yapıtlardan birkaç örnek sunmakla yetineceğiz.

Kimyager Primo Levi (1919-1987) II. Dünya Savaşı sırasında Kuzey İtalya'daki direniş hareketine katılmasının ardından tutuklanarak önce Fossoli Kampı'na, ardından da Auschwitz'e gönderilmiştir. 174517 numaralı tutsak Levi, kampta yaşadıklarını *Se Questo è un uomo* (Bunlar da mı İnsan?) adlı kitabında olağanüstü bir nesnellikle yansıtmıştır. Yazar bu tutumunun nedenini okuyucusuna şöyle açıklar: *“Bu kitabı yazarken, bilerek, kurbanın yakının dilini ya da öç almak isteyen kimsenin öfkeli dilini değil, tanığın sakın ve ağırbaşlı dilini kullandım: Sözümün, ne kadar nesnel ve ne kadar az hırs bürünmüş olursa, o kadar inanılır, o kadar yararlı olacağını düşünüyordum; tanık ancak bu yolla yargıyla ilgili görevini yerine getirmiş olur, onun görevi yargıca zemin hazırlamaktır. Yargıçlar sizlersiniz.”*⁴⁸

Kitap 1947 yılında küçük bir yayınevi tarafından basılmış, ancak çok ilgi görmemiş ve yayınevinin kapanmasının ardından unutulmuştur. Yazara göre, bunun nedeni “buruk savaş sonrası dönemde, insanların henüz sona ermiş olan acı dolu yılların anılarına dönmeyi pek arzulamamaları”⁴⁹ dır.

⁴⁸ Levi, Primo, Bunlar da mı İnsan, Can Yayınları, İstanbul, 1996, s. 177

⁴⁹ A.g.y., s. 175

Levi trenle kampa getirilişlerini anlatarak başladığı romanında, sağ kalıp kalmayacaklarına karar verilen bir seçim işleminin ardından çırlıçıplak soyunmak zorunda bırakılıp duşlara gönderilirken hissettiklerini şu şekilde yansıtır:

*“Bu utanç duyulacak durumu, bir insanın böylesine mahvedilmesini anlatacak söz yok dilimizde; bunun farkındayız artık. Bir an içinde, hemen hemen peygamberce bir görüşle gerçek içimize doğuyor: Dibe ulaştık artık, derindeyiz. Bundan daha derini olamaz, insan varlığının daha acıklı bir hali olamaz, düşünülemez. Bize ait bir şey kalmadı artık üzerimizde: Giysilerimizi, ayakkabılarımızı, saçlarımızı bile aldılar; konuşsak dinlemeyecekler bizi artık, dinleseler de anlayamayacaklar ne dediğimizi. Adlarımızı da alacaklar; adlarımızı korumak istiyorsak bunu yapabilecek güç ve kudreti kendi içimizde bulmalıyız. (...) Şimdi bir insan göz önüne getirin ki, sevdiği insanlarla birlikte yuvası, alışkanlıkları, ceket, pantolonu, uzun sözün kısası, her şeyi elinden alınmış olsun. Kendini bomboş, boşalmış hissedecektir bu insan; çünkü nesi var nesi yok her şeyini yitiren bir insan, kendi kendisini de çok kolay yitik hissederek. Bu göz önünde tutulursa, o zaman İmha Kampı sözcüğünün ne demek olduğu daha kolay anlaşılır.”*⁵⁰

Yazar, kamp sisteminin insanları bütün ahlaki değerlerden yoksun bir hale getirdiğinden, insanlıktan çıkardığından, kamp terimiyle “hayvanlaştırdığından” söz eder. Ancak, yazara göre, insanlar buna boyun eğmemeli, mücadele etmelidirler:

⁵⁰ Levi, Primo, Bunlar da mı İnsan, Can Yayınları, İstanbul, 1996, s. 22-23

“Bu kamp bizleri hayvanlar katına indirmek isteyen büyük bir mekanizma olduğu içindir ki, hayvanlaşmayı kabul etmemeliyiz. Biz yaşamımızı bu kampta bile sürdürebiliriz; ileride olan biteni anlatabilmek, delil gösterebilmek için bile yaşamalı, yaşamayı istemeliyiz; yaşamak için önemli olan her şeyi yapmalıyız.”⁵¹

Görüldüğü gibi, Levi, sadece “olan biteni anlatabilmek, delil gösterebilmek için” bile olsa, hayatta kalma isteğini hatta gereğini vurgulamaktadır.

Levi kamp sistemini anlattığı *Bunlar da mı İnsan* adlı yapıtının ardından yazdığı, 1963 yılında yayımlanan özyaşamöyküsel yapıtı *La Tregua* (Ateşkes)te kamptan kurtuluşunu ve serbest bırakılana dek Sovyet kamplarında geçirdiği dönemi anlatmıştır.

Yazarın bu konudaki en önemli yapıtlarından bir diğeri, 1986 yılında yayımlanan *I sommersi e i salvati* (Boğulanlar, Kurtulanlar)dır. Bu kitabıyla uzun bir aradan sonra tekrar kamp konusunu ele alan yazar, kamp deneyimini bir varoluş sorunsalı olarak irdelemiştir. Deneme türündeki bu yapıtında, kamp yaşamının tutsakların psikolojilerine etkileri, arda kalanların yaşadığı “arda kalmış olma”nın yarattığı suçluluk duygusu gibi konular üzerinde durmuştur.

⁵¹ Levi, Primo, *Bunlar da mı İnsan*, Can Yayınları, İstanbul, 1996, s. 37

“Bir başkasının yerine yaşıyor olduğun için mi utanıyorsun? Özellikle: Daha geniş yürekli, daha duyarlı, daha bilge, daha yararlı, yaşamaya senden daha layık bir insanın yerine? Bunu göz ardı etmen mümkün değildir: Kendi kendini incellersin, bütün anılarını gözden geçirir, anılarının tümünü eksiksiz olarak yeniden bulmayı ve bunlardan hiçbirinin gizlenmemiş, çarpıtılmamış olmasını umarsın; hayır, apaçık aykırılıklar görmezsin anılarda, kimsenin ayağını kaydırmamışsındır, kimseyi dövmemişsindir, karşı tarafa hizmet edecek görevler üstlenmemişsindir, kimsenin ekmeğini çalmamışsındır; gene de bunu göz ardı etmen mümkün değildir. Yalnızca bir varsayım, hatta bir kuşku gölgesidir: Herkesin, kardeşinin Kabil’i olduğu, her birimizin komşusunun ayağını kaydırduğu ve onun yerine yaşadığı kuşkusu.”⁵²

Bu kuşku yazarı içten içe kemirmektedir:

“Bir başkasının yerine, başkalarının hayatı pahasına hayatta kalmış olabilirdim; bir başkasının yerini almış, yani onun ölümüne yol açmış olabilirdim.”⁵³

Levi cesetlerin endüstriyel bir malzeme olarak görüldüğünü, hatta bunun, cesetlerin yakılmasından sonra elde edilen küllere dek uzandığını dile getirmiştir:

⁵² Primo Levi, Boğulanlar, Kurtulanlar, Can Yayınları, İstanbul, 1996, s. 68

⁵³ A.g.y., s. 68

*“Ölü yakma fırınlarından her gün gelen tonlarca insan külünün ne olduğu kolaylıkla anlaşılabilirdi, çünkü çoğunlukla kül yığınının içinde dişler ya da omurga kemikleri bulunuyordu. Bu böyle olmasına karşın, söz konusu kül değişik amaçlarla kullanılmıştır: Bataklık alanları doldurmak için, ahşap yapıların boşluklarında ısı yalıtıcısı olarak, fosfatlı gübre olarak; özellikle, kampın yanında bulunan SS’lerin köyündeki patika yollarda çakıl taşı yerine kullanılmıştır. Hainlikten mi yoksa kökeni açısından bunun çiğnenmesi gereken bir malzeme olmasından mı, bilemiyorum.”*⁵⁴

Yazar kitabın üçüncü bölümünde, kamptan kurtulan tutsaklar için bu özgürlüğün mutluluk verici bir durum olmadığını, aksine, yitip gitmiş ailelerinin ardından yeni bir yaşama yapayalnız başlamaları gerektiği gerçeğiyle yüzleşmek zorunda kaldıklarını anlatır:

*“Birçok durumda kurtuluş anı ne mutluluk ne de huzur getirmiştir. Kurtuluş çoğunlukla yıkım, katliam ve acı çekmeden oluşan trajik bir artalanın üzerine yerleşiyordu. Kişinin yeniden insan, yani sorumlu bir kimse haline geldiğini hissettiği o an, insanlarla ilgili acılar geri dönüyordu: Dağılmış ya da yitip gitmiş ailenin acısı; kişinin çevresindeki evrensel acı; artık çaresiz, kesin görünen bedensel tükenmenin; yıkıntılar arasında çoğunlukla tek başına yaşama yeniden başlamanın acısı.”*⁵⁵

⁵⁴ Primo Levi, Boğulanlar, Kurtulanlar, Can Yayınları, İstanbul, s. 105

⁵⁵ A.g.y., s. 58

Levi, kitabının ilk bölümünde, maruz kaldıkları aşağılanmanın onarılmasının mümkün olmadığını belirterek, kendisi gibi Auschwitz cehennemini yaşayan Avusturyalı ünlü filozof Jean Améry'nin (Jean Améry 1978'de intihar etmiştir.) şu sözlerinden alıntı yapıyor:

*“İşkence edilen kişi, işkence edilmiş olarak kalır. (...) İşkenceye uğrayan kişi artık dünyaya uyum sağlayamaz, bir hiç yerine konmanın getirdiği bulantı asla yok olmaz. Yüze atılan ilk tokat ile parçalanıp daha sonra işkenceyle yok edilen insanlığa güven duygusu bir daha kazanılmaz.”*⁵⁶

Levi genellikle Yahudi tutsaklardan oluşturulan, yeni gelenleri gaz odalarına düzenli bir biçimde sokma, gaz odalarından cesetleri çıkarma, çene kemiklerinden altın dişleri sökme, kadınların saçlarını kesme, cesetleri ölü yakma fırınlarına taşıyıp fırınların gerektiği gibi çalışmasını denetleme, külleri çıkarıp yok etme gibi işlerde çalıştırılan, belli bir süre sonra da öldürülen Sonderkommando adlı özel grubun Naziler tarafından suç ortakları haline nasıl getirildiğinden de söz etmiştir:

*“Onları marjinal görevlerle görevlendirmek yetmez; onları bağlamanın en iyi yolu, onlara suç yüklemek, kan bulaştırmak ve mümkün olduğunca zarara sokmaktır. Böylece, kendilerini vekil tayin edenlerle suç ortaklığı bağı kurmuş olacak ve bir daha geri dönemeyeceklerdir.”*⁵⁷

⁵⁶ Primo Levi, Boğulanlar, Kurtulanlar, Can Yayınları, İstanbul, s. 20

⁵⁷ A.g.y., s. 35

Primo Levi bu kitabı yazdıktan birkaç ay sonra, üçüncü kattaki apartman dairesinin merdiven boşluğundan düşerek yaşama veda etmiştir. Yazarın, toplama kamplarından arda kalmanın getirdiği suçluluk ve utanç duygularından kendisini kurtaramayıp intihar ederek yaşamına son verdiği yönünde görüşler de vardır.

Şiddete ve ırkçılığa karşı duruşuyla 1986 yılında Nobel Barış Ödülü alan Elie Wiesel, Auschwitz ve Buchenwald toplama kamplarında babasıyla birlikte bulunmuş, babasını Buchenwald Toplama Kampı'nda kaybetmiştir. Yine bu kampta Amerikan askerleri tarafından özgürlüğüne kavuşturulduğunda henüz on altı yaşındadır.

Babasıyla birlikte yaşadığı korkunç deneyimleri bir çocuğun gözüyle yansıttığı yüz elli sayfalık romanı *Un di Velt Hot Geshvign* (Gece)de şaşırtıcı bir sadelikle, insanlığa karşı duyduğu tiksintiyi ve Tanrı'nın ölümünü anlatır, Wiesel.

Trenle kampa geldikten sonra eski bir tutsak onları uyarır:

“Buraya geleceğinize olduğunuz yerde kendinizi asmalıydınız. Burada, Auschwitz’de nelerin hazırlandığını bilmiyor muydunuz? Bundan haberiniz yok muydu? Hem de 1944’te?”

Evet bilmiyorduk. Kimse bize söylememişti. Kulaklarına inanamıyorduk. Ses tonu gittikçe kabalaştı:

*-Orada, bacayı görüyor musunuz? Alevleri görüyor musunuz? (Evet, alevleri görüyorduk.) Oraya, evet, sizi oraya götürecekler. Mezarınız orası. Hala anlamadınız mı? Sizi yakacaklar! Sizi kavuracaklar! Kül haline getirecekler!”*⁵⁸

Yazar, kamp sistemine dahil olur olmaz korkunun kendisini nasıl bu kadar değiştirdiğine, babasının dövülmesi üzerine hiç bir tepki veremeyecek hale gelmiş olmasına şaşırır:

*“Donup kalmıştım. Bana ne olmuştu? Gözlerimin önünde babama vurmuşlardı ve ben hiç istifimi bozmamıştım. Bakıp susmuştum. Dün olsaydı, bu caninin etlerine tırnaklarımı geçirirdim. Bu kadar çok mu değişmişim? Bu kadar süratli? Vicdan azabı beni kemirmeye başlamıştı. Sadece bunu hiç affetmeyeceğimi düşünüyordum. Babam aklımdan geçenleri tahmin etmiş olacaktı; kulağıma fısıldadı: “Can yakmıyor.” Yanağında tokadın kırmızı izi hâlâ duruyordu.”*⁵⁹

Wiesel Tanrı’ya olan inancını kaybedişini, kamplarda çok sık rastlanan, ibret olsun diye tutsakların gözü önünde yapılan bir idam törenini anlatarak şöyle yansıtır:

“Bir gün çalışmadan döndüğümüzde yoklama yerinde üç darağacı, üç siyah karga gördük. Toplanma. Etrafımızda makineli tüfeklerini bize

⁵⁸ Wiesel, Elie, Gece, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul, 1999, s. 47

⁵⁹ A.g.y., s. 57

*doğrultmuş S.S. 'ler: Alışıldık tören. Zincire vurulmuş üç tutuklu ve aralarında yaşlı gözlü melek, küçük pipel*⁶⁰. (...)

Sonra da geçit başladı. İki erişkin artık yaşamıyordu. Şişmiş mor dilleri sarkıyordu. Fakat üçüncü ip hareketsiz değildi: Çocuk o kadar hafifti ki, hâlâ yaşıyordu.

Yaşam ile ölüm arasında mücadele ederek yarım saatten daha uzun bir süre gözlerimizin önünde can çekişti.

Arkamda adamın sorduğunu duydum:

-Tanrı nerede?

Ve bende yükselen bir sesin onu cevapladığını hissettim:

-Nerede mi? İşte burada, bu darağacında asılı...

*O gece çorbada ceset tadı vardı.”*⁶¹

Kamptan kurtulduktan sonra, getto yaşamından beri ilk kez aynaya bakar:

*“Aynanın derinliklerinden bir ceset bana bakıyordu. Bakışları artık beni hiç terk etmiyor.”*⁶²

Elie Wiesel *Un di Velt Hot Geshvign* (Gece) ve *Dawn* (Tan Vakti) adlı yapıtlarından sonra yazdığı *Day* (Gündüz) adlı romanında, Rudolf Höss'ün de tanıklığında değindiği, kamplarda yaygın olan yamyamlık konusunu anlatır:

⁶⁰ Kamp dilinde, yaşları genellikle 12-15 arasında değişen, SS'lerle ya da Kapo'larla cinsel ilişkiye giren, karşılığında çeşitli ayrıcalıklar edinebilen güzel erkek çocuklarına verilen addır.

⁶¹ Wiesel, Elie, Gece, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul, 1999, s. 87-88

⁶² A.g.y., s. 147

“...Bir gün bir dilim eti, ekmeksiz, afiyetle mideye indiren bir adam görmüştüm. Açlığın pençesinde, onu uzunca bir süre gözlemlemiştim... Beni orada, önünde görünce bir parça et de bana atar diye ummuştum. O beni görmemişti. Ertesi gün baraka arkadaşları onu asmışlardı: İnsan eti yiyordu. Kendini savunmak için: “Kötü bir şey yapmadım! O artık yaşamıyordu...” diye bağırıyordu. Tuvalet barakasının önünde sallanan bedenini gördüğümde, “Ya beni görmüş olsaydı?” diye düşündüm.”⁶³

Yazar romanın son bölümünde, hayatta kalan tutsakların kurtulamadığı suçluluk ve utanç duygusundan söz eder:

“...Oradayken hiçbir zaman unutmayacağımızı açıklamıştık. Bu hâlâ geçerli. Biz unutamayız. Resimler burada, gözlerimizin önünde. Gözlerimiz artık burada olmasalar bile resimler kalacaktır. Unutacak olsam kendimden nefret ederdim sanırım. Oradaki yaşantımız saatli bombalar bıraktı içimize. Arada bir onlardan biri patlar. O zaman da biz yalnızca acı, utanma ve suçluluk duygusuna dönüşüyoruz. Yaşıyor olmaktan, istediğimiz kadar ekmek yemekten, kışın sıcak çoraplar giymekten utanır, kendimizi suçlarız. Bu bombalardan biri deliliğe neden olacaktır kuşkusuz. Bu kaçınılmaz.”⁶⁴

Imre Kertész’in (1929-) 1975 yılında yayımlanan ve yine bir çocuğun gözünden anlatılan yarı özyaşamöyküsel nitelikli *Sortalanság* (Kadersizlik) adlı romanı, on beş yaşında bir Macar çocuğun, toplama kampına gönderilecek

⁶³ Wiesel, Elie, Gündüz, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul, 1999, s. 27

⁶⁴ A.g.y., s. 137-138

olan babasıyla geçirdiği son gününün anlatımıyla başlar. Gyurka'nın kaygısız, mutlu çocukluk yılları geride kalacaktır artık. Lajos amcası Gyurka'ya onu bekleyen geleceği haber verir:

*“Babamın gidişiyle üvey annemin tamamen desteksiz kalacağını bilmemi istedi, ‘ailenin bir gözü’ üzerimizde olsa da bu böyleydi, bu andan itibaren onun temel dayanağı bendim. Zaman bana mutlaka kaygı ve vazgeçişin ne olduğunu öğretecekti. Çünkü şu andan itibaren artık eskisi kadar rahat olamayacağım çok açıktı, benden bunu saklamayacaktı. “Şimdi, Yahudilerin ortak kaderinde sen de payını aldın” dedi. Sonra bu konuda kalarak bu kaderin yüzyıllardır süren kesintisiz bir takibattan ibaret olduğunu ama Yahudilerin bu kaderi alçakgönüllülük ve fedakârca bir sabırla karşıladıklarına değindi, çünkü Tanrı onlara bu kaderi eski günahlarından dolayı uygun görmüştü ve işte bu yüzden ancak ondan merhamet bekleyebilirlerdi.”*⁶⁵

Gyurka Yahudiler için çalışma zorunluluğu getirildikten sonra bir süre Shell Petrol Rafinerisi'nde çalıştırılır. Ancak, bir gün işe gitmek üzere bindiği otobüsten indirilir ve kamp yaşamına doğru yolculuğu başlar. Önce Auschwitz'e, ardından Buchenwald ve Zeitz kamplarına gönderilen Gyurka buralardaki yaşamı müthiş bir boyun eğmişlik, sinmişlik ile anlatır.

⁶⁵ Kertész, Imre, Kadersizlik, Can Yayınları, İstanbul, 2003, s. 22

Auschwitz'e geldiğinde, onları karşılayan Kanada ekibinden bir Yahudi, yaşamak ve çalışmak istiyorsa, yaşının daha büyük olduğunu söylemesi gerektiğine ikna eder onu:

“Sonra birden bire yaşlarımız konusunda meraklandılar. (...) Kim kaç yaşındaysa ona göre “on dört, on beş” dedik. O zaman hepsi elleriyle, başlarıyla, tüm vücutlarıyla tam bir protestoya giriştiler: Her yandan “Sechzehn”⁶⁶ fisıltıları geliyordu, “sechzehn”. Şaşırdım ve sonra içlerinden birisine sordum da: “Niçin?” “Çalışmak istiyor musun?” diye sordu bunun üzerine ve bakışları boş, çukura kaçmış, çevreleri kırış kırış gözlerini benim gözlerime dikti. “Elbette,” dedim, çünkü bildiğim kadarıyla buraya bunun için gelmiştik. Bunun üzerine sert, kemikli, solgun eliyle kolumu sıkıca kavramakla kalmadı aynı zamanda iyice salladı da ve şunları söyledi: “Sechzehn... Verstehst du?... Sechzehn...”⁶⁷ Öfkelendiğini gördüm ve ayrıca bu konunun onun için çok önemli olduğunu anladım ve durumu oğlanlarla aceleyle konuştuktan sonra biraz rahatlayarak karşılık verdim: Eh pekâlâ, o zaman ben de on altı yaşındayım.”⁶⁸

Gyurka, Auschwitz'in ardından gönderildiği Buchenwald kampında, bu iki kampın koşullarını karşılaştırır:

“Buchenwald, Auschwitz'den daha serindi, gün boyu hava griydi ve sık sık çiseliyordu. Ancak Buchenwald'de sık sık sabah kahvaltısında sürpriz bir

⁶⁶ Alm. on altı.

⁶⁷ Alm. On altı... Anlıyor musun? On altı...

⁶⁸ Kertész, Imre, Kadersizlik, Can Yayınları, İstanbul, 2003, s. 70-71

çorba geldiği oluyordu, daha başka bilgilere göre ekmek tayı da normal olarak üçte bir ya da yarım ekmektir -Auschwitz'deki gibi üçte bir, bazı günlerde beşte bir olduğu gibi değil- öğle çorbasının içine de ek bir şey katıyorlardı, bazen içinde kırmızı et lifleri, hatta şansınız varsa et parçaları olabiliyordu. Burada bir de 'katık' kavramıyla tanıştım; bu, her zamanki margarine ilave olarak 'kapabileceğiniz' bir kaşık marmelat ya da bir parça sucuktu. (...) Ayrıca kiremithaneye götürüldüğümden beri ilk kez burada bir mucizeyle karşılaştım, susadığım zaman su içebiliyordum, hatta sadece canım istediği zaman bile. Buchenwald'de bir krematoryum vardı elbette, ama topu topu bir tane, çünkü burada amaç, olayın özü, bütünü ruhu ve anlamı bu değildi, aksine burada sadece kampta, kamp yaşamının alışılmış koşulları altında vefat edenler yakılıyordu.”⁶⁹

Kertész'in romanının son sayfalarında, vatanına dönen Gyurka'nın ilginç bir biçimde kampa özlem duyduğunu okuruz:

“Güç toplamak için meydana daha önce oturmuş olduğum bankın önünde bir an için durdum. İleride, gitmem gereken ve sokağın uzar, genişler, sonsuzlukta kaybolur gibi görüldüğü yönde mavimsi tepelerin üzerindeki pamuk pamuk bulutlar şimdi eflatunlaşmış, gökyüzü de erguvan rengini almıştı. (...) Bu o belli saatti -şimdi bile, burada bile bunu algıliyordum- kampta en sevdiğim saatti ve keskin, acıtıcı, beyhude bir duygu sardı içimi: Özlem. Bir anda her şeyiyle tekrar oraya döndüm, her şey yeniden canlandı ve içimde yükseldi; bütün o tuhaf duygu durumları, bütün küçük anılar üzerime

⁶⁹ Kertész, Imre, Kadersizlik, Can Yayınları, İstanbul, 2003, s. 109-110

*üşüşüp içimde bir sarsıntıya dönüştü. Evet, bir anlamda oradaki yaşam daha duru, daha sadeydi. (...) Bandi Citrom, Pjetka, Bohusch, doktor ve diğerleri. Ve onları içimde ilk kez küçük bir suçlamayla, bir şekilde sevecen bir öfkeyle düşündüm.”*⁷⁰

Yayımlandığında soykırım kurbanlarıyla alay edildiği gerekçesiyle ilgi görmeyen roman, ancak 1995'teki Almanca baskısıyla dikkatleri çekmiş ve 2002 yılında Kertész'e Nobel Edebiyat Ödülü getirmiştir. İsveç Akademisi, ödülün Kertész'e “Tarihin keyfi barbarlığına karşı, birey olmanın kırılğan deneyimini ayakta tutan yazıları dolayısıyla” verildiğini duyurmuştur.⁷¹

Bir toplama kampında bulunmamış William Sytron'un 1979 yılında yayımladığı, kendisine 1980 yılında Ulusal Kitap Ödülü'nü kazandıran romanı *Sophie's Choice* (Sophie'nin Seçimi), 1982 yılında Alan J. Pakula tarafından beyaz perdeye aktarılmıştır.

Romanda, Auschwitz'e gönderilen ve orada yirmi ay kalan Sophie'nin öyküsünü okuruz. Öykünün anlatıcısı Stingo, Sophie Zawistowska ve onun şizofren sevgilisi Nathan Landau'nun komşusudur. Sophie şöyle der Stingo'ya:

*“Sen tutsak kampları hakkında ne biliyorsun? Hiçbir şey.”*⁷²

⁷⁰ Kertész, Imre, Kadersizlik, Can Yayınları, İstanbul, 2003, s. 223-224

⁷¹ Yağcı, Öner, Nazi Kampları, Papirüs Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 273

⁷² A.g.y., s. 281

Sonrasında daha önce hiç kimseye anlatmadığı öyküsünü anlatmaya başlar. Antisemitist bir hukuk profesörünün kızı Sophie, ölüm döşegindeki annesine gizlice et götürürken Gestapo tarafından yakalanmış (O dönemde işgal altındaki Polonya’da et, yumurta gibi “özel gıda maddeleri” ancak bir belge karşılığında verilmektedir.) ve Auschwitz Toplama Kampı’na gönderilmiştir. Kamptaki ayıklama sırasında bir Nazi doktoru, kampa iki çocuğuyla gönderilen Sophie’den yaşamının en zor seçimini yapmasını ister. Söz konusu seçim, çocuklarından hangisinin gaz odasına gideceğiyle ilgilidir. Sophie küçük kızının mı yoksa oğlunun mu gaz odasına gönderileceğine karar vermek zorundadır.

“ Bir doktor, kişiliksiz biri, Sophie’nin tanıdığı. “Yahudi değilim, Katoliğim...” “İsa acı çeken küçük çocuklar bana gelecek dememiş miydi? Çocuklarından biri yanında kalabilir. Hangisini alacaksın?” “Yani seçmem mi gerekiyor?” “Seçme hakkına sahipsin.” “Seçemem, seçemem.” “Kes sesini, çabuk ol ve seçimini yap. Seç yoksa ikisini de oraya gönderirim...” Çocuklarına sıkıca sarılmıştı... “Ne olur bana seçim yaptırmayın, seçemem.” “Öyleyse ikisini de oraya gönder...” Eva’nın feryadı: -Anne! “Bu yavrumu alın. Küçük kızımı alın.”⁷³

Sophie seçimini yapmıştır ve yaşamı boyunca bu suçluluk duygusundan kurtulamayacaktır: *“Eva’yı alıp götürdüler. Onu bir daha görmedim...”⁷⁴*

⁷³ Yağcı, Öner, Nazi Kampları, Papirüs Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 288

⁷⁴ A.g.y., s. 287

Sophie yaşamını kurtardığı küçük oğlu Jan'ı da çocuk kampına götürüldükten sonra bir daha göremez.

*“Naziler benim de diğerleri gibi hasta ve hayvan haline gelmemi sağlamışlardı. (...) Böyle olmam için beni zorlamışlardı. Ama yine de suçluluk duyuyorum. Ayrıca sağ kaldığım için de kendimi suçlamaktayım. Bu duygudan hiçbir zaman kurtulamayacağımı biliyorum. Asla. Bu suçluluktan hiç kurtulamayacağıma göre, Almanların bana yaptığı en büyük kötülük bu olmalı...”*⁷⁵

Sophie duyduğu bu suçluluk duygusundan, intihar ederek kurtulmayı seçer.

Lettres Françaises (Fransızca Mektuplar) adlı yeraltı gazetesinin basımında aktif rol aldığı ve Fransız direniş hareketine katıldığı için polis tarafından yakalanarak Ocak 1943'te Auschwitz'e gönderilen tiyatrocu Charlotte Delbo da *Auschwitz et Après* (Auschwitz'in Külleri) adlı romanında kamp gerçeğini bütün canlılığı ile anlatmıştır. Diğer kamp konulu yapıtlardaki gibi, bu kitapta da kamptaki günlük yaşamı, yoklamaları, gaza gönderilen insanları, açlığı ve susuzluğu okuruz, yalnız bir farkla: Yazar yaşananları şiirsel bir dille anlatmaktadır:

*“Ve çaldığında uyandırma zili, gece bittiğinden değil,
çünkü gece ancak yıldızların rengi söniş göğre renk geldiğinde biter,*

⁷⁵ Yağcı, Öner, Nazi Kampları, Papirüs Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 286

*Gece bittiğinden değil,
çünkü gece ancak gündüzle biter,
çaldığında uyandırma zili sonsuzluklardan bir boğaz var geceyle
gündüzü ayıran.*

*Çaldığında uyandırma zili, donup kalıyor bir kâbus, bir başkası başlıyor
bir anlık bir ayıklık var ikisi arasında yalnızca ve yüreklerimizi dinliyoruz o
arada, hala uzun bir süre çarpacak gücü var mı diye yüreklerimizi
uzun süre günler demek yani çünkü sayamıyor haftaları ve ayları
yüreğimiz, gün gün sayıyoruz zamanı ve her gün ölüm ve bin sonsuzluktan
ibaret.”⁷⁶*

Yazar, kitabının ikinci bölümünü *Yaşayanlara, Yaşadıkları için Affedilme
Duası* adlı şiiriyle kapatır:

*Siz yoldan geçenler
gayet iyi giyinmişsiniz
bütün kaslarınızı gösteren
üstünüze yakışan bir elbise
yakışmayan
biraz yakışan
siz yoldan geçenler
atardamarlarındaki fırtınalı
ve iskeletlerinize iyice yapışmış hayatla canlanmış*

⁷⁶ Delbo, Charlotte, *Auschwitz'in Külleri*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 74-75

hızlı adımlarla, sporcu, hantal
asık suratlılar, güleçler, güzelsiniz
öylesine sıradan
öylesine sıradan bir şekilde herkessiniz
sıradan olduğunuz için o kadar güzelsiniz ki
ayrı ayrı güzelsiniz
bacağınızı takip eden gövdenizi
şapkanızdaki elinizi
dizkapağınızda dönen kemiği
hissetmenizi engelleyen hayatınızla
nasıl affetmeli sizleri yaşadığınız için...
(...)
Yalvarırım
bir şeyler yapın
bir dans öğrenin
bir adım
Varlığınızı hak ettirecek
derinizi ve tüylerinizi giyme hakkı verecek.
Yürümeyi ve gülmeyi öğrenin
çünkü çok aptalca olur yoksa
sonunda
bu kadar insan ölmüşken
siz yaşıyorsanız eğer
hayatta hiçbir şey öğrenmeden.

Kitabın *Ömrümüzün Ölçüsü* adlı son bölümünde Delbo, geri dönüşü anlatmaktadır. Kamptan kurtulduktan sonra yaşamlarına dönen tutsaklar günlük yaşama ayak uydurmakta zorlanırlar, çünkü kimisi hâlâ geçmişte yaşamaktadır:

“Ne uzun sürdü bu ilk sene. Geçmek bilmedi dönüşümüzden sonraki bu sene. Ne çok sabırsızlanıyordum bitsin diye... Bitmek bilmiyordu. Şu sözü artık söylemeyeceğim güne ulaşmak istiyordum: Geçen yıl bu saatte. Geçen yıl bu saatte yoklamadaydık. Geçen yıl bu saatte, mutfağa çorba bidonlarını almaya gidiyorduk. Geçen yıl bu saatte soğuktu hava, ne kadar çok üşüyordum. Geçen yıl bu saatte kömürdeydik. Gözyaşlarım ve terim kara akıyordu yanaklarımdan ve mendil yerine geçecek en ufak bir bez parçam bile yoktu. Ve yıkandığımda ve çamaşır değiştirdiğimde ve yatağımı değiştirdiğimde ve yemek yediğimde, en ufak hareketimde, yaptığım her şey, bir yıl önce yaptığım şeyi düşündürüyordu bana. (...) Ve kendi kendime diyordum ki, aradan bir yıl geçtiği zaman, artık ‘geçen yıl bu saatte’ demeyeceğim...”⁷⁷

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere, kamplarda yaşanan trajediyi tüm çıplaklığıyla gözler önüne seren bu dünya edebiyatı yapıtlarının birçoğunda, temelde, tutsakların kurban ve mazlum Nazilerin de cellât ve zalim olduğu bir düzenin ve bu düzende tutsakların çektiği acıların betimi, tutsakların, kendilerini yalnız bıraktığı düşüncesi doğrultusunda Tanrı’ya duydukları inancı kaybetmiş olmaları vurgusu ve arda kalmış olmaktan kaynaklanan suçluluk duygusu ile karşılaşırız. Bu yapıtlar kamp gerçeğini

⁷⁷ Delbo, Charlotte, *Auschwitz’in Külleri*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 356

gelecek kuşaklara duyurma ve buralarda yaşananların tekrarlanmaması için onları uyarma görevini kamplarda yaşamını yitirmiş milyonlarca insan adına yerine getirmiştir.

B. SAVAŞ SONRASI POLONYA EDEBİYATINDA KAMP KONUSUNA GENEL BİR BAKIŞ

Savaştan çok ağır yaralarla çıkan ve savaş sonunda yapılan Yalta Konferansı'nda Sovyetler Birliği'nin ellerine bırakılan Polonya'da yaşam, Sovyetlerin zorunlu kıldığı komünist rejim doğrultusunda biçimlenmeye ve bu doğrultuda, kültür yaşamına rejimin öngördüğü Sosyalist Gerçekçilik⁷⁸ akımı egemen olmaya başlamıştır.

Rejimin özellikle 1948-1955 yılları arasındaki yoğun baskısı nedeniyle, Polonya kültür yaşamı, dolayısıyla edebiyatı güdümlü bir çizgide yol almış, edebiyat tümüyle komünist rejime hizmet etmiştir. Bu nedenle, rejim karşıtı hiçbir düşünceye, hiçbir yapıta yaşam hakkı tanınmamış, bu kapsam dışında kalan tüm konular reddedilmiştir.

Ancak, Polonya edebiyatı savaşın bitiminden 1948 yılına dek olan süreçte, komünist rejimin ülkede henüz tam anlamıyla yerleşmemiş olmasının

⁷⁸ Sosyalizm ideolojisinin sanata ve edebiyata yansıması olan Sosyalist Gerçekçilik 1930'lu yıllarda ortaya çıkmış, Sovyetler Birliği'nde ve Çin'de komünistlerden destek görmüştür. Sosyalist gerçekçi edebiyat yapıtlarında devrimci kahramanlar ve halka örnek olacak kişiler yaratılmış, ana konu olarak devrim, işçi sınıfı ve sanayi seçilmiştir. Maksim Gorki "Ana" adlı romanı ile bu akımın ilk örnekleri arasında yer alır.

da etkisiyle, savaşa dair tanıklıklar içeren yapıtlara diğer tür yapıtlardan daha fazla önem vermiştir. Bu anlaşılır bir durumdur, kuşkusuz; dünyanın yirminci yüzyılda gördüğü en yıkıcı savaş henüz sona ermiştir ve bu savaşı tüm yıkımlarıyla yaşayan yazarların söyleyecek sözleri, anlatacak öyküleri vardır. Savaştan sağ çıkmış yazarların savaş temalı yapıtlar yayımlamaları sayesinde, Polonya edebiyatı bu dönemde renkli bir çizgide yol almıştır.

Savaşın bitiminden hemen sonra belgesel nitelikli yapıtlar, kurbanların kahramanlıkları, zalimlerin zulümleri fenomenini irdeleyen psikolojik yapıtlar yayımlanmıştır. Bu yapıtlara, toplama kamplarında bulunup buralardan sağ çıkmayı başarmış ve/veya oradaki yaşamı konu edinen yapıtlar vermiş yazarların yapıtları da dahildir, kuşkusuz. Daha önce sözünü ettiğimiz ‘Evrensel Nazi Kampları Edebiyatı’nın Polonya ayağını oluşturan bu yazarlar, savaşı ve toplama kamplarını yapıtlarında farklı bakış açılarıyla yansıtmaya koyulmuşlardır. Tadeusz Borowski’nin *Pożegnanie z Marią* (Maria’ya Veda) ve *Kamienny Świat* (Taştan Dünya), Zofia Nałkowska’nın *Medaliony* (Madalyonlar), Seweryna Szmaglewska’nın *Dymy nad Birkenau* (Birkeanu Üzerindeki Dumanlar), Zofia Kossak-Szczucka’nın *Z Otchłani: Wspomnienia z Lagru* (Uçurumdan: Kamp Anıları), Gustaw Herling-Grudziński’nin Sovyet kamplarını anlattığı *Inny Świat* (Başka Bir Dünya) adlı yapıtları, Polonya toplama kampı edebiyatının kilometre taşları niteliğindedir.

Tadeusz Borowski’nin yukarıda sözünü ettiğimiz iki yapıtında yer alan kamp konulu öykülerini çalışmamızın üçüncü bölümünde, *Öykülerinde Kampı Yansıtmaya Tutumu* başlığı altında irdelemeye çalışacağımız içindir ki, bu

bölümde sadece, kamp yaşamını anlatan diğer Polonyalı yazarların yapıtlarına değinmeye ve bu yapıtlardan, ulaşabildiğimiz ölçüde örnekler verilmeye çalışılacaktır.

Değineceğimiz ilk yapıt, Alman işgali sırasında bir toplama kampında bulunmamış, ancak, savaşın ardından Nazi Suçlarını Araştırma Merkez Komisyonu'nda görev almış ve Auschwitz, Stuthoff gibi, Polonya topraklarında bulunan toplama kamplarındaki teftişlere katılmış olan Zofia Nałkowska'nın (1884-1954) *Medaliony* (Madalyonlar) adlı kitabıdır. Nałkowska, kitabını söz konusu komisyonun teftişleri sırasında, Nazilerin kamplarda işledikleri insanlık suçuna dair tanık ifadelerini kaydederek oluşturmuştur. “İnsanlar, insanlar için hazırlamışlardı bu yazgıyı.” cümlesiyle başlayan kitabın *Profesor Spanner* (Profesör Spanner) adlı ilk öyküsünde, kamp tutsaklarının vücutlarından elde edilen yağdan sabun üreten Profesör Spanner anlatılır. Tanıklık yapan, cesetleri hazırlayan bir gençtir. Üretilen sabunu kendisi de kullanmıştır, sabunun iyi köpürdüğünü iddia eder ve Nazilerin cesetlerden bile birtakım ürünler elde ettiklerini vurgular:

“Zayıf solgun yüzünde hoşgörölü bir gülümseyiş beliriyor.

*- Denilebilir ki; Almanya'da insanlar, hiçten bir şeyler üretmeyi beceriyorlar.”*⁷⁹

Dno (Dip) adlı öyküde, bütün ailesini kaybeden bir kadının deneyimlerini okuruz. Eşi kampa gönderilen kadın, kızını, cephan fabrikasında çalıştırılmak

⁷⁹ Nałkowska, Zofia, *Madalyonlar*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1998, s. 27

üzere götürülürken yolda kaybeder. Oğlu ise Pawiak Hapishanesi'nde türlü işkencelere maruz kalır. Kadın kamptaki ağır çalışma koşullarından ve çektikleri açlıktan söz eder:

*“Kampta yatıyorduk. O yeni kamp, galiba Bunzig diye adlandırılıyordu. Oradan fabrikaya kadar iki tarla geçiliyordu. Gecenin üçünde uyandırıyorlardı bizi, ışık yoktu, karanlıkta yataklarımızı topluyor, şekersiz koyu kahve içiyor ve çabucak ekmeklerimizi yiyorduk. Dörtten beş buçuğa kadar avluda sayım yapılıyordu. Soğukmuş, yağmur ya da kar yağıyormuş; hiç fark etmez. Sonra, saat altıya fabrikaya yetişmek için yürünen yol, yarım saat çekiordu. Öğle yemeğini fabrikada veriyorlardı. Bu, yapraklardan ya da benzer bir şeyden -şimdi açıklamayı beceremiyorum- kurutulmuş şalgam ya da öyle bir şeyden yapılmış bir çorba olurdu. Sabah akşam şekersiz koyu kahve, yanına da bütün bir gün için on dekagram ekmek veriliyordu. Önceleri on beş deko veriyorlardı ya, sonradan on deko vermeye başladılar -işte şöyle bir parçacık. O yüzden hep açtık. Açlık korkunçtu.”*⁸⁰

Dwojra Zielona (Dwojra Zielona) adlı öyküde ise ailesini kaybeden, bir Nazi subayından kaçarken gözünden vurulan Dwojra Zielona adlı otuz beş yaşındaki kadın, yaşamayı niçin istediğini anlatır:

“Size diyeceğim: Yaşamak istiyordum. Bilmem niye, çünkü ne kocam kalmıştı ne ailem, hiç kimsem yoktu ve ben yaşamak istiyordum. Tek gözüüm yoktu, açtım ve üşüyordum ve de yaşamak istiyordum. Niçin? Niçinini

⁸⁰ A.g.y., s. 32

*söyleyeyim size: Tıpkı şimdi size anlattığım gibi, bir gün bütün bu olanları anlatabilmek için. Onların neler yaptıklarını bütün dünya bilsin.”*⁸¹

Seweryna Szmagewska'nın (1916-1992) *Dymy nad Birkenau* (Birkeanu Üzerindeki Dumanlar) adlı yapıtı ise, eski bir Auschwitz tutsağı olan yazarın kendi deneyimlerini anlatır.

Yazar yeraltı faaliyetlerine katıldığı için 1942 yılında Gestapo tarafından tutuklanmış ve üç yıl geçirdiği Auschwitz Toplama Kampı'na gönderilmiştir. Sovyet orduları yaklaşırken, Almanlar batıya doğru geri çekilmeye ve kamptaki tutsakları Almanya'ya sevk etmeye başlamışlardır. Yazar, sevkیات sırasında şans eseri kaçmayı başarmış ve Polonya'ya geri dönmüştür. Dikenli teller ardında geçen üç yıl sonrasında Łódz'a yerleşen yazar, kamp anılarını yazmaya başlamış, Temmuz 1945'de bitirdiği kitabı ancak aynı yılın sonunda yayımlanmıştır.

Dymy nad Birkenau Nürnberg Mahkemesi'nde⁸² delil olarak kullanılırken, yazarı Szmagewska da tanıklık yapmak üzere mahkemeye çağırılmıştır.

⁸¹ Nałkowska, Zofia, Madalyonlar, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1998, s. 56

⁸² Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi: Ekim 1945'te Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği tarafından açılan, Nazi Partisi'nin “insanlık suçu, savaş suçları, dünya barışına karşı işlenen suçlar ve savaşa sebep olmak” suçlarından yargılandığı davadır. Almanya'nın Nürnberg şehrinde yapıldığı için bu isimle anılmıştır.

Auschwitz ve Birkenau Toplama Kampları'nda yapılan zulmü açıkça anlatan ve yirmiden fazla baskısı yapılan kitap “Kurgusal Olmayan Edebiyat” (Literatura Faktu) türü yapıtlar arasında en iyilerden biri sayılmaktadır hâlen.⁸³

Szmaglewska'nın kayıtsız ve heyecansız anlatımı, aynı türde yapıt veren Tadeusz Borowski ve Zofia Kossak-Szczucka gibi yazarların anlatımına benzetilmektedir. Kamptaki günlük yaşamı, çalışma koşullarını, gaz odalarındaki ölümleri anlatan yazar kendi yorumlarına yer vermez, bu nedenle yapıtı gerçekçi ve sert üsluplu olarak kabul edilmektedir.⁸⁴ Yazarın neredeyse bir belgesel niteliği taşıyan bu romanı, krematoryuma gönderilen tutsakların etnik kökenlerine dair bilgi veren şu cümlelerle başlar:

“18 Ocak 1945’e kadar Oświęcim ve Birkenau krematoryumlarında yaklaşık beş milyon insan yakıldı. Bunun üç milyondan fazlasını salgın hastalıklar sonucu ölen ya da gazla zehirlenen Yahudiler, kalan kısmını ise Ariler, yani Gestapo tarafından tutuklananlardan, ya da Varşova’dan getirilmiş, tutuklu Varşova Ayaklanması katılımcılarından oluşan Polonyalılar, Ruslar, Yugoslavlar, İngilizler, Hollandalılar, Fransızlar, Belçikalılar, İtalyanlar, Ukraynalılar, Estonyalılar, Alman suçlular, kampa getirilen ya da kampta doğan farklı uluslardan çocuklar ve erkekler, kadınlar ve çocuklardan

⁸³ Drewnowski, Tadeusz, Porachunki z XX Wiekiem, TAIWPN Universitas, Krakow, 2006, s. 87

⁸⁴ A Polish Female Writer Tells of Her Experiences in Auschwitz : "Smoke over Birkenau" by S. Szmaglewska <http://ci.nii.ac.jp/naid/110007025302/en>, 20 Eylül 2010

oluşan tüm kampın gaza gönderilmesi suretiyle tıpkı Yahudiler gibi muamele gören Çingeneler oluşturmaktaydı.” ⁸⁵

Yazarın kurbanlarla ilgili verdiği rakam savaştan sonra kabul edilen rakamdır. Ancak, yapılan son araştırmalara göre, Auschwitz’de toplam beş milyon değil, bir milyon yüz bin insan yaşamını kaybetmiştir.⁸⁶

Değineceğimiz bir diğer yapıt Zofia Kossak-Szczucka’nın (1889-1968) *Z Otchłani: Wspomnienia z Lagru* (Uçurumdan: Kamp Anıları) adlı kitabıdır. Yazar II. Dünya Savaşı sırasında yeraltı basınında yer almış, *Polska Żyje* (Polonya Yaşıyor), *Prawda* (Gerçek) adlı gazetelerin editörlüğünü yapmış, Polonya Yahudilerinin soykırımdan kurtarılmasına yardım eden *Żegota* adlı organizasyonu kurmuştur. Kossak-Szczucka Gestapo tarafından yakalanarak önce Pawiak Hapishanesi’ne, ardından da Auschwitz-Birkenau kadınlar kampına gönderilmiştir. Burada yaklaşık altı ay geçirdikten sonra yeraltı örgütünün yardımıyla kamptan kurtulmuş, Varşova Ayaklanması’na katılabilmektedir.

Kossak-Szczucka yaşanan bu büyük acıyı mistik açıdan açıklamaya çalıştığı *Uçurumdan: Kamp Anıları* adlı kitabında Birkenau kadınlar kampını anlatmıştır. 64491 numaralı Szczucka kampta bir barakanın gece nöbetçiliğini yapmış, tifüse yakalanınca kamp hastanesine kaldırılmıştır. Kamptaki kadın

⁸⁵ Jews - The Absence and Presence of a Category in the Representations of Auschwitz in Poland, 1945-1985 <http://www.studajudaica.pl/sj18kuci.pdf>, 11 Eylül 2010

⁸⁶ Amerikalı tarihçi Raul Hilberg’in 1961 yılında yayımlanan *The Destruction of the European Jews* (Avrupa Yahudilerinin İmhası) adlı kitabında saptanan bu rakam günümüzde de doğru kabul edilmektedir.

dayanışmasından söz eden yazara bu kitabıyla ilgili en büyük eleştiri, kendisi de kamptan sağ çıkmış bir yazar olan Tadeusz Borowski'den gelmiştir. Borowski 1947 yılında *Pokolenie* (Kuşak) adlı derginin ilk sayısındaki *Alicja w Krainie Czarów* (Alice Harikalar Diyarında) başlıklı yazısında, kitabın kötü ve aldatıcı, hepsinden önemlisi, edebi anlamda güçsüz olduğunu iddia etmiş, yazarı kampı yanlış tanıtmakla suçlamıştır.⁸⁷

Gustaw Herling-Grudziński (1919-2000) Nazi kamplarında değil, Gulag olarak da bilinen, Sovyetler Birliği tarafından kurulmuş çalışma kamplarında tutsak olarak bulunmuştur. Bu kamplarda tutsaklar gaz odalarında öldürülmemiş, ancak açlık, soğuk, hastalıklar ve yorgunluk gibi nedenlerle yaşamlarını kaybetmişlerdir. Burada da tutsaklara kötü muamele yapılmış, kimi zaman eziyet edilmiş olmasına rağmen, koşullar Nazi kamplarındaki gibi ağır olmamıştır.

Grudziński iki yıl Varşova Üniversitesi'nde filoloji öğrenimi görmüş, ancak, savaşın başlamasıyla öğrenimini yarıda keserek arkadaşlarıyla birlikte ilk yeraltı organizasyonlarından biri olan Polonya Halkı Bağımsızlık Hareketi'ni (Polska Ludowa Akcja Niepodległościowa) kurmuştur. 1940 yılında tutuklanmış, iki yılını hapisanede geçirmesinin ardından çalışma kampına gönderilmiştir. Polonya ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan anlaşma sonucunda serbest bırakılmıştır.

⁸⁷ Borowski i jego Auschwitz, <http://wyborcza.pl/1,76842,4363638.html>, 30 Ağustos 2010

Grudziński 1951 yılında Londra’da basılan, Polonya’da ise resmi olarak ancak 1988 yılında yayımlanabilen *Inny Świat* (Başka Bir Dünya) adlı yapıtında Sovyet kampları dünyasını sade, etkili bir anlatımla yansıtmıştır. Toplama kamplarının normal, insani dünyaya ait yerler olmadığını savunan yazarın kitabı, tutsakların yaşamlarıyla ilgili detaylı ve çoğu zaman sert betimler içermektedir. Kitabın büyük bir bölümünde tutsakların davranış ve duygularının çözümlemelerine, yazarın bunlarla ilgili yorumlarına yer verilmiş, kamplardaki davranış yasalarından söz edilmiştir.

Kitabının ilk bölümünde yazar Grodno’daki hapishanede sorgulanışını ve tutuklanma nedenini anlatır:

“Yakalandığımda Sovyetler Birliği ve Litvanya arasındaki sınırı geçiyordum.

- Bunu neden yapmaya çalıştığınızı sorabilir miyim?

- Almanlarla savaşmak istiyordum.

- Anlıyorum. Peki, Sovyetler Birliği’nin Almanya ile bir dostluk paketi imzaladığının farkında değil misiniz?

- Evet, ama Sovyetler Birliği’nin Fransa ya da İngiltere’ye savaş ilan etmediğinin de farkındayım. (...) Peki, ne ile suçlanıyorum?

- Sovyetler Birliği ile savaşmak için SSCB-Litvanya sınırını geçmeye çalışmak.

- ‘Sovyetler Birliği ile savaşmak’ yerine ‘Almanya ile savaşmak’ kelimelerini kullanamaz mısınız?

*Suratımda patlayan bir tokat beni kendime getirdi. “İkisi de aynı şey” diye avuttu beni yargıç, ben önüme koyulan itiraf belgesini imzalarken.”*⁸⁸

Yazar, kamptaki çalışma koşullarını yansıttığı bölümde, tutsakların - umuda kapılmamak için - serbest kalmaktan söz etmemeyi kampın bir kuralı haline getirmiş olduklarını belirtir:

“Sovyet tutsakları, ne zaman özgürlüğüne kavuşacağına dair birinin bile bir fikri olmadığından, ‘umut’tan yoksundurlar. İçişleri Halk Komiserliği’nin bir kalem sallamasıyla cezaların onar yıl daha arttırıldığı yüzlerce davaya tanık olmuşlardır çünkü. (...) Cezalarımızdan ne kadar az söz edersek, birgün tekrar özgür olacağımız umuduna o kadar az sarılıyorduk. Umut hayalkırıklığı tehlikesi taşıyordu.

(...) On yılını çeşitli Sovyet kamplarında geçirmiş, yakında özgürlüğüne kavuşacağından söz eden, bundan en ufak bir kuşku duymayan Ponomarenko adlı Kiev’li bir demiryolcu hatırlıyorum. Temmuz 1941’de Sovyet - Alman savaşının patlak vermesinden iki hafta sonra komiserliğin ofisine çağırılıp cezasının ‘süresiz’ uzatıldığını öğrendi. O akşam çalışmadan döndüğümüzde ölmüştü. Dimka bize onun kampa döndükten sonra, sanki bir anda on yıl yaşlanmış gibi ve çok solgun görüldüğünü söyledi. Tek bir kelime etmeden yatağa uzandığını, sorulan soruları sadece “Yaşamım bitti, tamamen bitti.” şeklinde yanıtladığını söyledi. Bir yandan sessizce dua ederek, gri kafasını ranzanın tahtalarına vuruyormuş. Öğleden sonra saat dört ile beş arasında ölmüş.

⁸⁸ Grudziński, Gustaw Herling, A World Apart, Lowe Press, New York, 2008, s. 3-4

*Barakada, acımdan ziyade onu suçladıklarını duydum: - Acı çekti, evet; ama buna sebep olan kendisi değil miydi?”*⁸⁹

Yazar, Sovyet kamplarındaki ağır çalışma koşulları ile, hastalananlara sağlanan olanakların bir tezat oluşturduğundan söz eder:

*“En kötü kamplarda bile hastaneler Sovyet kölelik sisteminden muaftı ve farklı bir karakter taşıyordu. Hastanede temiz yatağında yattığı sürece, özgürlüğü hariç, tüm insani haklarına sahip olan tutsağın kapıdan dışarıya adımını atar atmaz tekrar bir tutsak haline dönmesi anlaşılabilir bir şeydi. Sovyet yaşamının tezatlarına alışkın olmayan bir insan için kamp hastaneleri, sığınakları olan kiliselere benziyordu. Dolayısıyla, tutukluların hastaneye kabul edilmek için her yolu denemeleri şaşırtıcı bir durum değildi. Bunu da en sık, çalışırken kendilerini sakatlama yoluyla sağlıyorlardı; bir veya her iki elinde de parmakları olmayan o kadar çok tutuklu vardı ki. Kendini sakatlama yasaklandığında ise, hastaneyi ziyaret etmek için başka yollara başvurdular. Örneğin ciltteki küçük bir yarığın içine ovularak yedirilen azıcık pislik, ateş çıkmasına neden olan kan zehirlenmesiyle sonuçlanıyordu.”*⁹⁰

Kitap Grudziński'ye yurtdışında ün getirmiş, ancak, yazarın Sovyet sempaticanlarının eleştirilerine maruz kalmasına neden olmuştur.⁹¹

⁸⁹ Grudziński, Gustaw Herling, A World Apart, Lowe Press, New York, 2008, s. 33-34.

⁹⁰ A.g.y., s. 101-102

⁹¹ Gustaw Herling-Grudziński,
http://en.wikipedia.org/wiki/Gustaw_Herling-Grudzi%C5%84ski, 10 Eylül 2010

Görüldüğü üzere, Polonya kamp edebiyatını temsil eden önemli yapıtlar çoğunlukla otobiyografik nitelikte olup yazarlarının bakış açıları ve anlatım tutumları bakımından farklılık göstermektedir. Bu yapıtların bulunduğu ortak payda, yirminci yüzyılda, özel olarak oluşturulmuş olağanüstü koşullarda yaşanan “başka bir insanlık durumu”na ışık tutmalarıdır.

III. BÖLÜM

TADEUSZ BOROWSKI

A. YAŞAM ÖYKÜSÜ VE SANATI

Tadeusz Borowski 12 Kasım 1922’de Żytomierz’de dünyaya gelir. Yazarın erken çocukluk döneminde, “Arbeit Macht Frei” (Çalışmak Özgür Kılar) yazılı kapının altından geçmeden çok önce, açlık, terör ve toplama kampları ile tanışıklığı olmuştur. Muhasebecilik yapmakta olan babası Stanisław Borowski I. Dünya Savaşı’nda Polonya Askeri Örgütü’ne katıldığı için 1926 yılında Sovyet yönetimi tarafından tutuklanarak Karelya’daki Sovyet kampına gönderilir, burada Beyaz Deniz Kanalı’nın⁹² kazılarında çalıştırılır. Bundan dört sene sonra yazarın annesi Teofila Borowska da Sibirya’ya sürülür. Bu sırada, sekiz yaşındaki Tadeusz ve kendisinden dört yaş büyük ağabeyi Juliusz Ukrayna’daki akrabalarının yanında yaşamaya başlarlar. Bunlar, açlığın eşlik ettiği kolektivizasyon⁹³ yıllarıdır. Borowski ağabeyi ile birlikte Fransisken yatılı okuluna başlar.

⁹² Beyazdeniz Rusya’nın kuzeydoğusunda, Barents Denizi’nin kıta içine doğru oluşmuş bir uzantısıdır. Batıda Karelye (Karelya) ile, kuzeyde Kola Yarımadası ile, kuzeydoğuda da Kanin Yarımadası ile çevrelenmiştir. Beyaz Deniz - Baltık Kanalı bu iki denizi birbirine bağlar.

⁹³ Sovyetler Birliği kolektivizasyon politikasıdır. 1929 ve 1935 yılları arasında, kolektif çiftliklerde ve devlet çiftliklerinde toprak ve emeği güçlendirmek için yapılan çalışmalardır. Kolektivizasyon toprakların büyük toprak sahiplerinden alınıp çiftçilere adil bir şekilde dağıtılmasını, tarımın devlet denetimindeki çiftlikler aracılığıyla yapıp modernleştirilmesini ve kaynakların daha etkin biçimde kullanımını hedeflemiştir. Ne var ki tarımın toplumsal yapısı ve üretim sistemi, işçilerin önceden mevcut bir fabrika ve iş sistemine dâhil oldukları sanayiden çok farklıydı. Ayrıca, bu muazzam ekonomik hamle tahıl tedarikinin giderek zorlaştığı bir sırada gerçekleşmiştir. Tarımın üreticilerin rızasını almadan, zorlayıcı bir bürokratik kararlar "yeniden yapılandırılması" muazzam bir köylü kitlesinin mülksüzleşmesiyle sonuçlanmıştır.

Stanisław Borowski Polonya-Sovyet tutsak değişimi ile 1932 yılında serbest bırakılır, aile 1933 yılında Varşova'ya yerleşir. Yazarın babasının bir depoda çalışmasına, annesinin ise evde terzilik yapmasına rağmen maddi durumları hiç iyi değildir. Tadeusz bu yıllarda erkek kardeşi ile birlikte burs almayı başarır ve Tadeusz Czacki Devlet Lisesi'nde eğitim görmeye başlar. Yazar otuzlu yılların en başarılı edebiyat tarihçilerinden Stanisław Adamczewski'nin öğrencisi olma şansını yakalar ve belki de onun etkisiyle Polonya edebiyatına ilgi duymaya başlar. Polonya'nın Alman işgali altında olduğu yıllarda ortaokul ve lise eğitimi yasaklanmıştır. Yazarın final sınavlarının olduğu ve lise diplomasını aldığı 1940 yılının bahar aylarında Varşova'da ilk baskınlar ve toplamalar başlar. Borowski bu günlerini *Pewien Żołnierz* (Bir Asker) adlı kitabındaki *Matura Na Targowej* (Targowa'da Mezuniyet Sınavı) başlıklı öyküsünde anlatır.

Daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, Naziler Varşova Üniversitesi'ni kapatmış ve ana kampüsü ordu için baraka olarak kullanmaya başlamışlardır. Ülkede (Lehçe) eğitim kesinlikle yasaklanmıştır ve ölümle cezalandırılmaktadır. Borowski işte böyle bir dönemde Varşova Yeraltı Üniversitesi'nde, Julian Krzyżanowski ve Witold Doroszewski gibi önemli profesörlerin ders verdiği Leh Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğrenim görmeye başlar. Yazar bu dönemi *Profesorowie i Studenci* (Profesörler ve Öğrenciler) adlı öyküsünde şöyle anlatır:

*“Başlarda sekiz kişiydik: Altı kız, iki erkek. Varşova Yeraltı Üniversitesi’nin ilk öğrencileriydik. Şimdi böyle söyleyince kulağa hoş geliyor, ancak o zamanlar, İngiltere’ye hava saldırısı yapılırken, faşizmin dünyada hüküm sürdüğü dönemde, Polonya Edebiyat Tarihi ile ilgilenmek, dilin yapısını öğrenmek, bibliyografya gibi, savaşta işe yaramayacak konularla ilgilenmek pek de akıl kârı bir işmiş gibi görünmüyordu.”*⁹⁴

Yazarın sınıf arkadaşlarından Wanda Leopold, Borowski ile ilk karşılaşmasını şöyle dile getirmektedir:

*“Kitapların bulunduğu rafın önünde yamalı, soluk renkli, daracık bir okul üniforması giymiş zayıf bir oğlan duruyordu. Belli ki en son yazın tıraş edilmiş, koyu renkli, dağınık saçları vardı. Ellerini arkasında bağlamış, raftaki kitaplara göz gezdiriyor, arada bir seçtiği kitabı çekip dikkatlice inceleyerek yerine geri koyuyordu. Bu çocuğun burada ne işi var diye düşünmüştüm. Ardından, derslerin ve koyu tartışmaların başlamasıyla birbirimizle kaynaştık. İşte onu böyle hatırlıyorum: Daha on dokuzunda bile görünmeyen, üniformalı, kitaplara aç gözlerle bakan bir çocuk.”*⁹⁵

Borowski gelecekteki eşi Maria Rundo ile bu bölümde tanışır. Yazar, yaşamının bu döneminde “Pędzich” adlı bir inşaat firmasında depo sorumlusu olarak çalışırken, geceleri de bekçilik yapmaktadır. Aynı zamanda da bu

⁹⁴ Borowski Tadeusz, “Profesorowie i Studenci”, Proza 2, Wydawnictwo Literackie, Kraków, 2004, s. 31

⁹⁵ Woroszyński, Wiktor, O Tadeuszu Borowskim Jego Życiu i Twórczości, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 1951, s. 7

binadaki odalardan birinde kalmaktadır. Yazmaya çok önceleri başlayan Borowski İngiliz Edebiyatı seminer dersinde Shakespeare'in *On İkinci Gece*'sinden *Budala'nın Şarkıları* çevirisi ile dikkatleri üzerine çeker. Bu sırada kendi şiirlerini de yazmakta olan yazar, 1942 yılının kışında 165 kopya olarak basılan ilk yapıtı *Gdziekolwiek Ziemia* (Herhangi Bir Toprak) adlı şiir kitabını basar. Borowski bir mimografla⁹⁶ kitabını bastığı bu günlerini *Pożegnanie z Marią* (Maria'ya Veda) adlı öyküsünde şöyle anlatır:

*“Akşamları depoda yalnız oluyordum. Yeni şiir kitabımın cilt kapakları tavana gerilmiş ipten, ıslak çamaşırlar gibi asılı duruyordu hâlâ. Apolonius hepsini kendi eliyle kesmiş, eski moda çoğaltma makinesinin matrislerine uygun boyutlarda olmalarına da dikkat etmiş. Bizim bu saygıdeğer makine ödünç alınmıştır. Aslında soylu bir amaca hizmet ediyor, büyük kent sokak savaşlarının nasıl yürütüleceği konusunda yayınlanan en yeni radyo haberleri ile öğütlerini çoğaltıyor. Bütün bunların dışında, benim dizelerin, karmaşık bir hızla akıp giden tarihin anaforlu rüzgârına karşı duyduğum tiksintiyi dile getiren dizelerin basılmasını sağlıyor.”*⁹⁷

Yazarın arkadaş çevresinde yeraltı örgütü üyesi gençler de vardır. Bunların bir kısmı aşırı sağcılar, ulusal konfederasyon üyeleridir. Ayrıca, bir solcu hareketi olan, sanatçı dostlarının oluşturduğu *Esencjaliści* (Özcüler) adlı grup da 1943'de *Droga* (Yol) adlı dergiyi yayınlamaya başlamıştır. Yazar ise bu tür gruplardan hiç birine katılmaz, politik programlar ona yabancı ve itici

⁹⁶ Mumlu kâğıt kullanarak metin kopyalamaya yarayan cihaz, teksir makinesi.

⁹⁷ Borowski, Tadeusz, *Taşlaşan Dünya*, Yazko Yayınları, İstanbul, 1981, s. 40

gelir. Nazilere karşı komplolardan uzak durur, kalemiyle savaşılan asker olmayı tercih eder. Sadece, *Esencjaliści* (Özcüler) adlı gruptan arkadaşları ile toplanıp şiir okudukları, tartıştıkları sabah toplantılarına katılır, dergideki şiir ve öykülerin basılmasına yardımcı olur.

Czesław Miłosz *Zniewolony Umysł* (Tutsak Edilmiş Akıl) adlı kitabında Borowski için şöyle demektedir:

“Beta⁹⁸ aynı zamanda yeraltı üniversitesinde öğrenciydi ve toplantılarında votka içilip edebiyat ve siyaset üzerine sert tartışmaların yapıldığı ve yasadışı dergilerin okunduğu yeraltı öğrenci örgütü gençliğinin fırtınalı yaşantısını yaşıyordu. Arkadaşlarına baktığında alaycı alaycı gülümseme eğilimindeydi. Meseleleri onlardan daha iyi ve daha net görüyordu. Onların Almanlarla savaşmak için vatanseverce yanıp tutuşmaları, ona tam anlamıyla akıldışı bir tepki gibi görünüyordu genelde. Tamam, savaşalım savaşmasına da, ne uğruna.”⁹⁹

Yapıtlarında yaşamından kesitlere rastladığımız yazarın kuşkusuz en kötü deneyimi *Gdziekolwiek Ziemia* (Herhangi Bir Toprak) adlı kitabının basımından dört ay sonra, 25 Şubat 1943’de başlar. Borowski Naziler tarafından kurulan tuzağa düşen nişanlısı Maria Rundo’yu aradığı sırada

⁹⁸ Miłosz kitabındaki dört bölümü, bir şekilde komünizme teslim olmuş yetenekli Polonyalıların betimlerine ayırmıştır. Bu kişiler kitapta Alpha, Beta, Gamma ve Delta diye adlandırılmıştır. Ancak, bu dört portrenin de kimlere ait olduğu kolayca anlaşılabilmektedir. Alpha: Jerzy Andrejewski, Beta: Tadeusz Borowski, Gamma: Jerzy Putrament ve Delta: Konstanty Ildefons Galczynski’dir.

⁹⁹ Miłosz, Czesław, *Tutsak Edilmiş Akıl*, Elips Kitap, Ankara, 2006, s. 107-108

Gestapo tarafından yakalanır ve Pawiak Hapishanesi'ne götürülür. Wanda Leopold bunu şöyle ifade etmektedir:

“Şubat 1943’de Tuška¹⁰⁰ ve Tadeusz gelmediler. Birkaç gün sonra Pawiak’da olduklarını öğrendik. Tadeusz, Tuška geri dönmeyince, bunun nedenini tahmin ederek, onun izlerini takip etmiş, gidebileceği yerlere gitmiş. Tadeusz onu bulmalı ve onunla olmalıydı.”¹⁰¹

Pawiak’a kapatılmasının ardından yazarın yaşamının en zor dönemi başlar. Borowski *Chłopiec z Biblią* (İncilli Çocuk) adlı öyküsünde anlattığı bu hapishanede iki ay tutulduktan sonra Auschwitz Toplama Kampı’na gönderilir. Yazarın nişanlısı da başka bir sevkıyla aynı dönemde kampa getirilir. Şu bir gerçek ki, yazar ve nişanlısı kampa daha önce gelmiş olsalardı, hayatta kalma şansları çok az olurdu, çünkü 4 Nisan 1943’ten itibaren gelenlere uygulanan ayıklama işlemi özel durumlar dışında yalnızca Ari olmayanlara uygulanmaya başlanmıştır. Bu ayıklamadan muaf tutulan yazarın koluna, artık kimliği yerine geçecek olan 119198 numarası dövülenir.

Borowski önce Harmenze’de, *Dzień na Harmenzach* (Harmenze’de Bir Gün) adlı öyküsünde de anlattığı üzere, *aussenkommando* (dış komando) olarak ray döşemek, telefon direkleri taşımak gibi ağır işlerde çalıştırılır. Ağır çalışma şartları nedeniyle zatürre olur ve kamp hastanesine gönderilir. İyileştikten sonra burada gece nöbetçisi olarak kalmayı başarır, bir süre sonra

¹⁰⁰ Maria Rundo’ya Tuška lakabı takılmıştır.

¹⁰¹ Woroszyński, Wiktor, O Tadeuszu Borowskim Jego Życiu i Tworczosci, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 1951, s. 13

da Auschwitz ana kampına, sağlık görevlisi kursuna gönderilir. Uyumlu ve iyi niyetli olması nedeniyle kampta sevilen biri olur. Kurs sırasında eline geçen kâğıt, kalemi şiir yazarak değerlendiren Borowski'nin şiirleri kampta popüler olur ve kamp şarkısı olarak söylenir. Bunların çoğunu nişanlısı Maria Rundo'ya yazdığı aşk şiirleri oluşturur. Ne yazık ki bu şiirlerden çok azı yok olmaktan kurtulabilmiştir.

Borowski nişanlısını daha sık görebilmek için kamp hastanesindeki görevini 1944 yılının bahar aylarında kendi rızası ile bırakıp kadınlar kampında çatı tamiratıyla ilgilenen komando grubuna katılır. Bu sıralarda Auschwitz kampındaki en dehşet verici zamanlar yaşanmaktadır. Sovyet hücum ordularının yaklaşmasıyla birlikte Almanlar da işgal ettikleri bölgelerdeki Yahudilerin tasfiyesini hızlandırmaya başlamışlardır. Mayıs-Haziran 1944'de Macaristan'dan getirilen dört yüz binden fazla Yahudi gaz verilerek ldrlp yakılır. 1944'n yazında Birkenau kampının boşaltılıp tutsaklarının Almanya'ya transfer edilmesiyle birlikte yazar ile nişanlısının yolları bir kez daha - bu kez uzun süreliğine - ayrılır. Borowski Natzweiler-Dautmergen kampına transfer edilir. Tutsaklar tarafından inşa edilmiş bu kampta ilkel koşullarda, Birkenau'da kazandığı statüden mahrum halde, gerçek kamp cehennemini yaşar. Kamp dilinde "Müslüman" olarak adlandırılan duruma gelerek fiziksel gücünü yitirir. 1945 kışında Müslüman sevkıyatıyla Dachau-Allach kampına götürülür. 1 Mayıs 1945'te VII. Amerikan Ordusu kamptakileri serbest bıraktığında, yazar 35 kilo ağırlığında ve ayakta bile duramayacak haldedir.

Borowski yaşamının bu dönemini arkadaşı Zofia Świdwińska'ya Münih'ten yazdığı 6 Ekim 1945 tarihli mektubunda şöyle anlatır:

“Sana bu mektubu Münih'ten yazıyorum. Auschwitz'den Münih'e gelişim pek de kolay olmadı. Birkaç kampa götürüldüm, bazen yürüyerek, bazen hayvan taşınan vagonlarda, uykusuz ve aç... Bir insanın yemeksiz ne kadar dayanabileceğini tahmin bile edemezsin. Önce, gaza götürülmesi planlanmış hasta insanların bulunduğu sevkiyatla Stuttgart'tan Dachau'ya götürüldüm. Ama bizi gazla öldürmediler. Serbest bırakıldığımız gün hepimizi vurmak istediler, Amerikalılar birkaç saat erken geldiler. O yüzden vuramadılar bizi. Ardından zekâm sayesinde iyileşmeye çalıştım: Bir yazar bozuntusu için şiir kopyaladım - yaşamımda yaptığım en kötü işlerden biriydi - ama daha fazla beslenebildim bu şekilde.” ¹⁰²

Kampı bir anda boşaltamayan Amerikalılar önce Münih dolaylarında mülteci kampları kurarlar. Borowski de Mayıs ayından Eylül ayına dek Münih'teki bu kamplardan birinde kalır. Bu dönemde yazarın kamp öykülerinin taslağı ortaya çıkar. Borowski Dautmergen kampında, savaş öncesinde yayıncılık yapan Anatol Girs ile tanışır. Girs *Oficina Warszawska* adlı yayınevini tekrar açmayı planladığını söyler ve yazara şiirlerini yayımlamayı önerir. Böylece 1945 yılında, yazarın 14 şiirden - çoğunluğu kamp şiirleri - oluşan *Imiona Nurtu* (Akım Adları) adlı kitabı basılır. Girs, Borowski dışında Janusz Nel-Siedlecki ve Krystyn Olszewski adlı iki

¹⁰² Drewnowski, Tadeusz, *Postal Indiscretions*, NorthWestern University Press, 2007, Chicago, s. 39

Auschwitz’liyle de tanışır ve onlara Auschwitz anılarından oluşan ortak bir kitap yazmalarını teklif eder. Üç yazar mülteci kampından çıktıktan sonra Münih’te bir daireye taşınırlar ve *Byliśmy w Oświęcimiu* (Auschwitz’deydik) adlı bu yeni kitap üzerinde çalışmaya başlarlar. Borowski dört ay içerisinde *U nas w Auschwitzu* (Bizim Orada Auschwitz’de), *Ludzie, Którzy Szli* (Yürüyen İnsanlar), *Dzień na Harmenzach* (Harmenze’de Bir Gün) ve *Proszę Państwa do Gazu* (Böyle Buyurun Gaza, Bayanlar Baylar) (eski adıyla “Sosnowiec-Będzin Nakliyesi”) adlı öykülerini yazar. Özellikle bu son iki öykü yazarın en başarılı yapıtlarındandır.

Borowski bu dönemde Münih’te Anatol Girs’in kurduğu Kayıp Aile Bürosu’nda çalışmaktadır. Bu kanalla Auschwitz’den ayrıldığından beri haber alamadığı nişanlısı Maria Rundo’nun izini bulmaya çalışır. Araştırmalarının sonucunda Kızıl Haç’tan, Maria’nın yaşadığı, Ravensbrück kadınlar kampında bir süre kaldıktan sonra İsveç’e gittiği ve iyileşmekte olduğu haberini alır. Kısa bir süre sonra kendisiyle mektup yoluyla irtibata geçer.

Yazar, nişanlısından ve ailesinden uzakta çok ağır bir psikolojik bunalımdadır. Münih’te verimli bir yazarlık dönemi geçirmesine ve yaşadığı koşullar iyi olmasına rağmen, çektiği vatan hasreti dayanılmaz hale gelir, sonunda ülkesine dönmeye karar verir. Nisan 1946’da Belçika ve Fransa seyahatinden bir ay sonra, Polonya’ya giden bir sevkiyatla Varşova’ya döner.

Borowski Varşova’ya henüz dönmeden, yapıtları konuşulmaya, tartışılmaya ve sert eleştiriler almaya başlamıştır. Bu durumun nedeni yazarın

şiiirleri değil, *Twórczość* (Yaratım) adlı dergide yayımlanan *Harmenze'de Bir Gün* ve *Böyle Buyurun Gaza, Baylar, Bayanlar* adlı öyküleridir. Dergide, öykülerin sunuş bölümünde, bu yapıtların ahlaki sağduyudan uzak olduğunu, “kurbanların ruhlarına işlemiş bulaşıcı bir kötülüğü işaret eden” yozlaşmanın göstergesi olarak kabul edilebileceklerini belirten bir not bulunmaktadır. Halk martirolojiler¹⁰³ beklerken, Komünist Parti dünyayı dürüst ve sahtekâr, kahraman ve hain, komünist ve faşist şeklinde ayıran çalışmalar beklemektedir. Borowski ahlaksızlık, dekadantlık¹⁰⁴ ve nihilistlikle suçlanır. Ancak yine de, Polonya edebiyatının yeni ve şaşırtıcı bir yetenek kazandığı aşikârdır.

Yazar Varşova'ya döndükten sonra yazılarını *Kuźnica* (Demirhane) ve *Pokolenie* (Kuşak) adlı dergilerde yayımlamaya ve Julian Krzyżanowski'nin asistanı olarak Leh Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde çalışmaya başlar. Bu sırada da *Świat Młodych* (Gençlerin Dünyası) gibi üniversite gazetelerinde makalelerini yayımlar.

1946 yılında *Śmierć Powstańca* (İsyancının Ölümü), *Bitwa pod Grunwaldem* (Grunwald Savaşı), 1947 yılında da *Chłopiec z Biblią* (İncilli Çocuk) ve *Pożegnanie z Marią* (Maria'ya Veda) adlı yapıtlarını yayımlar. Bu son üç öykü *Dzień na Harmenzach* (Harmenze'de Bir Gün), *Proszę Państwa do Gazu* (Buyurun Gaza Bayanlar, Baylar) adlı öyküler ile birleştirilerek 1947

¹⁰³ Şehitler tarihi, azizlerin yıldönümlerinin takvim sırasına göre düzenlendiği şehit listesi.

¹⁰⁴ Dekadan, (décadent) “düşkünleşmiş” anlamına gelen İtalyanca bir sözcük. 19. yüzyıl sonlarında İtalya'da natüralistlere karşı ortaya çıkan sembolizm akımına öncülük eden sanatçılara, edebiyatı soysuzlaştırdıkları ima edilerek verilen isim. Akım o döneme dek süregelen edebiyat geleneklerini yıkmaya yoluna giderek, toplumsal ve sanatsal düzenin dışına çıkmayı planlamıştır.

yazında *Pożegnanie z Marią* (Maria'ya Veda) başlığı altında kitap olarak yayımlanır. Ardından, yazarın *Pewien Żołnierz* (Bir Asker) adlı kitabı okuyucuyla buluşur. Bu kitaptaki en ilginç bölümü ise *Portret Przyjaciela* (Dostumun Portresi) adlı öykünün de içinde bulunduğu işgal dönemi anıları oluşturur.

Uzun süre komünist Polonya'ya dönmemekte direnen Maria Rundo, 1946 yılının Kasım ayında Borowski'nin uzun süredir içinde bulunduğu ağır bunalımdan endişelenerek Varşova'ya geri döner. Çift aralık ayında evlenir.

Borowski 1947'de *Nurt* (Akım) adlı derginin editörlüğünü yapmaya başlar. Aynı yıl, yazarın *Twórczość* (Yaratım) adlı dergide basılan öykülerine ilişkin tartışmalar tekrar alevlenir ve yazarın kişiliğiyle ilgili ciddi eleştirilerde bulunulur. Bu eleştirilerin nedeni, yazarın *Alicja w Krainie Czarów* (Alice Harikalar Diyarında) başlıklı yazısında, yine kendisi gibi kamptan kurtulmuş olan Zofia Kossak-Szczucka adlı yazarın kamptaki kahramanlıkları, dayanışmayı anlattığı *Z Otchłani: Wspomnienia z Lagru* (Uçurumdan: Kamp Anıları) adlı yapıtını sert bir dille eleştirmesidir. Borowski'ye göre, kampta herkes diğerinin canı pahasına yaşamıştır. Yazar katolik basından da tepkiler alır, gerçekleri çarpıtmakla ve sinizm¹⁰⁵ ile suçlanır. Ancak, Borowski kendisiyle ilgili, uzun bir süre boyunca yapılan ağır eleştirilere yanıt vermemeyi tercih eder.

¹⁰⁵ İnsanın erdem ve mutluluğa, hiçbir değere bağlı olmadan bütün gereksinimlerden sıyrılarak kendi kendine erişebileceğini savunan Antisthenes'in öğretisi, kinizm.

Yazar, 1948 yazında *Pożegnanie z Marią* (Maria'ya Veda) adlı yapıtı ile *Odrodzenie* (Yeniden Doğuş) adlı prestijli bir ödül için Jerzy Andrzejewski'nin *Popiół i Diament* (Kül ve Elmas) adlı yapıtına rakip olarak aday gösterilir, ancak ödülü kazanamaz. Borowski, kendisini edebiyat yaşamının zirvesine taşıyan *Pożegnanie z Marią* (Maria'ya Veda) adlı yapıtıyla yakaladığı başarıyı bir daha yakalayamaz.

Yazarın 1948 yılında politikaya girmesiyle edebi yeteneğini yitirdiği söylenir. Gerçekten de Borowski'nin *Kamienny Świat* (Taştan Dünya, 1948) adlı, kısa öykülerden oluşan yapıtı başarı sağlayamamıştır. Borowski 20 Şubat 1948'de komünist Polonya İşçi Partisi'ne (PPR)¹⁰⁶ katılır. Bu parti için *Rzeczpospolita* (Cumhuriyet) gibi önemli gazetelerde makaleler yazmaya başlar. Borowski edebi ve politik etkinliğini bir komünizm taraftarı olarak sürdürmeye başlamıştır artık. Yazarın 1949'da yayımlanan *Opowiadania z Księżek i Gazet* (Kitap ve Dergilerden Öyküler) adlı kitabında, gazetelerde parti için yazdığı ve emperyalizmle yozlaşmış dünya, kültür ve dinerkçilik¹⁰⁷ ile savaştığı, propaganda amaçlı yazıları toplanmıştır. Yazar, bu yapıtıyla 1950'de Ulusal Edebiyat Ödülü alır.

Borowski bu dönemde Wrocław'da Global Entelektüeller Kongresi'nin basın bürosu şefliğini ve *W Obronie Pokoju* (Barış Taraftarı) adlı kongre gazetesinin editörlüğünü yapar.

¹⁰⁶ Polska Partia Robotnicza

¹⁰⁷ (*Klerikalizm*) Dinin ve din kurumlarının toplum yaşamının türlü kesimlerindeki yerini güçlendirmeyi amaçlayan toplumsal-ekonomik akım.

1949 yılında Polonya Enformasyon Bürosu'nda kültürel sözcü olarak çalışmak üzere Doğu Berlin'e gönderilir. Yazar, Berlin'de geçirdiği bir yılın ardından Varşova'ya bir eylemci olarak döner. Borowski'ye göre, edebiyat, sosyalizmi geliştirmesi için partiye yardım etmeli, bu görevde başkanlık rolünü de kendisi üstlenmelidir.

Yazarın güncel sorunları ele aldığı *Mala Kronika Wielkich Spraw* (Büyük Meselelerin Küçük Kroniği) adlı yazı dizisi her hafta *Nowa Kultura* (Yeni Kültür) adlı dergide yayımlanmaya başlar. Borowski ölümünden sonra basılan, sıradan bir "Stalinist"ın kaleminden çıkmış *Muzyka w Herzenburgu* (Herzenburg'da Müzik) ve *Kłopoty Pani Doroty* (Bayan Dorota'nın Sorunları) gibi öykülerini de bu dönemde yazar.

Yazar 27 Haziran 1951'de, kızı Małgorzata'nın doğumundan beş gün sonra - ironik bir şekilde - evindeki ocağın gazını açarak intihar eder. Bu, yazarın ilk intihar girişimi değildir, ancak, ne yazık ki bu denemesinden iki gün sonra hastanede yaşama veda eder. Borowski'nin intihar nedeni kesin olarak bilinmemekle birlikte, ortaya birçok iddia atılmıştır. Kimilerine göre, yazar Berlin'den döndükten sonra genç bir kız ile gizli bir ilişkiye girmiştir, kimilerine göre, Berlin'de kimseye söyleyemeyeceği gizli bir göreve getirilmiştir, kimilerine göre ise, yakalanan eski bir arkadaşını komünistlerin elinden kurtarmayı başaramamasının üzüntüsüyle intihar etmiştir. Ancak, Borowski'nin intiharının nedeni, büyük bir olasılıkla, kampa düştüğü günden itibaren yaşadığı ağır depresyondan kurtulamamış olmasıdır. Borowski, arkadaşı Tadeusz Sołtan'a yazdığı mektubunda şöyle demiştir:

*“Seni bilmem, ama bana kendimi toparlamak çok zor geliyor, Tadeusz. Bu yaşanan iki yılın etkisi var bunda. Sanki bütün Avrupa etrafımda paramparça oldu. Dostlarımın, düşmanlarımın cesetlerini gördüm, ekmek çalıp yedim. Yaşam çok farklı yerlere götürüyor bizleri. Tuşka savaşın bütün sıkıntılarını yaşadı ve hâlâ hayatta. Ama Ewa, hani şu harikulade şiir okuyan, infaz mangası tarafından vuruldu. Biz ise yaşıyoruz, var olmaya devam ediyor ve mektuplaşıyoruz. Hâlâ kabullenemiyorum, onların ölmüş, bizimse yaşıyor olmamızı...”*¹⁰⁸

Borowski’nin intiharının, kızının doğumundan çok kısa bir süre sonra gerçekleşmesi dikkat çekicidir. Yazar, toplama kampındayken yaşadığı bir durumun, intihar etmeye karar verdiği ana dek duygu dünyasında yaşadığı sarsıntılara, bunalımlara ek olarak ani, nihai ve onarılamaz bir kırılma yaratması sonucunda karar vermiştir canına kıymaya belki de, kim bilir? Borowski kampta yaşadığı bu durumu *Ludzie, którzy szli* (Yürüyen İnsanlar) adlı öyküsünde şöyle aktarır:

“Bir gün, birçoğumuz bir damda uğraşırken Mirka koşa koşa geldi. Yahudiye telaşla seslendi, sonra bana döndü:

“Sen de gel, ne olursun! Belki bir yardımın dokunur!”

¹⁰⁸ Drewnowski, Tadeusz, *Postal Indiscretions*, NorthWestern University Press, 2007, Chicago, s. 70

Çatıdan aşağıya kaydık. Mirka ellerimize yapıştı ve bizi kendi kulübesine sürükledi. Yatakların arasında, bir yığın rengârenk yorgan ve battaniye, en üstünde de bir bebek yatıyor. Mirka, nefes nefese,

“Bakin,” dedi, “ölüyor! Ne yapsam? Acaba neden böyle birdenbire hastalandı?”

Çocuk uyuyordu, ama çok huzursuzdu. Altın çerçeve içinde bir güle benziyordu – ateşli yanaklarını sarı saçları bir hale gibi çevrelemişti.

“Ne güzel çocuk” diye fısıldadım.

“Güzel mi!” Mirka çılgılığı bastı. “Bütün bildiğin senin, güzel olduğu. Ama her an ölebilir! Gaza götürmesinler diye saklamak zorunda kaldım! Ya bir S.S. kadın bulursa onu? Yardım edin bana!”

Yahudi, Mirka’nın boynuna sarılmak istedi. Kız itti elini ve ansızın hıçkırığa hıçkırığa ağlamaya başladı. Omuzlarımı silktim, arkamı döndüm ve barakadan çıktım.

Uzakta, rampaya girip çıkan trenleri görüyordum. Küçük koruya doğru yürüyecek yeni insanlar getiriyorlardı. Bir Kanada grubu rampadan dönüyordu, geniş kamp yolunda, onun yerini almaya giden bir başka Kanada grubuyla rastlaştılar. Ağaçların tepelerinin üstünde dumanlar yükseliyordu. Kaynayan zift tenekesinin yanına çömeldim ve ağır ağır karıştırarak uzun bir süre düşündüm. Bir noktada, kafamda vahşi bir düşünce doğuverdi: Ben de gül renkli yanakları ve açık sarı saçları olan bir çocuğum olsun isterdim. Sonra, böylesine saçma bir fikre güldüm yüksek sesle ve sıcak zifti dökmek için çatıya tırmandım.”¹⁰⁹

¹⁰⁹ Borowski, Tadeusz, *Böyle Buyurun Gaz’a Bayanlar, Baylar*, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 80

Henüz yirmi dokuz yaşını bile doldurmamış Borowski'nin intiharı edebiyat dünyasında şok etkisi yaratır. Ölümünün ardından yazar ile ilgili birçok yazı yazılmış, *Nowa Kultura* (Yeni Kültür) adlı derginin 28. sayısı yazarın anısına ithaf edilmiş, yaşamının son yıllarından anılara, hakkında yazılmış makalelere yer verilmiştir. Ayrıca, yazarın makale ve öyküleri *Czerwony Maj* (Kızıl Mayıs) adı altında bir kitapta toplanmıştır.

Polonyalı ünlü edebiyat tarihçisi Czesław Miłosz 1953 yılında yazdığı, 2006 yılında dilimize de çevrilmiş olan *Zniewolony Umysł* (Tutsak Edilmiş Akıl) adlı yapıtında *Beta, czyli Nieszczęśliwy Kochanek* (Beta yani Mutsuz Âşık) başlığı altında kişilik analizine yer verdiği Borowski'nin ölümüne dair şunları yazmıştır:

“Beta'nın portresini kaleme almamdan birkaç ay sonra, öldüğünü duydum. Bir sabah Varşova'daki dairesinde ölü bulunmuştu. Gaz ocağının vanası açılmış, evde çok keskin bir gaz kokusu varmış. Beta'yı tutkulu faaliyetinin son aylarında gözlemleyenler, onun toplum karşısındaki söylemleriyle keskin zekâsı arasında gittikçe büyüyen bir çatışmanın ortaya çıktığı görüşündeydiler; o denli sinirli davranıyormuş ki; aynı çelişkinin kendisinin de ayrımında olmadığını varsaymak güçmüş. Zaten Mayakovski'nin intiharından söz ediyormuş sık sık. Basında, hem Polonyalı hem de Doğu Alman yazar arkadaşları tarafından kaleme alınmış çok sayıda makale

yayımlandı. Kızıl bayrağa sarılı tabutu, mezarına Enternasyonel'in nağmeleri arasında indirildi. Parti, en fazla gelecek vaat eden yazarını uğurluyordu.”¹¹⁰

Borowski'nin tüm yapıtları, önsözünü Wiktor Woroszylski'nin yazdığı, Wiktor Woroszylski, Tadeusz Drewnowski ve Jerzy Piórkowski'nin ortak çalışması olan *Utwory Zebrane* (Bütün Yapıtları) başlıklı yayımla 1954'te okuyucuyla buluşmuştur.

Bir kamp öykücüsü olarak ünlenen Borowski'nin 60'lı yıllardan sonra şiirlerine de ilgi artmış ve şiirleri de toplanarak yayımlanmıştır.

Yazar ile ilgili en geniş araştırmayı yazarın arkadaşı Tadeusz Drewnowski yapmıştır. Drewnowski yazarın tüm yaşamını kaleme aldığı, yapıtlarının analizini yaptığı, gerçeklere ve belgelere dayanan *Ucieczka z Kamiennego Świata. O Tadeuszu Borowskim* (Taştan Dünya'dan Kaçış. Tadeusz Borowski'ye Dair) adlı kitabını 1972 yılında yayımlamıştır.

Tadeusz Borowski yaşarken çok değeri bilinen, tanınan bir yazar olmamasına karşın, ölümünden sonra yapıtları birçok dile çevrilmiş, Avrupa ve Amerika'da okunmuştur. *Bitwa pod Grunwaldem* (Grunwald Savaşı) adlı öyküsü 1970 yılında Polonyalı ünlü rejisör Andrzej Wajda tarafından *Krajobraz po Bitwie* (Savaş Sonrası Manzaralar) adıyla sinemaya uyarlanmış, *Pożegnanie z Marią* (Maria'ya Veda) ise 1993 yılında Filip Zylber tarafından yönetilmiştir.

¹¹⁰ Miłosz, Czesław, Tutsak Edilmiş Akıl, Elips Kitap, Ankara, 2006, s. 126-127

Borowski her ne kadar kamp öyküleri ile tanınmış olsa da, dokuz yıl süren yazarlık yaşamına şiirleri ile başlamış ve bu sürenin yarısını şiir yazarak geçirmiştir. Yazarın şiir yazma tutkusu henüz küçük bir çocukken, babası ve kardeşi ile yaptığı bir yolculuğu anlattığı *Nasza Podr  z* (Yolculuğumuz) başlıklı ilk şiirini yazmasıyla başlamıştır. Ancak, Polonya edebiyat dünyasına girişi, işgal döneminde yazdığı şiirlerle, yirmi yaşındayken gerçekleşmiştir.

İřgal dönemi Polonya'sı, ilk edebi yařam belirtilerini Borowski'ye ve yazarın kendisi gibi řair olan arkadaşları Krzysztof Kamil Baczyński, Wacl  w Bojarski, Tadeusz Gajcy, Andrzej Trzebiński, Zdzis  w Stroiński, Stanis  w Marczak-Oborski'ye borçludur.

Yazarın     döneme ayrılan edebi biyografisinde ilk bölümü kamp öncesi -işgal dönemi- yapıtları alır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, 1942 yılının kışında Borowski'nin on şiirinden oluşan *Gdziekolwiek Ziemia* (Herhangi Bir Toprak) adlı şiir kitabı anonim olarak 165 kopya halinde basılmıştır. Bu kitap savaş döneminde Krzysztof Kamil Baczyński'nin *Wiersze Wybrane* (Seçilmiř şiirler) adlı yapıtının ardından basılan ikinci şiir kitabıdır. Bu kitapta yer alan karanlık ve gri tonlarda yazılmış şiirler, okuyucuya kendisini bekleyen sonu haber vermektedir. Dönemin şairlerinden Wacl  w Bojarski, Borowski'yi içinde kaybolduğu gerçeklerden yorulmuş, savaşı ve alçaklıkları, ikiye  zl  ğ   ve ıstırapları görmemek için yüzlerini elleriyle örten

şairlerden biri olmakla suçlamıştır.¹¹¹ Bazı eleştirmenler, bu şiirlerinden yola çıkarak, Borowski'yi felaketçi¹¹² olarak nitelendirmişlerdir. Bu, Polonya'da 30'lu yılların ve Nazi işgali döneminin tüm şairlerine yapıştırılan bir etiket olmuştur.¹¹³

Borowski'nin bu şiir kitabındaki önemli şiirlerden biri olan *Widzenie* (Görme), dünyanın yok olacağını, kıyametin gelişini ilan eden bir epigrafla başlar:

*Kto oczy ma, niechaj patrzy: ziemię kołyszą wiatry
Ciepło, wiejące z południa i niebo drży jak żrenica,
Zrywają się kwiaty u stóp, z drzew wywijają się pąki,
I już kołyszą się pola i domy są jak okrety
I zboże podpływa do okien, soczyste owoce drzew
Spadają ciężko na ziemię.*¹¹⁴

Baksın gözleri olan: Sallıyor yeryüzünü

Güneyden esen o sıcak rüzgârlar ve bir göz bebeği misali titreşiyor sema,

Eziliyor çiçekler ayaklarımızın altında ve kıvrılıyor tomurcuklar ağaçlarda

Ve sallanıyor araziler, evler birer gemi adeta

Ve tahıllar yüzüp ulaşıyor pencerelere, ağaçların sulu meyveleri

Düşüyor ağırlığınca toprağa.

¹¹¹ Borowski, Tadeusz, *Poezja*, Wydawnictwo Literackie, Kraków, 2003, s. 34

¹¹² Katastrofizim (Felaketçilik): 20. yy.da edebiyat, felsefe ve sanat alanında görülen, dünyanın, kültür ve uygarlığın yok olmaya mahkûm olduğunu savunan görüş.

¹¹³ Woroszyński, Wiktor, *O Tadeuszu Borowskim Jego Życiu i Tworczosci*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 1951, s. 12

¹¹⁴ Borowski, Tadeusz, a.g.y., s. 69

Bir diğeri şiiri *Czasy Pogardy* (Aşağılama Zamanları)'nda Borowski, böyle bir dünya karşısında geri çekilme ve kıyamete karşı verilen tüm savaşların anlamsız olduğu yönündeki görüşünü yansıtmıştır.

Borowski'nin *Pieśń* (Şarkı) adlı şiirine umutsuzluk ve huzursuzluk egemendir. Yazarın bildirdiği görüş bir kehanet niteliğindedir adeta:

*Niepróżno z piersi ciecie krew,
Pobladle usta, skrzeple twarze,
Wołanie znów, pariasów śpiew
I kupiec będzie wazyl.*

*Nad nami noc. Goreją gwiazdy,
Dławiący, trupi nieba fiolet.
Zostanie po nas złom żelazny
I głuchy, drwiący śmiech pokoleń.*¹¹⁵

Boşuna değil göğüsten akan bu kan,
Solgun dudaklar, pıhtılaşmış yüzler,
Tekrar seslenişleri, şarkıları paryaların¹¹⁶
Hani vurulacak ya tartısına bir tüccarın.

¹¹⁵ Borowski, Tadeusz, *Poezja*, Wydawnictwo Literackie, Kraków, 2003, s. 73-74

¹¹⁶ Parya: 1. Hindistan'daki kast sisteminde toplumsal sınıfların dışında kalanlar. 2. Herkes tarafından hor görülen ve aşağılanan kimse, ayaktakımı.

Üzerimizde gece. Yıldızlar yanıyor da,
Boğucu bir ceset moru rengi gökyüzünde.
Bir hurda yığını kalacak ardımızda
O sağır, o alaycı kahkahası kuşakların bir de.

“Gerçekten de soylu amaçları uğruna ölen gençlerden ne kaldı geriye?” diye soruyor Borowski, işgal döneminde kaybettiği yeraltı teşkilatı üyesi arkadaşlarını kastederek.¹¹⁷ Bu şiirde, bir hiç uğruna ölecek ve unutulup gidecek kuşağa dair gerçeği dile getirme cesaretini gösterir şair. Ancak, Borowski’nin bu görüşlerinin yaşlıları arasında kabul görmemiş olması, işgal dönemi şiirlerinin hak ettiği değeri ve ilgiyi görememesine neden olmuştur.¹¹⁸

Borowski Auschwitz’deyken, kampa girmeden önce yazdığı birkaç şiirden oluşan ikinci şiir kitabı *Arkusz poetycki nr 2* (Şiir Yaprakları No:2) 1944 yılında, bu kez anonim olarak değil, “*Gdziekolwiek Ziemia* adlı şiir kitabının yazarı” kod adı ile arkadaşları tarafından yayımlanır.

Auschwitz Toplama Kampı’na gönderilmesinin ardından, Borowski’nin yukarıda örneklemeye çalıştığımız işgal dönemi şiirlerinin yerini, kamp konulu şiirleri alır. Yazar kampta yazmayı bırakmamış, aksine daha da yoğunlaştırmış, böylelikle arkadaşlarının arasında “Şair Tadek” olarak anılıp sevilmiştir. Yazarın bazı şiirleri elden ele dolaşmış ve kamp şarkıları olarak söylenmiştir. Borowski’nin tüm kamp şiirlerinde gözlenen karakteristik özellik,

¹¹⁷ Woroszyłski, Wiktor, *O Tadeuszu Borowskim Jego Życiu i Twórczości*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 1951, s. 12

¹¹⁸ Borowski, Tadeusz, *Poezja*, Wydawnictwo Literackie, Kraków, 2003, s. 40

krematoryum komşuluğunda sürdürülen bu yaşamın gerçeklerinin heyecansız, kabullenilmiş anlatımıdır.

Borowski'nin en önemli kamp şiirlerinden biri *Noc Nad Birkenau* (Birkenau Üstünde Gece)dir:

*Znów noc. Znów niebo groźnie
krąży jak sęp, jak zwierz się pręży
nad głuchą ciszą, nad obozem.
Blady jak trup zapada księżyc.*

*I jak rzucona w boju tarcza
leży wśród gwiazd niebieski Orion,
Głucho w ciemności auta warczą
i błyszczą oczy krematorium.*

*Parno i duszno. Sen jak kamień.
Nie ma oddechu. Rzęzi gardło.
Jak ciężka stopa piersi łamie
milczenie trzech milionów zmarłych.*

*Noc, noc bez końca. Świtu nie ma.
Oczy od snu są oczadziałe.
Jak Boży sąd nad ludzką ziemią
zapada mgła nad Birkenau.¹¹⁹*

¹¹⁹ Borowski, Tadeusz, *Poezja*, Wydawnictwo Literackie, Kraków, 2003, s. 131

İşte yine gece. Gökyüzü yine tehditkâr biçimde
Dönüp duruyor bir akbaba gibi, geriniyor iri, vahşi bir hayvan misali
Bu sağır sessizliğin, bu kampın üzerinde.
Batıyor ay, solgun, tıpkı bir ceset gibi.

Ve savaşta fırlatılmış bir kalkan misali
Duruyor mavi Orion¹²⁰ yıldızlar arasında
Sağır edercesine homurdanıyor araçlar karanlıkta
Ve ışıldıyor krematoryumun gözleri.

Hava sıcak ve boğucu. Bir taş gibi uyku.
Soluk yok. Bir hırıltı boğazda.
Güçlü bir ayağın göğsü ezmesi adeta
Üç milyon ölmüşün suskunluğu.

Gece. Şafak yok ufukta, o sonsuz gece.
Uyku zehirlemiş gözleri.
Çökmesi misali tanrısâl mahkemenin yeryüzüne
Sis çöker Birkenau'nun üstüne.

Borowski 1944 kışında yazdığı bu şiirinde kamplarda gerçekleşen en büyük cinayeti anlatır. Kamyonlarla kampa getirilenler, Birkenau'nun gaz odalarına gönderilmekte, Zyklon-B ile zehirlenerek öldürülmekte, ardından da

¹²⁰ Avcı takımıyıldızı diye de adlandırılan, tüm dünyadan görünmesi mümkün olan, oldukça parlak yıldızlardan oluşan takımıyıldız.

krematoryum fırınlarında yok edilmektedirler. Yazar çeşitli metaforlarla ilkin kamptaki havayı yansıtmakta, ardından da şiirin ana teması olan ölümü anlatmaktadır. “*Hava sıcak ve boğucu*” betimi sadece kampın cehenneme benzeyen yapısını betimleme amaçlı değil, aynı zamanda gaz odalarında solunan Zyklon-B’nin getirdiği ölüme işaret etmektedir. Ardından gelen “*Suluk yok. Bir hırıltı boğazda.*” dizesi de bunu destekler niteliktedir.

Borowski’nin yine Birkenau’da, uzun süredir göremediği nişanlısı için 1943 yılında yazdığı *Piosenka o Miłości i Tęsknocie* (Aşk ve Özlem Şarkısı) adlı şiirinde, nişanlısına duyduğu özlemi ve bu dünyada bir daha birlikte olamayacaklarına dair korkusunu dile getirdiğine tanık oluruz:

Już dawno z drzew ten pożółkły jesienny spadł liść.

Tęsknota ma mnie do Ciebie gna, każe mi iść,

Lecz świat jest zły i drutem nas rozdzielił.

*I każe żyć, jakbyś była moim snem.*¹²¹

Nicedir düştü bu sararmış sonbahar yaprağı ağaçlardan.

Bir özlem sardı ki beni, sana koşturuyor, git diyor buralardan,

Neyleyim ki dünya kötü ve ayırmış dikenli telle bizi.

Ve zorluyor yaşamaya bir rüyaymışçasına seni.

¹²¹ Borowski, Tadeusz, *Poezja*, Wydawnictwo Literackie, Kraków, 2003, s. 132

1944 yılında kampın boşaltılmasıyla Almanya’da bir mülteci kampına yerleştirilen Borowski, bu kampta bulunduğu son günlerinde şu satırları karalamıştır defterine:

*. . . I może trzeba przyszyć losom
dać się jak kamień z gór potoczyć.
I widzieć świat jak widzi posąg
ca ma kamienne martwe oczy.*¹²²

...Belki de bırakmak gerek kendini gelecekteki kadere
tepeden yuvarlanan taş misali.
Ve görmek dünyayı, taştan, ölü gözlerle
tıpkı bir heykelin gördüğü gibi.

Borowski Dachau’daki mülteci kampından kurtularak özgürlüğüne kavuşmasının ardından, bir süre Almanya’nın Münih kentinde yaşamıştır. Ünlü Alman felsefeci, sosyolog ve müzikolog Theodor W. Adorno’nun (1903-1969) “Auschwitz’den sonra şiir yazmak barbarlıktır.” düşüncesine katılmamış olacak ki, Borowski kamp deneyimi sonrasında da şiir yazmayı sürdürmüştür. Yazarın on dört şiirden oluşan *Imiona Nurtu* (Akım Adları) adlı şiir kitabı 1945 yılında Anatol Girs’in yardımıyla yayımlanmıştır. Borowski’nin şiirlerindeki kahraman ve konuların işleniş biçimi, çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde, öykülerinde de göreceğimiz gibi, merhametten yoksun, uzak ve kayıtsızdır. Çünkü Münih dönemi şiirlerinde Borowski’nin bize sunduğu

¹²² Borowski, Tadeusz, *Poezja*, Wydawnictwo Literackie, Kraków, 2003, s. 437

bambaşka bir dünyadır ve anlatılmak için yeni bir dile ihtiyaç duyar. Metaforlardan, ince betimlemelerden, şairane süslemelerden kaçınır yazar. Tadeusz Drewnowski'nin de belirttiği gibi, *"Edebi bağlarından kopar, 'soyunur', sade, günlük ve kamp diliyle konuşmaya başlar. Gerçeğin hatırına 'edebilikten kaçış'ı seçer."*¹²³

Yazarın dikkati en çok çeken şiirlerinden biri de, işgal döneminde öldüğünü sandığı, yaşadığını öğrendikten sonra bir mektubunda *"Ölümün üzerine bir şiir yazmış olmama rağmen, yaşadığına çok sevindim. Ama bir arkadaşın da görevi beklenmeyen, hoş şeyler yapmak değil midir zaten?"*¹²⁴ şeklinde özür dilediği yakın arkadaşı Stanisław Marczak-Oborski'ye yazdığı *Dedykacja* (İthaf)tır:

*Staszku, mój przyjacielu,
Oto ze wszystkich na ziemi więzień
Wracam do ciebie jak dawniej
Lotem poezji.

Oto lot ten przydusza ciemność,
Gnie do ziemi i zbija z nóg.
Podnieś go, Staszku, ostrożnie,
Jak ciało rzucone na bruk.*¹²⁵

¹²³ Borowski, Tadeusz, Poezja, Wydawnictwo Literackie, Kraków, 2003, s. 56

¹²⁴ Drewnowski, Tadeusz, Postal Indiscretions: The Correspondence of Tadeusz Borowski, Northwestern University Press, Chicago, 2007, s. 44

¹²⁵ Borowski, Tadeusz, a.g.y., s. 392

Staszek, dostum,
Dünyanın tüm hapishanelerinden
Eskiden olduğu gibi dönüyorum işte sana
Uçup şiirin kanatlarıyla.

Karanlık bu uçuşu boğuyor da,
Çekip aşağıya yıkıyor yere.
Kaldır onu, Staszek, dikkatle,
Yol üzerine atılmış bir bedenmişcesine.

Borowski nişanlısı Maria Rundo'yu en son Auschwitz'de görmüştür. Ona
duyduğu özlemi şu dizelerine yansıtır:

*Wiesz, myślę coraz częściej,
że trzeba wrócić.
Może cię spotkam, a szczęście?
Przecież szczęście to się razem smucić.*

*Właśnie patrzę w księżycowe okno
i wzrok natężam.
Pusto. Gdzieś szumi wiatr. Samotny
wśród liści - księżyc.*

*Koło złociste zza liści wyszło,
toczy siğ wietrze.
Takie księżycy były nad Wisłą,
tylko, że bledsze.*

*Nawet Wielki Wóz przejazdem na drzewie
tkwi o północy
tak jak u nas. Ale tutaj? Nie wiem
naprawdę - po co.*

*Co tu? Tęsknota i noce bez snu,
jakieś ulice i czyjeś wiersze.
Żyję. I z ludzi nie-ludzi jestem
Displaced Person.*

*Myślę o tobie. Wiem, trzeba odejść
może powróci, co przeszło,
choć nie wiem, jaka będzie młodość
ani gdzie jesteś.*

*Ale będę, miła, zawsze twoim
albo niczym.
Słuchaj,*

*sluchaj, przeczytaj ten wiersz,
jeśli gdziekolwiek żyjesz.*¹²⁶

Biliyorsun ya, düşünür oldum gittikçe daha fazla,
dönmem gerektiğini geriye.

Belki sana rastlarım, ama ya mutluluğa?

Mutluluk birlikte kederlenmektir de.

Bakıyorum ayın şavkı vurmuş pencereye
ve zorluyorum gözlerimi.

Bir boşluk. Rüzgâr esiyor bir yerlerde. Ay ise
bir başına yapraklar arasında.

Altın bir tekerlek yaprakların ardından çıkmış da,
yuvarlanıyor rüzgâra.

Böylesi aylar doğardı Vistül'ün üzerine de,
daha bir soluktular sadece.

Büyük Ayı bile salınırken gece yarısında gökte
takılıp kalıyor bir ağaç üzerinde
bizim oralarda olduğu gibi aynen. Ama ya burada neden?
Nedendir gerçekten bilmem.

¹²⁶ Borowski, Tadeusz, Poezja, Wydawnictwo Literackie, Kraków, 2003, s. 414
110

Ne var ki burada? Hasret ve uykusuz geceler,
bazı sokaklar ve birinin kaleminden çıkmış şiirler.
Yaşıyorum. İnsan olmayan insanlardanım.
Bir Displaced Person'ım¹²⁷

Fikrimdesin. Biliyorum, gitmek gerek buralardan,
geçip gitmiş olan geri gelir belki,
bilmesem de nasıl olacağını gençliğin
Ve nerede olduğunu senin.

Lakin her daim senin olacağım sevdiceğim
ya da hiç kimsenin.
Dinle,
dinle, oku bu şiiri
yaşıyorsan eğer bir yerlerde.

Kamp öykülerinden oluşan *Byliśmy w Oświęcimiu* (Auschwitz'deydik) adlı kitabı üzerinde çalışan Borowski, Münih'te, hâlâ yaşadığını ve İsveç'te bulunduğunu öğrendiği nişanlısından ve ailesinden uzakta ağır bir bunalıma girmiştir, o anki ruh durumunu yansıtan *Ani wiersz, ani proza* (Ne Şiir Ne Nesir) başlıklı şiirinde şöyle seslenir:

¹²⁷ Yurdundan olmuş, yurdunu terk etmeye mecbur kalmış kimse.

*Ani wiersz, ani proza,
tylko kawał powroza,
tylko ziemia wilgotna -
oto droga powrotna.*

*Ani chleb, ani wódka,
tylko gniew i złość krótka,
tylko grobów przybyło -
oto młodość i miłość.*

*Ani sen, ani jawa,
ani śmiech i zabawa,
tylko płacz nocą łapie -
oto nóż, sznur i papier.*¹²⁸

Ne şiir ne nesir,
bir parça ince halat sadece,
sadece nemli bir toprak -
işte dönüş yolu geriye.

Ne votka ne ekmek,
sadece öfke ve bir anlık patlama,
mezarlar çoğaldı bir tek-
işte gençlik, işte sevda.

Ne düş ne gerçek,
ne de eğlence ve kahkaha,
bir ağlama tutuyor geceleyin yalnızca-
işte bıçak, işte ip, işte bir kâğıt yaprak.

¹²⁸ Borowski, Tadeusz, Poezja, Wydawnictwo Literackie, Kraków, 2003, s. 438

Borowski sonunda bir yolunu bularak, çok sevdiği ülkesine dönmeyi başarmıştır. Polonya'ya döndükten sonra, anlatmak istedikleri için şiir formunu yetersiz bulmuş olacak ki, bu formdan, kamp yaşamını çok daha iyi yansıtmaya olanağı sağlayan forma, düzyazıya yönelmiştir. Yazar, Maria Rundo'ya Varşova'ya dönmeden önce yazdığı bir mektubunda şunları dile getirmiştir:

*“Şiir yazmayı bıraktım. Bu, attığım en akıllı adımlardan biri bence. Düzyazı denilen şey çok kolay; gözlemlediklerini hatırlamaya ve sıralayıp birleştirmeye dayanıyor. Ne kadar uzun yazarsan, o kadar eğlenceli.”*¹²⁹

¹²⁹ Drewnowski, Tadeusz, *Postal Indiscretions*, North Western University Press, 2007, Chicago, s. 130

B. ÖYKÜLERİNDE KAMPI YANSITMA TUTUMU

Tadeusz Borowski savaş dönemi ve sonrası Polonya edebiyatında sıra dışı bir yazar olmuştur. Yalnızca yirmi dokuz yıl yaşamış ve ardında diğer yazarlara kıyasla az sayıda yapıt bırakmış olmasına rağmen, döneminin en çok okunan, en çok tartışılan yazarlarından biri olmayı başarmıştır. Hemen hemen tüm çalışmaları, tüm kitapları tartışmalara neden olmuş, farklı çevreler tarafından farklı nedenlerle pek çok kez eleştirilmiştir.

Yazarın bunca eleştiri almasında, kamp yaşamını konu alan ve en büyük edebi başarıyı yakaladığı öykülerinin payı büyüktür, kuşkusuz. Borowski'nin kamp konulu öyküleri yazarlar, eleştirmenler hatta Katolik çevrelerce kamp yaşamı imajını bilinçli olarak gaddarca çizmek, sinizm,¹³⁰ nihilizm¹³¹ ve ahlaki rölativizm¹³² ile suçlanmış, yazarın tutumu sert eleştirilere yol açmıştır.¹³³ Örneğin, daha önce *Inny świat* (Başka Bir Dünya) adlı yapıtına değinirken andığımız Polonyalı yazar ve edebiyat eleştirmeni Gustaw Herling-Grudziński Borowski'yi öykülerinde nihilist bir yaklaşım sergilemekle suçlamıştır.¹³⁴ “Grudziński'nin bu ithamına temel teşkil eden düşüncesi, Borowski'nin

¹³⁰ İnsanın erdem ve mutluluğa, hiçbir değere bağlı olmadan, tüm gereksinimlerden sıyrılarak kendi kendine erişebileceğini savunan Antisthenes'in öğretisi.

¹³¹ En geniş anlamıyla, var olan görüşlere, değerlere, düzene karşı çıkan ya da hiçbir değer tanımayan görüşlere verilen addır. (Felsefe Terimleri Sözlüğü) Kuramsal, ahlaki ve siyasal alanlarda anlam bulan bu görüş, ahlaki alanda ahlak kurallarını ve değerlerini tanımayan görüş olarak kimlik bulurken, siyasal alanda ya yeni bir toplum düzeni kurmak isteğiyle eski, yerleşik düzeni bütünüyle yadsıyan ya da her türlü siyasal düzeni yadsıyan, toplumun birey üzerinde hiçbir baskısını kabul etmeyen görüş (Felsefe Terimleri Sözlüğü) olarak çıkmaktadır karşımıza.

¹³² Görecelik, bilginin bireyden bireye farklılık gösterdiğini savunan görüş.

¹³³ Borowski, Tadeusz, *Wybor Opowiadań* (içinde), *Drewnowski, Tadeusz, Wstęp*, Warszawa, 2006, s. 3

¹³⁴ <http://borowski-opowiadania.klp.pl/a-6533.html>, Nihilizm Borowskiego? Polemika z Gustawem Herlingiem-Grudzińskim

kötülüğün insancıl olmayan dünyasına insancıl değerler katmaktansa, kötülüğün dünyasında var olan değerleri kabul ettiği ve ağır kamp koşullarında bile değerlerinden vazgeçmeyen ve onurlu biçimde kendilerini koruyan insanlardan hiç söz etmediği yönündedir.”¹³⁵ Bu konuda bir diğer örnek, tarih yazarı ve gazeteci olan ve yazılarında Paweł Jasienica takma adını kullanan Leon Lech Beynar’ın eleştirisidir. Beynar Borowski’yi sinizm ve amoralizm¹³⁶ ile suçlamış, yazarın Auschwitz’le ilgili tüm tarihi gerçekleri yansıtmadığını, gizli ittifak ve kahramanlık örneklerini atladığını iddia etmiştir.¹³⁷

Borowski’ye yöneltilen bu eleştirilerden hareketle, çalışmanın bu bölümünde yazarın *U nas w Auschwitzu* (Bizim Orada Auschwitz’de), *Ludzie, Którzy Szli* (Yürüyen İnsanlar), *Dzień na Harmenzach* (Harmenze’de Bir Gün), *Proszę Państwa do Gazu* (Böyle Buyurun Gaza Bayanlar, Baylar), *Śmierć Schillingera* (Schillinger’in Ölümü), *Człowiek z paczką* (Paketli Adam), *Kolacja* (Akşam Yemeği), *Pożegnanie z Marią* (Maria’ya Veda), *Milczenie* (Susku), *Odwiedziny* (Ziyaret), *Opowiadanie z Prawdziwego Życia* (Gerçek Bir Öykü), *Ofensywa styczniowa* (Ocak Saldırısı) adlı kamp konulu öykülerindeki (öykü adları ilerleyen bölümlerde sadece Türkçe karşılıkları ile anılacaktır) kamp algısını ve bu yaşamı yansıtmaya tutumunu irdelemeye çalışacağız.

¹³⁵ Arslantekin Köycü, Seda, Tadeusz Borowski Nihilist midir?, yayımlanmamış bildiri, IX. Uluslararası Dil, Yazın, Deyişbilim Sempozyumu (15-17 Ekim 2009, Sakarya)

¹³⁶ Ahlak felsefesi alanında ahlak kurallarına karşı çıkan doktrinin adıdır. Amoralist ahlak felsefesinde, insanın doğal bir varlık olduğu ve insanın ahlaki davranışları kadar ahlaki olmayan davranışlarının da söz konusu olabileceği, bu yüzden toplumda ahlak kuralları oluşturma gereksiz olduğu savunulur.

¹³⁷ Drewnowski, Tadeusz, *Ucieczka z Kamiennego Świata* (O Tadeuszu Borowskim), Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 1977, s. 191

Borowski'nin kamp algısına değinmeden önce, bu öykülerinin büyük ölçüde özyaşamöyküsel yapıtlar olduğunu vurgulamak gerekir, ancak, yazarın birinci tekil kişi anlatımıyla kaleme aldığı tüm kamp öykülerinde karşılaştığımız anlatıcı başkahraman Tadek'i (Tadeusz'un kısaltılmış biçimidir) tümüyle Tadeusz Borowski ile özdeşleştirmek de doğru değildir. Her ne kadar Tadek de Borowski gibi yeraltı üniversitesi öğrencisi, genç ve çiçeği burnunda bir şair olsa da, öğrenimi sırasında bir inşaat firmasında çalışsa da, hatta ilk şiir kitabını savaş döneminde gizlice kendisi yayımlamış olsa da, öykülerindeki bazı öğeler yazarın yaşam öyküsündeki gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Bunun örneklerinden birine *Maria'ya Veda* adlı öyküde rastlarız. Öykü şöyle biter:

*“Maria'nın deniz kenarında, adı çıkmış bir kampa götürüldüğünü daha sonra öğrendim. Maria melezdi. Onu gazladılar. Ve belki de sabun yaptılar ondan.”*¹³⁸

Oysa önce Auschwitz, ardından Ravensbrück kamplarına götürülüp buralardan sağ çıkan Maria, Tadeusz Borowski ile 1946 yılında evlenmiştir.

Borowski de öykülerindeki anlatıcı ile özdeşleştirilmekten ve kendisine bu yönde yapılan eleştirilerden rahatsız olmuş olmalı ki, *Taştan Dünya* adlı kitabının önsözünde, bu duruma bir açıklık getirmek adına şöyle yazmıştır:

¹³⁸ Borowski, Tadeusz, *Taşlaşan Dünya*, Yazko Yayınları, İstanbul, 1981, s. 51

*“Tam anlamıyla katastrofist değilim, Kapo Kwaśniak diye biriyle tanışmadım, insan beyni yemedim, çocuk öldürmedim, Almanlarla operaya gitmedim, bahçede şarap içmedim (...) “Taştan Dünya” adlı yapıtımdaki öykülerin, sırf birinci tekil kişi kullanılarak yazıldı diye, anı defterimden birkaç sayfa muamelesi görmesi beni çok üzer.”*¹³⁹

Yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, Borowski kamp öykülerini başkahramanı Tadek’in bakış açısıyla kaleme almıştır. Öykülerindeki ben anlatıcı, genel itibarıyla olayların ya bizzat içinde yer alır ya da bunlara tanık olur. Ancak, olayları tarafsız bir dille, sanki dışarıdan seyrediyormuşçasına anlatır. Yazar düşünce, inanç, tutku ve duyguların yerine sadece davranışların yansıtıldığı behaviorizm (davranışçılık) tekniğini kullanmış, kahramanının davranışlarını yorum katmadan, eleştiri yapmadan, nedenlerini açıklamadan, kahramanın iç dünyasına ait psikolojik çözümlemelere yer vermeden yansıtma yolunu seçmiş, böylece hiçbir yönlendirme yapmadan yorumu okuyucusuna bırakmıştır. Zira Borowski’nin amacı, öykü kahramanlarının değer, duygu ve inançlarını değil, kamp sistemini irdelemek, bu sistemin yarattığı yozlaşmış insanı tüm çıplaklığı ile ortaya koymaktır. Bunun nedenini Borowski’nin kampı algılayış biçiminde aramak gerekir, kanısındayız.

Dönem yapıtlarındaki kamp algısı incelendiğinde, Borowski’nin kamp algısından neredeyse tümüyle farklı olduğu gözlenir. Kamp gerçeğini kurbanlarla cellâtlar arasındaki ilişki ve kurbanların çektiği işkenceler, yaşadığı acılar temelinde yansıtan diğer pek çok yazarın aksine, Borowski, kampları

¹³⁹ Werner, Andrzej, *Zwyczajna Apokalipsa*, Czytelnik, Warszawa, 1971, s. 138

şeytanın insanüstü bir yaratımı olarak değil, çağdaş dünyadaki hümanizm krizinin bir sonucu, insanlığın çöküşünün bir kanıtı olarak görmüştür. Yazar için, kamp Avrupa kültürünün bir parçası, III. Reich'in gelişip serpilmesinin ve kazandığı zaferlerin bir sonucu, Nazilerin Avrupa'da geçerli kılmaya çalıştığı yeni düzenin ve bu düzenin öngördüğü insanın ideal bir modelidir. Borowski, öykülerinde bu yeni düzenin politik, ekonomik ve sosyolojik mekanizmalarına işaret etmiş ve bu suretle savaşın özüne değinmiştir.¹⁴⁰ Jarosław Iwaszkiewicz de Borowski'nin *Maria'ya Veda* adlı yapıtının önsözünde, bu durumu destekler nitelikte, *"Borowski dışında hiç kimse -bizlerin arasından hiç kimse- insan ırkını alçaltan konuların bu kadar derinine inememiş, insanlığın nasıl yozlaştığını ve bunun sonuçlarını bu kadar doğru bir biçimde anlatmayı başaramamıştır."*¹⁴¹ şeklinde görüş bildirmiştir. İşte Borowski'nin bu farklı bakış açısı, kamp konulu öykülerini bu türdeki diğer yapıtlardan ayırır.

Auschwitz Toplama Kampı'nın komutanı Rudolf Höss Polonya'da kurulan Yüksek Ulusal Mahkeme'de verdiği ifadesi sırasında "Auschwitz'e dair tüm gerçeği söyleyebilecek kimse yoktur." şeklinde bir beyanda bulunmuştur. Höss'ün dile getirdiği bu durumun nedeni, tanıkların, bunu yapmaya niyetin veya yeteneğin olmaması değil, Auschwitz'e dair gerçeğin algılanmasının ve ifade edilmesinin güç oluşudur.¹⁴² Borowski de bunun farkında olacak ki, öykülerinde kamp yaşamına dair tüm gerçeği değil, bu yaşamın sadece en trajik, en acı, en çarpıcı gerçeklerini dile getirmiştir.

¹⁴⁰ Drewnowski, Tadeusz, *Ucieczka z Kamiennego Świata* (O Tadeuszu Borowskim), Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 1977, s.15

¹⁴¹ A.g.y., s. 14

¹⁴² A.g.y., s. 172

Borowski'ye göre, Nazi kamplarının ortaya çıkış düşüncesi ve hayata geçirilişi kamp sisteminin politik mekanizmasına işaret etmektedir. Bu kamplar Nazilerin, politikalarına, işgal ettikleri topraklarda yerleştirmeye çalıştıkları yeni düzene muhalif ya da bu düzen için sakıncalı gördükleri kitleler üzerinde uyguladıkları baskı ve zulümlerin geldiği son noktadır. Borowski kampın, Nazilerin, politikaları doğrultusunda yerleşik kılmaya çalıştığı düzen adına verdikleri savaşın en kanlı muharebesinin gerçekleştiği yer olduğu düşüncesindedir:

“Kamyonlar boşalıp dönüyor, dev bir iletim kayışı gibi aralıksız işliyorlar. Bir Kızıl Haç kamyoneti de durmadan gidip geliyor – onun taşıdığı, bu insanları öldürecek olan gaz. (...) Kamyonların başındaki Kanada adamları, insanları merdivenlere itiyorlar, her bir kamyonu altmış kişi istif ediliyor- üç aşağı, beş yukarı. Yanlarında genç, iyi tıraş olmuş, “kıbar bir bay” duruyor, elinde defter bir S.S. subayı. Hareket eden her kamyon için deftere bir işaret koyuyor; on altı tane gidince bin kişi demektir, üç aşağı beş yukarı. Subay sakın, dakik. O defterini işaretleyip de elini sallamadan bir tek kamyon bile kalkamaz: Ordnung muss sein. [Düzen yerine getirilmeli.] İşaretler binleri buluyor, binler koca koca ulaşimleri. (...)

Ulaşımlar haftalarla, aylarla, yıllarla birikiyor. Savaş bitince defterlerindeki işaretleri sayacaklar – dört buçuk milyonu bulacak. Savaşın en kanlı muharebesi; güçlü, birleşmiş Almanya'nın en büyük zaferi. Ein Reich, ein Volk, ein Führer [Tek Devlet, tek Halk, tek Önder] – ve dört krematoryum.”¹⁴³

¹⁴³ Borowski, Tadeusz, Böyle Buyurun Gaz'a Bayanlar Baylar, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 30-31

Kamp sisteminin ekonomik mekanizmasına da değinen Borowski'ye göre, kamp yeni düzenin ekonomisinin önemli bir parçasıdır. Kampa getirilen tutsakların, aralarında para ve değerli taşların da bulunduğu tüm eşyalarına, sahip oldukları her şeye el koyulur. Öyle ki, saçları hatta krematoryuma gönderilen tutsakların altın dişleri dahi sökülüp alınmaktadır bedenlerinden. Bunlar Reich'in malıdır. Borowski bu durumu *Bizim Orada Auschwitz'de* adlı öyküsünde şöyle vurgular:

“(...) insan dalgaları -ateşli, heyecanlı, şaşkın insanlar- hiç bitmeyecekmiş gibi akıyor, akıyorlar. Şimdi kampta yeni bir yaşamla karşılaşacaklarını düşünüyor, kendilerini bekleyen zorlu mücadeleye hazırlanıyorlar kafalarından. Bilmiyorlar ki, birazdan ölecekler, elbiselerine ve vücutlarına itinayla sakladıkları altınların, paraların, elmasların artık onlara bir yararı yok. Tecrübeli profesyoneller etlerinin her köşesini arayacak, dillerinin altından altınları, rahim kanallarından, kışkılarından elmasları çıkaracaklar. Altın kaplama dişlerini bile sökecekler. Sıkıca mühürlenmiş çantalarda Berlin'e gönderecekler onları.”¹⁴⁴

Kamp tutsakları kampın inşasında çalıştırıldıkları gibi, Alman savaş ekonomisine katkı sağlayan fabrikalarda da çalıştırılmışlardır. Borowski *Bizim Orada Auschwitz'de* adlı öyküsünde nişanlısına yazdığı bir mektubunda köle işgücünün sömürülmesinin antikçağa dek uzandığını, o zamanlardan beri

¹⁴⁴ Borowski, Tadeusz, Böyle Buyurun Gaz'a Bayanlar Baylar, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 40-41

medeniyetin, piramitleri yapan, yolları, tren raylarını döşeyen binlerce kölenin çalıştırılması sonucunda geliştiğini anlatır:

“Toprağın içinde ve üstünde çalışıyoruz, bazen tepemizde bir dam, bazen yağmur altında, kazmayla, kürekle, kaldıraçla. Koca çimento torbaları taşıyoruz, tuğlalar örüyoruz, demir çubuklar döşüyoruz, çakıllar yayıyoruz, toprağı çiğniyoruz... Yeni, canavar bir uygarlığın temellerini atıyoruz. Ancak şimdi kavıyorum, eski uygarlıkları kurarken ödenen fiyatı. Mısır piramitleri, tapınaklar, Yunan anıtları - ne korkunç suçlarmış meğer! Roma yollarına, tabyalarına, surlarına ne çok kan dökülmüştür kim bilir? Eski Çağlar - efendisinin köleyi alnından damgaladığı, kaçmaya kalkışınca da çarmıha gerdiği bir toplama kampı uçsuz bucaksız! Eski Çağlar - özgür insanların düzenlediği bir alçaklık kölelere karşı!”¹⁴⁵

Borowski yirminci yüzyılın kölelik sistemine, felsefeye, tarihe ve sanata değindiği bu mektubunda, Platon’un “Güzel olan aynı zamanda iyidir.” ve “Doğada var olan ve bizim duyu organlarıyla algıladığımız her şey ideaların bir yansımasıdır.” düşüncelerine artık katılmadığını da dile getirir:

“Platon’u ne çok severdim, bilirsin. Bugün yalan söylediğini anlıyorum onun. Çünkü bu dünyadaki her şey idealin bir yansıması değil, insan emeğinin, alın terinin, kanının bir ürünü. Piramitleri kuran bizleriz, tapınaklar için mermerleri, imparator yolları için kayaları biçen; kadırgalarda kürekleri biz

¹⁴⁵ Borowski, Tadeusz, Böyle Buyurun Gaz’a Bayanlar Baylar, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 120

çektik, sabanları biz sürdük - onlarsa diyaloglar, oyunlar yazdılar, anavatan adıyla dolaplarını yutturdular, sınırlara ve demokrasilere karşı savaş açtılar. Biz pislik içinde yüzdük ve gerçek ölümlerle öldük. Onlar “estetik” kaldılar ve ince ince tartışmalara girdiler aralarında.”¹⁴⁶ (...) “İnsanlara yapılan haksızlıklar pahasına elde edilen güzellik, güzellik değildir.”¹⁴⁷

Borowski “yağmur altında, kazmayla, kürekle, kaldıraçla toprağın içinde ve üstünde” zorla çalıştırılan bu kölelerin emeği karşılığında kimin kazanç sağladığının farkındadır:

“Auschwitz inşaatı hikâyesi çok ilginç. Kampımızı bir Alman şirketi kurmuş (Lenz) - barakaları, odaları, kulübeleri, ranzaları, bacaları. Sıra faturayı sunmaya gelince, rakam öyle inanılmayacak gibiymiş ki, yalnızca Auschwitz yöneticileri değil, Berlin’dekiler de şaşkınlıktan küçük dillerini yutmuşlar. Baylar - demişler - mümkün değil, çok fazla kâr ediyorsunuz herhalde, bir yanlışlık olmalı! Maalesef - demiş şirket - işte faturalar bunlar. Evet ama - demiş Berlin - biz ödemeyiz bu kadarını... Öyleyse yarısı - diye gönülsüz önermiş yurtsever şirket. Yüzde otuzu - pazarlıkta Berlin erkekçe direktmiş ve anlaşmışlar bunda. O zamandan beri bütün faturalar böyle kesiliyor. Fakat şirketin umurunda bile değil, bütün Alman şirketleri gibi durmadan sermayesini arttırıyor o da. Auschwitz’de çok tatlı kâr sağladı ve şimdi sakın sakın savaşın sona ermesini bekliyor. Su boruları döşeyen (Wagner ve Continental), kuyu açan (Richter), elektrik malzemeleri satan

¹⁴⁶ Borowski, Tadeusz, Böyle Buyurun Gaz’a Bayanlar Baylar, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 121

¹⁴⁷ Borowski, Tadeusz, Taşlaşan Dünya, Yazko Yayınları, İstanbul, 1981, s. 167

*(Siemens) firmalar da aynı durumdalar; tuğla, çimento, demir ve kereste üreticileri de, baraka parçaları ve çubuklu hapishane giysileri yapanlar da. (...) Aramızdan sağ kalacaklar, bir gün emeğimizin ödenmesini isteyecekler onlardan. Parayla ya da malla değil, zorla çalıştırmakla.”*¹⁴⁸

Borowski bu yolla, kamplardaki ölümü yazan Polonyalı yazarlar arasında belki de ilk defa, Alman fabrikalarının kamplarda köle iş gücü çalıştırarak sağladığı kazançtan söz etmiştir.¹⁴⁹

Borowski'nin üzerinde durduğu bir diğer nokta, kampın sosyolojik mekanizması olmuştur. Yazara göre, işleyen bu mekanizma kamp yaşamını ve insanını dış dünyadaki yaşamdan ve insandan tümüyle farklı kılan koşulları, yasa ve kuralları biçimlemiştir.

Borowski'nin kamp dünyası dış dünyadan ve bu dünyanın tüm gerçeklerinden, değerlerinden kopuk, kendi değerleri, kuralları, yasaları hatta dili olan izole bir dünyadır ve bu dünya içerisinde yaşamak, sözün doğrusu, bir hayatta kalma savaşı vermek zorunda bırakılmış insan da dış dünyadaki insandan farklıdır, kuşkusuz.

Borowski'nin “toplama kamplı insan”ı (człowiek zlagrowany) kamp yaşamının ahlaki kurallarını benimsemiş, bu yaşamın ona öğrettiği biçimde

¹⁴⁸ Borowski, Tadeusz, Böyle Buyurun Gaz’a Bayanlar Baylar, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 122

¹⁴⁹ Woroszyński, Wiktor, O Tadeuszu Borowskim Jego Życiu i Tworczosci, Panstwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 1951, s. 32

düşünmeye ve davranmaya başlamış insandır, çünkü bu, kamp insanının hayatta kalmasının ön koşuludur.

Kamp yaşamının gerçeğini özgürlüklerine kavuştuktan, bir başka deyişle normal yaşama döndükten sonra normal yaşamın düşünme biçimleri ve değer yargılarıyla anlatan diğer yazarların aksine, Borowski, anlatıcı başkahramanı Tadek'i ve diğer kahramanlarını bu betimlenen dünyanın içine yerleştirerek, bu dünyada hüküm süren yasa ve kuralları, bunlara uyum sağlayabildiği ölçüde ve sürece hayatta kalabilen bir tutsağın gözüyle yansıtmış, böylelikle kamp gerçeğini anlatırken dış dünyanın ölçütleriyle düşünmenin mümkün olmadığı yönündeki inancını ortaya koymuştur.

Nazilerin şaşırtıcı biçimde, milyonlarca tutsağı bir avuç insan yardımıyla uyguladıkları işkence ve zulümlerle dış dünyadakinden çok farklı insanlar haline getirmiş olmaları fenomeninde Borowski'nin değindiği nokta, kamp sisteminin tutsaklar üzerinde sürekli kıldığı ölüm tehdidi ve bu tehdit nedeniyle tutsaklar arasında ortaya çıkan çok vahşi bir sosyaldarvinist¹⁵⁰ varoluş mücadelesidir.

Tutsakların maruz kaldıkları bu sürekli ölüm tehdidi Borowski'nin tüm kamp öykülerinde karşımıza çıkmaktadır.¹⁵¹ Örneğin *Böyle Buyurun Gaz'a*

¹⁵⁰ Sosyal Darwinizm, Charles Darwin'in evrim teorisi kuramının genişletilerek sosyal alanda uygulanmasıdır. Bu kurama göre, toplum en güçlü olanların ayakta kaldığı bir varoluş mücadelesine sahne olmaktadır, doğada var olan doğal ayıklanma gibi, güçsüzü toplumun dışına iten toplumsal bir ayıklanma söz konusudur. Bu ayıklanma toplumun gelişmesine ve ilerlemesine hizmet eder.

¹⁵¹ Werner, Andrzej, *Zwyczajna Apokalipsa*, Czytelnik, Warszawa, 1971, s. 65

Bayanlar Baylar adlı öyküde, kampa yeni gelen tutsakların eşyalarını toplayıp ayırıştırma görevini yapan Kanada grubunda çalışan tutsaklara şu uyarı yapılır: “*Her kim altın alırsa, ya da yiyecekten başka bir şey, Reich [Devlet] malını çaldığı için kurşuna dizilecektir.*”¹⁵² *Harmenze’de Bir Gün* adlı öyküde ise Tadek, Enternasyonel Marşı’nı söylediği için kapo tarafından uyarılır. Çünkü eğer bunu bir Nazi subayı duyarsa, sağ bırakılmayacaktır. Aynı öyküde, çalıştığı alanın dışına çıktığı takdirde vurulacağını bildiğinden, hendeğin karşı tarafına gelirse, ona ekmek vereceğini söyleyen muhafızın oyununa gelmez. Çünkü eğer o tarafa geçerse, muhafız onu vuracak ve bunun karşılığında, üç gün izin ve 5 Mark ödül kazanacaktır. Yine aynı öyküde, iki Yunan Yahudi, düzgün yürümeyi beceremedikleri için öldürülür.

Borowski yukarıda sözünü ettiğimiz fenomeni açıklamaya çalışırken dikkatleri ilkin kamp sisteminin insanı aldatıcı yönüne, faşistler tarafından kurnazca gerçekleştirilen uygulamalara, bir “üçkâğıt” mekanizmasına çeker.¹⁵³

Borowski’nin özellikle *Böyle Buyurun Gaza Bayanlar Baylar* adlı öyküsünde değindiği bu durum, daha öykünün başlığında kendini ironik bir biçimde gösterir. Yazar, vagonlardan henüz indirilmiş olan tutsaklara ilkin kibar davranıldığını şu cümlelerle yansıtır:

“Kocaman, rengârenk bir insan dalgası, eşyalarını sırtlamış trenden dökülüyor - yeni bir yatak arayan kör, çılgın bir nehir gibi. (...) Arkamızda bir

¹⁵² Borowski, Tadeusz, *Böyle Buyurun Gaz’a Bayanlar Baylar*, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 28

¹⁵³ Szóstak, Aldona, *Powtórka z Literatury*, Wydawnictwo Greg, Kraków, s. 236

S.S. duruyor - sakın, etkili, dikkatli. “Meine Herrschaften (Efendilerim) böyle buyurun, bayanlar baylar; eşyalarınızı etrafa dağıtmamaya çalışın lütfen. Biraz iyi niyet gösterin” diyor nezaketle; elleri hareketli, durmadan ince kamçısıyla oynuyor. “Tabii, tabii” diye yanıtlıyorlar geçerken, şimdi tren boyunca biraz daha rahat yürüyorlar.” ¹⁵⁴

Avrupa’nın pek çok ülkesinden gelmiş, dil bilmeyen, nereye getirildiğini anlamayan, çoğu Auschwitz’in adını dahi duymamış, kampa henüz ayak basmış ve gaz odasına gönderilmek üzere ayrılmış tutsaklar duş alacakları söylenerek, kapısında “Banyo” yazan gaz odalarına götürülmüşler, burada soyunmaları, giysilerini askılara asmaları ve çıkışta karıştırmamaları için giysilerini astıkları askı numaralarını unutmamaları söylenmiştir. Böylelikle bu tutsaklar nasıl bir sonla karşılaşacaklarını bilememiş, bilemedikleri için de - yazarın deyimiyle- “kuzu kuzu arkalarından gidip” ¹⁵⁵ ölmüşlerdir. Borowski ölüme gönderilen insanların aldatılmasını yine aynı öyküde şu şekilde yansıtır:

“ “Acaba bize ne yapacaklar efendim?” Trenden çakılların üstüne atlıyorlar, endişeli, bitikler. (...) Yorgun gözlerimizin içine bakarak soruyu tekrarlıyorlar. “Bilmiyorum, ben Lehçe bilmem.” Kampın yasası bu: ölümlerine giden insanlar sonuna kadar aldatılacak. Gösterilmesine izin verilen tek şefkat biçimi.” ¹⁵⁶

¹⁵⁴ Borowski, Tadeusz, Böyle Buyurun Gaz’a Bayanlar Baylar, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 29-30

¹⁵⁵ A.g.y., s. 102

¹⁵⁶ A.g.y., s. 29

Borowski sağlık kursuna katılmak üzere Birkenau'dan ana kamp Auschwitz I'e gönderilen, başkahraman Tadek'in de içinde bulunduğu tutsakların yaşam koşullarını anlatırken, Nazilerin ana kampta yarattığı normal yaşam görüntülerine dikkat çekiyor. Auschwitz I'de taş binalar, beton yollar bulunmakta, tutsaklar nevresimli, battaniyeli yataklarda yatmakta, masa örtülü masalar kullanmaktadırlar. Kamp sınırları içerisinde, ayrıcalıklı tutsakların yararlanabildiğı, kütüphane, müze, konser salonu ve hatta genelev bulunmaktadır. Ancak, işin aslı, kütüphanede yalnızca birkaç cinayet romanının, müzede ise tutsakların mektuplarından el konulmuş fotoğrafların bulunduğudır ve tutsakların çoğı bu durumun farkında değildir. Önceleri gaz odasına gönderilecek tutsakların toplandığı binada artık boks maçları düzenlenirken, bütün gün patates soyan tutsaklar akşamları konser salonunda konser vermektedirler. Kampın *Bertugslager* yani 'üçkâğıt kampı' şeklinde adlandırılmasına neden olan bu normal yaşam unsurları tutsakların yanıltıcı umutlara kapılmalarına neden olmaktadır. "*Herkes Auschwitz'e sevdalanmış gibi*" - şeklinde yazıyor Tadek mektubunda ironik bir biçimde - "*gururla diyorlar ki: Bizim orada, Auschwitz'de...*" ¹⁵⁷

Yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, kamp yaşamında tutsaklar her an ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlar ve yaşamlarının en büyük savaşını vermek zorunda bırakılmışlardır; kamp insanı için aslolan, hayatta kalabilmektir. Kampa adım atar atmaz bu hayatta kalma savaşı başlar. Tutsaklar bir eşyaymışçasına faydalı, faydasız olmak üzere bir ayıklanma

¹⁵⁷ Borowski, Tadeusz, *Pozegnanie z Marią i Inne Opowiadania*, Wydawnictwo Siedmioróg, Wrocław, 2009, s. 105

işlemine tabi tutulmuş, işe yaramayacak olanlar (hastalar, yaşlılar, hamile kadınlar, bebekler ve anneleri) derhal yok edilmek üzere gaz odasına gönderilmişlerdir. Borowski, ilkin bu ayıklama sırasında ortaya çıkan güçlü hayatta kalma içgüdüsünü *Böyle Buyurun Gaz'a Bayanlar Baylar* adlı öyküsünde çok çarpıcı bir biçimde yansıtır. Hayatta kalma, biraz daha fazla yaşayabilme arzusu bir anneyi ölüme terk ettiği kendi çocuğundan kaçan bir canavara dönüştürür:

“İşte bir kadın – çabuk çabuk yürüyor, ama sakın görünmeye çalışıyor. Pembe melek yüzlü küçük bir çocuk onun ardından koşuyor, yetişemeyince de minik kollarını uzatıp ağlıyor: “Mama! Mama!”

- Kadın, al çocuğunu kucağına!

- Benim değil efendim, benim değil! - Histerik bir sesle bağılıyor ve ellerini yüzüne örterek koşuyor. Saklanmak istiyor, kamyonlara binmeyeceklerin, yayan gideceklerin, sağ kalacakların yanına ulaşmak istiyor. Genç, sağlam, güzel bir kadın, yaşamak istiyor. Fakat çocuk ardından koşuyor, ağlıyor: “Anne, anne, bırakma beni!”

- Benim değil, hayır, benim değil o!

Andrey, Sivastopollu bir denizci, kadını yakalıyor. (...) Bir yumrukta yere yıkıyor, düşerken de saçından asılıp ayağa dikeyiyor yine. Yüzü hiddetten seğiriyor.

- (...) Kendi çocuğundan kaçarsın ha! Ben sana gösteririm! Kocaman eliyle kadının nefesini kesiyor, sonra tuttuğu gibi kaldırıp sanki ağır bir buğday çuvalıymışçasına kamyonun içine fırlatıyor.

- Al! Al bunu da kahpe! - Çocuğu da kadının ayaklarına atıyor. ” ¹⁵⁸

Ayıklama aşamasından geçebilenler arasında bu kez de kampın gündelik yaşamına uyum sağlamak, açlığı, işkenceyi, soğuğu, hastalıkları yenmek için kıyasıya bir mücadele başlamıştır. Toplama kamplarında yaşayan insanların, ölümden kurtulabilmeleri için tek güvenceleri çalışabilecek durumda olmak, bu doğrultuda da biyolojik varlıklarını, bedenlerini olabildiğince güçlü ve sağlıklı ayakta tutabilmektir. Kısacası, kamp insanı yaşamak için çalışmalı, çalışabilecek gücü bulmak için de beslenmelidir. Ancak, kamplarda tutsaklara verilen günlük yiyecek miktarının çok az olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, kamptaki en temel ve en zorlu problem açlık olmuştur. Gıda tutsaklar arasında temel ticari mal, ölümden kurtulma şansıdır. *Böyle Buyurun Gaz’a Bayanlar Baylar* adlı öyküde Henri Tadek’e kamp yaşamının en temel kuralını formüle eder: “Yiyecek kimdeyse, güç de ondadır. ” ¹⁵⁹

Bilindiğı gibi, Nazilerin verdiğı gıda miktarının azlığı tutsakların korkunç derecede aç kalmasına neden olmuştur. Borowski *Harmenze’de Bir Gün* adlı öyküsünde bu açlığın boyutunu Yahudi Becker’in ağzından yansıtır:

“- Biliyor musun Tadek, sen iyi bir çocuksun. (...) Ama gerçek açlığı hiç tanımamışsın, doğru mu?

- Bu açlıkla ne kastettiğine bakar.

¹⁵⁸ Borowski, Tadeusz, *Böyle Buyurun Gaz’a Bayanlar Baylar*, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 35

¹⁵⁹ Borowski Tadeusz, *Pożegnanie z Marią i Inne Opowiadania*, Wydawnictwo Siedmioróg, Wrocław, 2009, s. 83

- Gerçek açlık, bir adamın başka bir adamı yenecek bir şey gözüyle görmesi demektir. Ben işte öyle aç kaldım, anlıyor musun?”¹⁶⁰

Yazar kanibalizme¹⁶¹ varan böylesi bir açlığı *Akşam Yemeği* adlı öyküsünde, ölesiye aç tutsakların, kurşuna dizilen Sovyet askerlerinin etrafa saçılan beyin parçalarına nasıl saldırdıklarını betimleyerek çarpıcı bir biçimde gözler önüne serer.

“Kommandant sesini yükseltmeden komut verdi: “Achtung! Bereit! Feuer! (Dikkat! Hazır! Ateş!)” Tüfekler bir ağızdan gürledi, askerler parçalanmış kafalardan üstleri başları kirlenmesin diye geriye sıçradılar birer adım. Ruslar bir an ayaklarının üstünde sallanır gibi oldular ve sonra ağır çuvallar gibi yıkıldılar yere, taşların üstüne kan ve beyin parçaları dağıldı. Askerler tüfeklerini omuzlarına asarak hızla yürüyüp gittiler. Cesetler geçici olarak çitin altına çekildi. (...) Kommandant gözden kaybolur kaybolmaz, ileriye doğru baskısı gitgide artan sessiz kalabalık birden haykırarak çığ gibi kapandı, kan sıçramış taşların üstüne gürültüyle. Sonra yardıma çağırılan blok kıdemlilerinin çabalarıyla güçbelâ dağıtıldılar ve birer birer bloklara girdiler. (...) Ertesi gün, yine işe çıktığımızda, demir çubukları çekmeme yardım eden “Müslümanlaşmış” bir Estonyalı Yahudi, bütün gün boyunca beni

¹⁶⁰ Borowski, Tadeusz, Böyle Buyurun Gaz’a Bayanlar Baylar, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 52-53

¹⁶¹ İnsanın kendi türünden varlıkların etini yeme eylemi ya da alışkanlığı, yamyamlık.

inandırmaya çalıştı ki, insan beyni çiğ çiğ yenebilecek kadar körpedir gerçekte.” ¹⁶²

Böyle bir açlığın pençesinde kıvranan kamp insanı için aç kalmamak, iyi beslenebilmek adına uyanık olmayı bilmek de kaçınılmaz olacaktır, kuşkusuz. Tadek *Harmenze’de Bir Gün* adlı öyküde, kendilerinden sonra gelen Komando grubunun daha fazla olan yemeğinin bulunduğu dolu kazan ile kendi grubunun kazanını değiştirir:

“Yemek dağıtılan düzlüğe varmadan, şöyle birkaç metre sonra yumuşak, yapış yapış çamurlu bir yerden yürümek zorundasınız. (...) Ben çamurun ötesinden dolaşıyorum dikkatle ve düzlüğe çıkıyoruz, sıra sıra çorba kazanları dizilmiş, şimdiden. Bir kamyon kamptan getiriyor bunları. Her Kommando grubunun kazanı tebeşirle işaretli. Etraflarında dolaniyorum. Zamanında gelmişiz- kimse yiyeceğimizi çalmamış daha.

(...) Bir sonraki Kommando’ya ait olan bir kazanı çekiyorum, yerine bizimkilerden birini bırakıp, bu ötekinin yarısı kadar ancak. Çabucak tebeşir işaretlerini değiştiriyorum.

‘Hey sen, ne yapıyorsun öyle, kazanları değiştirip? Dur, bekle!’ Öteki Kommando’nun yemeğe gelen adamları sesleniyorlar, ama biraz geciktirir.

‘Kim neyi değiştiriyor be? Diline dikkat et, karışmam ha!’

¹⁶² Borowski, Tadeusz, *Böyle Buyurun Gaz’a Bayanlar Baylar*, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 142

Bize doğru koşmaya kalkıyorlar. Fakat Yunanlılar kazanları toprağın üstünden hızla çekip götürüyorlar, söylene söylene, kendi dillerinde ağız dolusu söverek.

(...) Arkalarından gidiyorum. Kazanların başındaki adamların beni baştan aşağı giydirdiklerini hala işitebiliyorum, ne ailem kalıyor kalaylanmadık, ne gelmiş geçmişim. Ee, ne yapalım, böyle bu işler, bugün benim sıramdı, yarın onların olur, ilk gelen konar.”¹⁶³

Beslenmek gibi en temel ihtiyaçlarını gidermek için bile bir savaş vermek zorunda olan bu insanlar zamanla insanlıklarını yitirerek, en ilkel düzeye inmiş, neredeyse bir hayvana dönüşmüşlerdir. Borowski'nin *Böyle Buyurun Gaza Bayanlar Baylar* adlı öyküde ironik bir biçimde gözler önüne serdiği gibi, Naziler de onlara farklı davranmamışlardır zaten.

“Hepimiz çırılçıplak dolaşıyoruz. Nihayet, bit temizliği sona eriyor ve çubuklu giysilerimiz Siklon-B çözeltisiyle dolu tanklardan geri geliyor - Siklon B, giysilerdeki bitler ve gaz odalarındaki insanlar için gayet etkin birer öldürücüdür. (...) Kamp sıkı sıkı kapatılmıştır. Kapılardan dışarı ne bir mahpus sızabilir, ne de tek başına bir bit.”¹⁶⁴

Yazar Zyklon-B'nin hem bit hem de insan öldürmede etkili olduğunu belirterek, tutsaklara ölümlerinde dahi insan muamelesi yapılmadığına dikkat çekmektedir.

¹⁶³ Borowski, Tadeusz, *Böyle Buyurun Gaz'a Bayanlar Baylar*, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 46

¹⁶⁴ A.g.y., s. 21

İnsanlığından çıkarılmış bu insan için, kampta süregelen öldürme işleminin, yaşanan ya da tanık olunan işkencelerin dramatik bir yanı da kalmamıştır artık; kampta belirli bir süre geçirmiş olduğundan, duyguları körelmiş, bu tür görüntülere karşı bağışıklık kazanmıştır. Bu tür görüntüler yalnızca yeni gelenler için korkunçtur, ancak, onlar da zamanla buna alışacaklardır. Birkaç haftalık kamp yaşantısından sonra, acı çekenler, can çekişenler ve ölümler öylesine sıradan şeyler olacaktır ki, bunlar tanıklık eden tutsağı artık etkilemeyecektir.¹⁶⁵ *Pięć Lat Kacetu* (Toplama Kamplarında Beş Yıl)ın yazarı Stanisław Grzesiuk'un da belirttiği gibi, *“Başkalarının acılarına ve onlara yapılan kötülüklere karşı umursamazlık, herkesin dayaktan kurtulmak için durmaksızın sadece kendini düşünmek zorunda olmasından kaynaklanıyordu.”*¹⁶⁶ Zira tutsakların kampa geldikleri andan itibaren önceki yaşamları, tüm toplumsal ve hatta biyolojik farklılıkları yeni bir ortamda ve yeni bir düzeyde hızla eşitlenmiş, dikenli tellerin ötesindeki “dış dünya” bitmiş, kamp içindeki “iç dünya” başlamış, kampa getirilişten altı ay kadar sonra, tutsakların tümü “toplama kamplı” niteliğine bürünmüş, kişilikleri sert bir kabukla örtülmüş, artık acıyı, kaba şiddeti, aşağılanmayı, hor görülmeyi duymamaya, algılamamaya başlamış, otomatikleşmiştir.¹⁶⁷ Borowski bu duyarsızlaşmış “toplama kamplı insan”ı şu cümlelerle yansıtır:

¹⁶⁵ Frankl, Viktor E., *İnsanın Anlam Arayışı*, Öteki Yayınları, Ankara, 1991, s. 30

¹⁶⁶ Drewnowski, Tadeusz, *Ucieczka z Kamiennego Świata* (O Tadeuszu Borowskim), Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 1977, s. 190

¹⁶⁷ Teber, Serol, *Toplama Kampı Sendromu-Ruhun Ölümü*, Sorun Yayınları, İstanbul, 1993, s.31

“Ağaçlar kadar duyarsızız biz, taşlar kadar. Ağaçlar kesilirken, taşlar parçalanırken nasıl hiçbir şey duymuyorlarsa, biz de öylece kalıyoruz.” ¹⁶⁸

Tutsakların kampta süregelen ölümler karşısındaki olağanüstü duyarsızlığına ilişkin en çarpıcı örneklerden biri *Yürüyen İnsanlar* adlı öyküde karşımıza çıkmaktadır. Ölüme giden üç bin kişinin görüntüsü Borowski’nin öykülerinin başkahramanı Tadek’i şaşırtmaz.

“Bir gün ben kaleciydim. Pazarları hep olduğu gibi, hastane hademeleri ve nekahetteki hastalar, oyunu seyretmek için hatırı sayılır bir kalabalık halinde kenara toplanmışlardı. Kalede sırtım rampaya dönük duruyordum. Bir ara top aut’a çıktı ve çitin yanına kadar yuvarlandı. Ardından koştum, tam eğilip alırken rampaya bir baktım.

O sırada bir tren gelmişti. Hayvan vagonlarından insanlar iniyor ve küçük koruya doğru yürüyorlardı. Benim durduğum yerden parlak renkler görülüyordu. Anlaşılan, kadınlar şimdiden yazlık elbiselerini giymeye başlamışlardı; o mevsim ilkti bu daha. Erkekler ceketlerini çıkarmışlardı, beyaz gömlekleri ağaçların yeşiliyle keskin bir karşıtlık meydana getiriyordu. Yürüyüş kolu yavaş ilerliyor, yük vagonlarından inen insanlar çoğaldıkça eni de gitgide büyüyordu. Sonra durdular. İnsanlar çayırlara oturup bizden yana bakmaya başladı. Topu alıp yerime döndüm, atışımlı yaptım. Top ayaktan ayağa gezdi biraz, sonra havada geniş bir yay çizerek gitti. Yine almak için seğirttim. Fakat tam eğilirken, şaşkın bakakaldım - rampa bomboştı. Bütün o

¹⁶⁸ Borowski, Tadeusz, *Böyle Buyurun Gaz’a Bayanlar Baylar*, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 126

renkli yazlık giysileriyle yürüyenlerden bir tek kişi bile kalmamıştı. Tren de çekip gitmişti. (...) Bir futbol oyununda iki aut atışı arası, benim hemen arkamda üç bin kişi öldürülmüştü.” ¹⁶⁹

Başkahraman Tadek bir Nazi toplama kampının bir insana neler yapabileceğine dair verilebilecek en iyi örneklerden biridir. Birkaç ay kampta kalmış, korkunç açlığı yaşamıştır, ancak artık, ailesinden gelen paketler ve ayrıcalıklı bir tutsak olması sayesinde iyi beslenebilmektedir. Ondan daha az becerikli olanlar hemen yanı başında ölürken, o hayatta kalmayı başarmış olmasından ötürü kendisiyle gurur duymakta, iyi giyimli, sağlıklı olduğunu, karnının tok olduğunu sıklıkla vurgulamaktadır.

“(...) ranzamı hayal ediyorum, bu gece gaza gitmeyecek olan yoldaşlarımın arasında uyumayı hayal ediyorum. (...) Evet, başkaları ölüyor olabilir, ama sen nasılsa sağsın, yeterince yiyeceğin var, çalışmak için yeterince gücün var...” ¹⁷⁰

“İpek gömleğimin kirlenmemesi için, ceketimi katlayıp altıma seriyorum, sonra rahatça uzanıyorum üstüne.” ¹⁷¹

Tadek iyi beslendiği için çalışmakta da zorlanmamaktadır:

¹⁶⁹ Borowski, Tadeusz, Böyle Buyurun Gaz’a Bayanlar Baylar, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 74

¹⁷⁰ Borowski, Tadeusz, Böyle Buyurun Gaz’a Bayanlar Baylar, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 40

¹⁷¹ A.g.y., s. 62

*“Tümseği kazıyorum. Hafif, yatkın kürek elimde sanki kendiliğinden işliyor. Kalın kalın ıslak toprak dilimleri kolayca çıkıyor ve havada uçuyor yumuşacık. Kahvaltıda insan ekmek ve sarımsakla füme jambon yiyip de bir teneke koyu süt yuvarlamış olunca, çalışmak hoş kaçıyor, doğrusu.”*¹⁷²

Böyle Buyurun Gaza Bayanlar Baylar adlı öyküde Tadek, arkadaşının önerisi üzerine, o gün için Kanada tutsak grubuna katılır. Eşyalarını ayıştırdıkları yeni gelen tutsakların gaz odalarına gönderilmesini izleyen anlatıcı, o insanlara merhamet duymak yerine öfkelenişini yansıtır ve bir anlam veremediği bu durumu sorgular:

“- Dinle beni Henri, biz iyi insanlar mıyız?

- Aptalca bir soru, niçin soruyorsun?

- Bak bana dostum, niçin bilmiyorum, ama ben bu insanlara kızıyorum - onların yüzünden burada olduğum için kızıyorum. Hiçbir acıma duymuyorum. Gaz odalarına gideceklerine üzülmiyorum. Hepsi kahrolsun! Elimden gelse, üstlerine atılıp yumruklayabilirim. Patolojik bir şey olmalı, hiç anlayamıyorum...

*- Hah, tam tersine, bu çok doğal, önceden kestirilebilir, hesaplanabilecek bir şey. Rampalarda yoruluyorsun, isyan ediyorsun - nefretini boşaltmanın en kolay yolu da, senden zayıfına yönelmen. Onun için bu sağlıklı bir şey bile diyebilirim.”*¹⁷³

¹⁷² A.g.y., s. 50

¹⁷³ Borowski, Tadeusz, *Böyle Buyurun Gaz’a Bayanlar Baylar*, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 32

Borowski, bu öyküleri okurken çoğumuzun zihninde oluşan “Neden tutsaklar da cellâtlara dönüşüyorlar? Neden aynı kaderi paylaştıkları insanlara bazen Nazilerin davrandığından da zalim davranıyorlar?” sorularına kahramanı Henri’nin ağzından yanıt verir böylece.

Bazı eleştirmenler Borowski’nin öykülerinin başkahramanı Tadek’i kamp canisi, kapo yardımcısı - Vorarbeiter (ustabaşı) olarak tanımlamıştır, ancak, bu büyük bir hatadır.¹⁷⁴ Tadek sadece *Harmenze’de Bir Gün* adlı öyküsünde vorarbeiter görevindedir. *Bizim Orada Auschwitz’de* adlı öyküde, sağlık görevlisi olmak üzere Birkenau’dan ana kamp Auschwitz I’e eğitime gönderilmiştir, *Yürüyen İnsanlar*’da çatı tamircisi (dachdecker), *Böyle Buyurun Gaza Bayanlar Baylar*’da ise o gün için Kanada grubuna seçilmiş “ayrıcalıklı” bir tutsaktır. Bunun dışında Tadek, kimseye yardım etmese de, merhamet duymasa da, başkaları açlıktan ölürken onların gözleri önünde yiyeceklerini afiyetle yese de, kimseye kötülük yapmamış, kimsenin ölümüne neden olmamış, kendisine verilen görevleri, bundan zevk alarak değil, yapmak zorunda olduğu için yerine getirmiştir. Borowski, vorarbeiter Tadek’i “toplama kamplı”laşan bir tutsağa örnek vermek için seçmiştir belki de.

“Toplama kamplı insan”a verilebilecek örneklerden bir diğeri de *Harmenze’de Bir Gün* adlı öyküde karşımıza çıkan Becker’dır. Bu adam kendi oğlunu kamptaki en büyük suçlardan birini işlediği, ekmek çaldığı için asmakta hiç tereddüt etmemiştir. Bunu anlatırken de pişmanlık duymaz:

¹⁷⁴ Werner, Andrzej, *Zwyczajna Apokalipsa*, Czytelnik, Warszawa, 1971, s. 125

“- Söylesene, kendi oğlunun senin öldürülmen için emir verdiği doğru mu
–Poznan yüzünden?

“Doğru” dedi karanlık bir sesle. “Poznan’da öteki oğlumu kendi elimle
astığım da doğru; hem boynundan, kollarından değil. Ekmek çalmıştı. (...)
Bizim oradaki kamp küçüktü... Hemen bir yolun yanındaydı. Yoldan birçok
insan geçerci, iyi giyimli erkekler, kadınlar da. Pazarları kiliseye giderlerdi
örneğin –bizim önümüzden geçip. Ya da gezintiye çıkmış çiftler. Biraz ötede de
bir köy vardı. Oradaki insanların her şeyleri tamamdı, bizden topu topu yarım
mil uzakta. Bizimse yalnız turplarımız... Oh Tanrım, adamlar birbirlerini
yemeye hazır duruma gelmişlerdi! Anlıyor musun beni: yağımızla kendilerine
votka, ekmeğimizle sigara alan aşçıları öldürmeyecektim de, ne yapacaktım?
Oğlum da çaldı, onu da öldürdüm. Ben hamalım, yaşamı tanırım.”¹⁷⁵

Dış dünyanın tüm değerlerinden yoksun, herkesin amacının ne pahasına
olursa olsun yaşamak olduğu kamp dünyasının betiminin yapıldığı bu
öykülerde, kahramanlık öykülerine ve insani tepkilere nadiren rastlanır, çünkü
bu dünyada insanca ve onurlu davranış, cesaret, kahramanlık gibi erdemler
ölüm ile ödüllendirilmektedir.

Ancak, Wiktor Woroszylski’nin de belirttiği üzere, “sıklıkla yapılan
suçlamalara rağmen, Borowski’nin yazdıklarında insanın yalnızca
yozlaşmasına değil, aynı zamanda kahramanlığına, sadece merhametsiz bir
varoluş savaşına değil, aynı zamanda dayanışmaya da rastlamak

¹⁷⁵ Borowski, Tadeusz, Böyle Buyurun Gaz’a Bayanlar Baylar, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 46-47

mümkündür.”¹⁷⁶ Evet, yazar hayatta kalmak için acıma duygusunu ve ahlaki değerlerini bir yana bırakmış karakterleri anlatmıştır çoğunlukla, ancak, iyi niyetini kaybetmemiş, insanca davranışlar sergileyen, ölüm tehlikesine rağmen başka birinin hayatını kurtarmaya çalışan, onuruyla ölmeyi seçen kahramanlar da yok değildir öykülerinde. *Bizim Orada Auschwitz’de* adlı öyküde bir tutsağın, kendisine pansuman yaptığı için Tadek’e teşekkür ettiğini okuruz:

“O sıra sağlık görevlisiydim. Yaralara bakarken çok da nazik davrandığımı söyleyemem doğrusu. Oyalanacak vakit yoktu. Kola, sırta, her neresiyse oraya şöyle bir sürtüştürürsün, pamuk, sargı ve yallah! Bir sonraki gelsin! Başını kaldırıp da yüzlerine bakmazsın bile. Hiç kimse de sana bir ‘sağ ol’ demez, zaten teşekkür edecek bir şey yoktur ortada. Ama bir keresinde, iltihaplı bir yaraya pansuman yaptıktan sonra, ansızın adam kapıdan seslendi bana: Spasibo, teşekkür ederim Herr Flager.”¹⁷⁷

Tadek ağır hasta Toleczka’yı gaz odasına gitmemesi için saklamaya çalışır. Ancak, Toleczka için bunun bir önemi yoktur. Önemli olan, savaşın bitecek, sınırların kalkacak ve toplama kamplarında insanların artık öldürülmeyecek olduğudur:

¹⁷⁶ Woroszyński, Wiktor, O Tadeuszu Borowskim Jego Życiu i Tworczosci, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 1951, s. 28

¹⁷⁷ Borowski, Tadeusz, Böyle Buyurun Gaz’a Bayanlar Baylar, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 117-118

*“Bu son kavgamızdır bizim, anlıyor musun? (...) Anneme gideceksin ve benim öldüğümü söyleyeceksin. Artık sınırlar olmasın diye öldüğümü. Savaşlar. Toplama Kampları.”*¹⁷⁸

Yürüyen İnsanlar’da hasta bir bebeğin hayatta kalmasını sağlamak için onu saklayan Mirka ile karşılaşırız. Bebek bulunursa gaz odasına gönderilecek ve Mirka’nın bu eylemi kendi canına da mal olacaktır. Ancak, tüm bunlara rağmen onu saklar ve iyileştirmeye çalışır.

“Bir gün, birçoğumuz bir damda uğraşırken Mirka koşa koşa geldi. Yahudiye telaşla seslendi, sonra bana döndü:

“Sen de gel, ne olursun! Belki bir yardımın dokunur!”

Çatıdan aşağıya kaydık. Mirka ellerimize yapıştı ve bizi kendi kulübesine sürükledi. Yatakların arasında, bir yığın rengârenk yorgan ve battaniye, en üstünde de bir bebek yatıyor. Mirka, nefes nefese,

“Bakın,” dedi, “ölüyor! Ne yapsam? Acaba neden böyle birdenbire hastalandı?”

Çocuk uyuyordu, ama çok huzursuzdu. Altın çerçeve içinde bir güle benziyordu – ateşli yanaklarını sarı saçları bir hale gibi çevrelemişti.

“Ne güzel çocuk” diye fısıldadım.

*“Güzel mi!” Mirka çılgılığı bastı. “Bütün bildiğin senin, güzel olduğu. Ama her an ölebilir! Gaza götürmesinler diye saklamak zorunda kaldım! Ya bir S.S. kadın bulursa onu? Yardım edin bana!”*¹⁷⁹

¹⁷⁸ Borowski, Tadeusz, *Böyle Buyurun Gaz’a Bayanlar Baylar*, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 118

Borowski'nin *Bizim Orada Auschwitz'de* adlı öyküsünde, Tadek'in nişanlısına yazdığı mektupları yerine ulaştıran tutsak bunu karşılıksız yapmaktadır. Kendisine sigara vermek isteyen Tadek'e *“Buraya bak arkadaş, biz Auschwitz'te mektuba ücret almayız! Mümkün olursa cevabını da getiririm.”*¹⁸⁰ şeklinde karşılık verir.

Böyle Buyurun Gaz'a Bayanlar Baylar adlı öyküde ise onuruyla ölüme gitmeyi tercih eden bir kahraman çıkar karşımıza. Bu genç, güzel ve sağlıklı kadın yaşamını kurtarabilecekken, onuruyla ölmeyi yeğler:

“Görünmez bir el tarafından yönetilircesine kamyonlara doğru akıyor insan seli. Birden, kalabalığın arasından bir kız ayrılıyor. Vagondan aşağı atlıyor, gördüğü bir şeyden hayrete düşmüş gibi çevresine bakınıyor. Sık, açık sarı saçları dalga dalga dökülmüş omuzlarına. Saçlarını sabırsız bir hareketle arkaya atıyor. Elleri içgüdüsel bir hareketle yazlık bluzunu düzeltiyor, etekliğinin üzerinden geçiyor. Neden sonra kalabalıktan ayrılan gözleri, suratlarımızda geziniyor bir bir. Farkına varmaksızın, bakışlarıyla karşılaşmak istiyorum. Göz göze geliyoruz.

- Söylesene, nereye götürüyorlar bizi?

(...) Kızın bileğindeki pırıl pırıl, incecik altın bilezik üzerindeki kol saatini görünce, “Bunu da niye getirmiş sanki?” diye soruyorum kendi kendime. “Nasıl olsa çekip alacaklar onu.” (...)

- Bir şey söylesene canım!

¹⁷⁹ Borowski, Tadeusz, *Böyle Buyurun Gaz'a Bayanlar, Baylar*, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 80

¹⁸⁰ A.g.y., s. 123

Susuyorum, kız dudaklarını ısıtıyor. “Biliyorum zaten.” diyor. Sesinde yukarıdan bakan, aşağılayan bir hava var.

Başını gururla arkaya atıyor. Sonra rahat, tüy gibi hafif adımlarla kamyonlara doğru yürüyor. Biri durdurmak istiyor onu. Uzanan eli şöyle bir iteleyip, bir sürü insanla dolu kamyonun basamağına atlıyor. Kamyon hızla uzaklaşırken uzun, sarı saçlarını görebiliyorum ancak.”¹⁸¹

Borowski, öykülerinde kamp yaşamındaki hiyerarşiyi de yansıtmıştır. Bu hiyerarşinin en üst basamağında kuşkusuz ki Naziler vardır. Kampta var olan sürekli ölüm tehdidinin sorumluları olan Nazi askerleri (S.S.) Borowski’nin öykülerinde diğer kamp konulu yapıtlardaki gibi birer cani olarak değil, sadece görevlerini yerine getiren sıradan insanlar olarak çıkarlar karşımıza. Bir adı, takma adı olmayan bu subaylar sanki birkaç dakika sonra binlerce kişiyi ölüme gönderecek olan onlar değilmiş gibi, sıradan insanlardan hiçbir farkları yokmuşçasına yansıtılmışlardır.

“Motosikletler geliyor, S.S. subayları getiriyorlar: madalyaları, rütbe işaretleri pırıl pırıl, deri çizmeleri iyice cilalanmış, sert yüzleri parlayan, güçlü kuvvetli adamlar. (...) Kantine girip çıkıyorlar - yolun kenarındaki çirkin kulübe onların kantini; yazın burada maden suyu içerler. Studentenquelle (Öğrenci pınarı) ve kışın da sıcak bir bardak şarapla içlerini ısıtırlar. Devletçe konulan usule uygun bir biçimde, kollarını Romalılar gibi kaldırarak

¹⁸¹ Borowski, Tadeusz, Taşlaşan Dünya, Yazko Yayınları, İstanbul, 1981, s. 123

birbirlerini selamlıyorlar, sonra içtenlikle el sıkışıyor, sıcak gülümsemelerle evlerinden gelen mektupları, çocuklarını, ailelerini konuşuyorlar.” ¹⁸²

Nazilerin yerine getirdikleri görevleri de düzenli olarak tekrarlanan, sıradan, gündelik işler olarak yansıtılır:

“Sevimli, küçük bir istasyon, herhangi bir taşra durağından farksız; yüksek kestane ağaçlarının çevrelediği ufak bir alan, yer sarı çakıllarla kaplı. (...) Birkenau için buradan malzeme yükleniyor: kampa levazım, gaz odalarına insan. Kamyonlar gelir gider, kereste, çimento, insan yüklerler - her gün tekrarlanan düzenli bir iş.” ¹⁸³

Kampın tutsakları arasındaki hiyerarşinin en üst basamağında ise ayrıcalıklı tutsaklar yer alır. Kampta ayrıcalıklı tutsak olabilmek daha iyi beslenebilmek, iyi bir iş ve giysi elde edebilmek ve görece daha iyi şartlarda yaşayabilmek anlamındadır. Örneğin *Harmenze’de Bir Gün* adlı öyküde, kamp elitlerinden olan Tadek bu pozisyonu ve kurnazlığı sayesinde diğerlerinden çok daha iyi koşullarda yaşamaktadır. Vorarbeiter (ustabaşı) olduğu için daha çok yemeğe hakkı vardır. Ayrıca ailesinden de paketler alabilmekte, sigara, sabun ile yiyecek değiş tokuşu yapabilmektedir.

Böyle Buyurun Gaz’a Bayanlar Baylar adlı öyküde Kanada grubunda, görevlerini bitiren tutsaklar - kamp argosuyla - “örgütleyerek”, kampa ekmek,

¹⁸² Borowski, Tadeusz, *Böyle Buyurun Gaz’a Bayanlar Baylar*, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 27

¹⁸³ A.g.y., s. 25

şeker, marmelat, çamaşır, parfüm, alkol gibi ganimetlerle dönmektedirler.

“Günlerce” - diyor Tadek - “*kamp günlerce ‘Sosnowiec-Będzin’ nakliyesini konuşacak. Ne iyi, ne zengin bir nakliyeydi.*”¹⁸⁴

Ancak, elbette ki ayrıcalıklı tutsak olmanın da bir bedeli vardır. Bu tutsaklar sadece bir diğerinin canı pahasına yaşamakla kalmamış, aynı zamanda genellikle, yapılan katliamlara, işlenen suçlara ortak olmuşlardır. Yoldaşlarının cellâtlığını yapmış, babalarını, akrabalarını kendi elleriyle ölüme göndermek zorunda kalmışlardır:

“ - *Ne o Moise - dedim - canın sıkkın görünüyor.*

- *Ailemin yeni resimlerini buldum.*

- *İyi ya! Niye bozuk çalışıyorsun öyleyse?*

- *Ne iyisi be! Cehennemde gibi hissediyorum kendimi. Babamı fırına gönderdim elimle.*

- *Olamaz!*

- *Oldu, işte. Bir ulaşım la geldi ve gaz odasının tam önünde gördü beni. İnsanları sıraya diziyordum o ara. Boynuma sarıldı, öpmeye başladı yüzümü gözümü, ne olacaklarını sordu. İki gündür yiyecek vermemişler yolda, açtı. Fakat o sırada Kommandoführer bana orada dikilip durmamamı, işime bakmamı haykırdı. Ne yapsaydım? “Haydi, baba” dedim “git yıkan hamamda, sonra konuşuruz. Şimdi işim var, görmüyor musun?” Böylece gaz odasına*

¹⁸⁴ Borowski, Tadeusz, Pożegnanie z Marią i Inne Opowiadania, Wydawnictwo Siedmioróg, Wrocław, 2009, s. 101

gitti. Sonra ceketinin cebinden bu resimleri buldum. Söylesene bu resimleri bulmamın neresi iyi.” ¹⁸⁵

Kamp koşullarında görece daha iyi biçimde yaşayan ve kamp tutsaklarına Nazilerden bile kötü davranabilen bu ayrıcalıklı tutsaklar yaşadıkları dünyanın gerçeğinden kaçma ihtiyacı da duyabilmektedirler zaman zaman. *Gerçek Bir Hikâye* adlı öyküde, kampın hastanesinde, Tadek’ten kendisine başından geçmiş olaylar, gerçek hayattan öyküler anlatmasını isteyen Kapo Kwaśniak ile karşılaşırız. Bu, Kwaśniak için belki, dayanılması güç kamp yaşamından düşünsel ve duygusal anlamda bir kaçış, kamp öncesindeki normal yaşama olan özlemini geçmişe dönüşle giderme yoludur. Tadek ona başından geçen ne varsa anlatır. Ancak, birgün, tutuklanarak Pawiak Hapishanesi’ne getirilen, elinden İncil’ini düşürmeyen, bir yanlışlık sonucunda oraya getirildiğinde ısrar eden ve sonunda kurşuna dizilerek öldürülen İncilli delikanlının öyküsünü anlatır ona:

“ ‘Bu çocuğun adı, Bay Kwaśniak’ dedim, gerçek hikâyelerimden birini daha tamamlamak için acele acele, ‘Zbigniew Namokel’di.’ (...)

Kapo Kwaśniak yavaşça yatağının ayakucuna eğildi ve çarşafı kaldırdı. Bir domates aldı, elinde tutarak bir an tereddüt etti.

‘Bu hikâye senin hayatından alınmış değil’ dedi, sert sert, gözünün ucuyla bana bakıyordu. ‘Ben burada senden eskiyim, hem - bir şey daha

¹⁸⁵ Borowski, Tadeusz, *Böyle Buyurun Gaz’a Bayanlar Baylar*, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 117

öğrenmek ister misin? O bu hastanedeydi, şu senin Namokel'in. Tıpkı senin gibi tifo olmuştu. Senin yattığın yatakta öldü burada. (...)

'Kahvemi sen iç istersen; bana yasak zaten' dedi, kısa bir duraklamadan sonra. 'Ama bir daha hikaye anlatma bana.' " ¹⁸⁶

Görüldüğü üzere, Kapo Kwaśniak Tadek'in anlattığı öyküdeki kahramanı kamp yaşamından tanıdığını iddia ederek, bunun Tadek'in kamp öncesi yaşamından alınmış gerçek bir öykü olduğuna inanmaz. Tadek'in öyküsü, geride bırakmış oldukları dünyaya düşünsel ve duygusal anlamda dönerek, kamp yaşamının gerçeğinden kaçmak isteyen Kapo Kwaśniak'ı kaçırdığı o gerçekle yüzleştirmiştir yeniden. Bu yüzden, Tadek'ten kendisine bir daha öykü anlatmamasını ister.

Kamp tutsakları arasındaki hiyerarşisinin en alt basamağında ise, "Müslümanlar" olarak adlandırılan, açlık çeken, bir deri bir kemik kalmış, güçsüz, Nazilerin artık işine yaramayan, dolayısıyla her an krematoryuma gitme tehlikesiyle karşı karşıya olan tutsaklar bulunmaktadır. Borowski'nin öykülerinde bunlar genellikle Yunanlar ya da Yahudilerdir. Müslümanların ikinci kâse çorbaya ya da fazladan ekmeğe hakları yoktur.

"Hasta, güçten kuvvetten düşmüş, eriyip bitmiş insanın ikinci bir kâse ısırgan otlu suya hakkı yok. Yakında bacadan süzülecekler için yemeğin israf edilmesi yasak." ¹⁸⁷

¹⁸⁶ Borowski, Tadeusz, Böyle Buyurun Gaz'a Bayanlar Baylar, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 145

Böylesi koşulların egemen olduğu kamplarda şaşırtıcı biçimde çok az intihar olayı ve ayaklanma olmuş, çıkan ayaklanmalar da kanlı bir biçimde bastırılmıştır.¹⁸⁸ Bunun nedeni belki de insanların, kurtulabileceklerine, bir gün oradan çıkabileceklerine inanmaları, böylesi bir umuda sahip olmalarıdır. Borowski de *Bizim Orada Auschwitz'de* adlı öyküsünde kamptaki öldürme işlemlerinin işleyişini anlatır, ardından da tutsakların, anlam veremediği o boyun eğmişliğini sorgular:

“Önce bir tek sıradan ahır, gıcır gıcır badanalı - burada insanları havasızlıktan boğuyorlar. Sonra dört büyük bina kuruluyor, rahat rahat yirmi bin kişi alabilecek kadar. (...) Yalnızca trafik düzenini sağlayan birkaç kişi ve binler akıyor, açık bir musluktan akan su gibi. (...) Bildiğimiz kamyonlar bir takım insanları getiriyor, sonra dönüp daha başkalarını. Ne sihirbazlık, ne zehir, ne efsun var ortada.

Niçin hiç kimse haykırmıyor, niçin hiç kimse suratlarına tükürmüyor, niçin hiç kimse gırtlaklarına sarılmıyor? Korudan dönen S.S.leri görünce kasketlerimizi çıkarıyoruz başımızdan. Adımız okunursa, kuzu kuzu arkalarından gidip ölüyoruz ve - hiçbir şey yapmıyoruz. Açıktan kıvranyoruz, yağmurun altında iliklerimize kadar ıslanıyoruz, ailelerimizden kopartılıp ayrılıyor. Nedir bunun esrarı? İnsanın insan üstündeki bu garip kuvveti?

¹⁸⁷ Borowski Tadeusz, *Pożegnanie z Marią i Inne Opowiadania*, Wydawnictwo Siedmioróg, Wrocław, 2009, s. 70

¹⁸⁸ Drewnowski, Tadeusz, *Ucieczka z Kamiennego Świata (O Tadeuszu Borowskim)*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 1977, s. 197

Üstesinden gelinemeyen bu çılgın pasiflik? Tek gücümüz, sayımızın çokluğu - gaz odaları hepimizi birden alamaz. ” ¹⁸⁹

Yine aynı öyküde Borowski cesaret ve dayanışma duygusunu yitirmiş insanların bu sinmişliğine çarpıcı bir örnek verir:

“Günün birinde komando grubuyla kampa dönüyorduk. Orkestra tempoya uygun marşlar çalıyordu. D.A.W.¹⁹⁰ grubu ve başka onlarca komando grubu gelip kapının önünde beklemeye başladılar: on bin erkek. İşte tam o sırada, kadınlar kampından çıplak kadınlarla dolu kamyonlar gelmeye başladı. Kadınlar kollarını açmış bağıryorlardı:

- Kurtarın bizi! Gaz odasına götürüyorlar! Kurtarın bizi!

Ve bizim, derin bir sessizliğe bürünmüş on bin erkeğin önünden geçip gittiler. Ne birimiz kıpırdadı, ne de tek bir el kalktı havaya.

Ne de olsa yaşayanlar her daim haklıdır ölülerin karşısında. ” ¹⁹¹

Bu sessizlik, bu kabullenmişlik, bu inanılması güç boyun eğmişlik milyonları gaz odasına götürmüştür.

Paketli Adam adlı öyküde ise gaz odasına gidecek olmasına rağmen, varını yoğunu koyduğu kutuyu elinden bırakmayan bir karaktere rastlarız.

Yaşamının son durağına kadar kutusunu da inatla yanında taşır:

¹⁸⁹ Borowski, Tadeusz, *Böyle Buyurun Gaz’a Bayanlar Baylar*, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 102

¹⁹⁰ Deutsche Ausrüstungswerke: Hurda ve Enkaz Kaldırma Komandosu.

¹⁹¹ Borowski Tadeusz, *Pożegnanie z Marią i Inne Opowiadania*, Wydawnictwo Siedmioróg, Wrocław, 2009, s. 120

“Kasım ayında bir zaman, bizim Schreiber aniden ateşlendi, yanılmıyorsa fena halde soğuk almıştı; bloktaki tek Yahudi olduğu için de zur besonderen Behandlung [özel muamele için], yani gaz odasına gönderilmek üzere ilk ayırında işaretlendi. (...) Bizim Schreiber üst ranzada çömelmiş, karton kutusuna itinayla bir sicim bağlamaktaydı. Bu kutuda, dize kadar gelen Çek postalları, kaşığı, bıçağı, kurşun kalemiyle birlikte çeşitli torpillere karşılık hastaların ona verdikleri biraz domuz pastırması, birkaç dilim ekmek ve bir iki meyve vardı. (...) Schreiber elinde paketi sarsak sarsak ranzadan indi. Blok kıdemlisi ona süratle bir battaniye attı ve sandallarını giymesini söyledi. Barakadan birlikte çıktılar. (...) Sırada yerini aldı ve hademelerin haykırışları arasında elinde paketiyle ötekilerle birlikte hamama doğru yürümeye başladı.

‘Schauen Sie mal, bakın! diye seslendim. (...) Biraz daha sağduyu gösterebilirdi, değil mi ama? Pekala bilir – onun gibi eski bir kurt, bir iki saate kalmaz, gaz odasını boylayacak, çıplak, gömleksiz ve paketsiz. Şu son mülkiyet kalıntısına ne olağanüstü bir bağlılık! Hiç değilse birine verebilirdi. Ben olsam hiç...’

‘Sence öyle demek?’ doktor ilgisizce yanıtladı. (...)

‘Bağışlayın beni, Doktor’ diye ekledim, ‘eminim ki, siz de olsanız...’

‘Bilmiyorum, gaz odasına gidiyor olsaydım, ben ne yapardım, bilmiyorum; ben de paketimi yanımda götürmek isterdim belki. (...) Fırına götürülüyor bile olsam, yolda mutlaka bir şeyler olacağına inanırdım,

*herhalde. Bir paket taşımak, biraz da birilerinin elini tutmak gibi olurdu, anlıyor musun?’ ”*¹⁹²

Okurken yadırgadığımız, ölüme giderken bile paketini elinden bırakmayan adamın, yaşayabilmek için çocuğunu inkâr eden annenin, babasını eliyle ölüme gönderen sonderkommando’nun, insan eti yiyen aç tutsakların tüm bu davranışlarını içlerindeki umuda bağlıyor Borowski. Alınan tüm kötü kararlar için ‘saf ve çocukça’ olduğunu fark ettiği umudu suçluyor. Yazara göre, “*aile bağlarını koparan, analara çocuklarını inkâr ettiren ya da kadınlara bir lokma ekmek için vücutlarını sattıran, erkeklere adam öldürten umuttur. (...) İnsanlık tarihinde şimdiye kadar umut hiçbir zaman insandan daha güçlü olmamıştı, ama hiçbir zaman da bu kadar zararlı olmamıştı, bu savaşta, bu toplama kampında olduğu gibi.*”¹⁹³

Borowski toplama kampı insanını ve yaşadığı kamp dünyasını anlatırken geliştirdiği öykü diliyle de kendine özgü bir tarz ortaya koymuştur. Ortak bir dili olmayan farklı uluslardan tutsaklar arasında bir kamp Esperantos¹⁹⁴ doğmuştur. Bu kamp dili, çoğunluğunu Almanca sözcüklerin oluşturduğu, gramer kurallarına önem verilmeden azami ölçüde sadeleştirilmiş ilginç bir karışımdır. Bu konudaki en iyi örneklerden birine *Harmenze’de Bir Gün* adlı

¹⁹² Borowski, Tadeusz, Böyle Buyurun Gaz’a Bayanlar Baylar, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 135-138

¹⁹³ A.g.y., s. 111

¹⁹⁴ Esperanto (orijinal adıyla Lingvo Internacia) 1887 yılında Polonyalı göz doktoru Ludwik Lejzer Zamenhof tarafından, farklı uluslardan insanlar arasındaki iletişimi kolaylaştırmak adına yaratılan kolayca öğrenilebilecek yapay bir dildir. Bu dil halen dünyanın farklı yerlerinde yaklaşık iki milyon kişi tarafından kullanılmaktadır.

öyküde, öykünün kahramanı Tadek ile bir tutsak arasında geçen bir konuşmada rastlıyoruz:

“ - *Bayan Haneczka gut, extra prima. To Twoja madonna. (Bayan Hanna iyi, ekstra prima, senin sevgili?)*

- *Ależ gdzie madonna! (...) to znajoma, no camerade, filos, compris, Greco bandito? (Daha neler! Ne sevgilisi? Tanıdık işte, camerade, filos, anladın mı Yunan haydut seni?)*

- *Greco niks bandito, Greko gut człowiek. Ale dlaczego ty nie od niej nic nie jeść? Kartofel, patatas? (Yunan değil haydut, Yunan iyi insan. Ama neden sen ondan yememek hiçbir şey? Patates?)*”¹⁹⁵

Okuyucunun kamp edebiyatı yapıtlarından beklentisi melek ve şeytan, zalim ve mazlum, kahramanlar ve kötü adamlar görmek ve bu biçimde bir katarsis¹⁹⁶ yaşamak olmuştur. Ancak, Borowski'nin öyküleri, Nazi askerlerinin görevlerini yapan sıradan insanlar olarak gösterilmesi, tutsakların genellikle iyi kahramanlar olarak değil, suç ortakları olarak yansıtılmış olması bağlamında, okuyucunun beklentisini karşılamamış, bu doğrultuda da ağır eleştirilere maruz kalmıştır. Yazara göre, kurtulma içgüdüleriyle insanlığını yitiren bu insanlar tümüyle suçsuz değildirler. Borowski de kendini sorumlu hissetmekte ve kurtulan herkes gibi kendisinin de bu suça ortak olduğunu düşünmektedir.

¹⁹⁵ Borowski Tadeusz, *Pożegnanie z Marią i Inne Opowiadania*, Wydawnictwo Siedmioróg, Wrocław, 2009, s. 55

¹⁹⁶ Psikolojide, önceden yaşanmış ve travmaya neden olmuş bir olaya ilişkin bilinçaltına itilmiş duyguların hatırlama yoluyla tekrar yaşanması sırasında, heyecan boşalımıyla rahatlama, arınma.

Belki de bu nedenle anlatıcısına Tadek adını vermiş ve öykülerine kendi yaşamından öğeler katmıştır. Tadeusz Borowski'nin İngilizce'ye de *This Way for the Gas, Ladies and Gentlemen* adıyla çevrilen öykü kitabının giriş bölümünde Jan Kott, Borowski'nin şu yorumunu paylaşır okuyucuyla:

*“Auschwitz’i kişiselleştirmeden yazmak mümkün değil. (...) Auschwitz’lilerin ilk görevi kampın gerçekte ne olduğunu açıklığa kavuşturmaktır. Ama okuyucunun ‘Peki nasıl oldu da sen kurtulmayı başardın?’ sorusunu soracağını da unutmamak gerek. İşte o zaman anlat onlara hastanedeki yerini ve kendisine verilen kolay görevleri nasıl satın aldığını. Müslümanları nasıl ocağa yolladığını, kadınları nasıl satın aldığını, barakalarda, naklieleri boşaltırken, Çingene kampında neler yaptığını anlat. Kamptaki günlük yaşamı, korku hiyerarşisini, herkesin ne kadar yalnız olduğunu da anlat. Ama bunu yapanlardan birinin de kendin olduğunu atlama. Auschwitz’in o üzücü ününde senin de bir payın olduğunu...”*¹⁹⁷

Borowski yalnızca gerçekleri söylemek ve deneyimlerini süslemeden, olduğu gibi anlatmak istemiştir. Bununla ilgili olarak şöyle yazmıştır:

*“Evet, edebiyatta tanınmış çok eski bir çareye başvurabilir, gerçeği söylüyorum görünümü içinde yalan da söyleyebilirdim, ne var ki buna yetecek düş gücünden yoksunum.”*¹⁹⁸

¹⁹⁷ Borowski, Tadeusz, *This Way for the Gas, Ladies and Gentlemen*, Penguin Books, New York, 1976, s. 21-22

¹⁹⁸ Borowski, Tadeusz, *Taşlaşan Dünya*, Yazko Yayınları, İstanbul, 1981, s. 6

Ancak, bu öykülerin okuyucusu bir nebze de olsa ruhsal bir rahatlama bulabilir yine de. *Schillinger'in Ölümü* adlı öyküde 'insanlar içeri sokulup da kapılar sağlamca sürgüleninceye kadar mallarına hâllenmemek, karıştırmaya kalkmamak, çıplak kadınları ellememek' gibi, kampta herkesin bildiği bir kuralı çiğneyen Başçavuş Schillinger'in sonunu okuruz:

“ ‘Będzin ulaşımıyla uğraşıyorduk. Bu Yahudiler, başlarına ne geleceğini pekala biliyorlardı. Sonderkommando'daki bizim oğlanlar da hayli sinirliydi; bazıları o bölgeden gelmişlerdi. Akraba ya da arkadaşlarıyla karşılaşanlar oldu. Ben bile... (...) Huzursuz bir ulaşımdı – bunlar, yalnız Auschwitz zenginleriyle nasıl iş çevireceklerini düşünen Hollandalı ya da Fransız tüccarları değildi. Bizim Leh Yahudilerimiz ne olacağının farkındaydılar. Bütün avlu S.S. kaynıyordu. Schillinger da durumu gördüğü için tabancasını çekmişti. Fakat birine aklını takmasaydı, her şey yolunda gidecekti – ama kadının gerçekten klasik bir vücudu vardı. Zaten Schillinger da şefe onun için gelmişti sanıyorum. Neyse, bizim kadının yanına gidip elini tuttu. Fakat çıplak kadın ansızın bir avuç çakıl taşı kaptığı gibi Schillinger'in yüzüne fırlattı. Schillinger can acısıyla bağırdı ve tabancasını elinden düşürdü, kadın o hızla silahı yerden aldı ve bizimkinin karnına birçok kereler sıktı. (...) Schillinger yüzükoyun yatıyor, acısından yerleri tırmalıyordu. Topraktan kaldırıp -hani pek de nazik olmadan- bir arabaya taşıdık. Yolda sıkılı dişlerinin arasından ‘O Gott, mein Gott, was hab' ich getan, dass ich so leiden muss?’ diye inliyordu. –Ah Tanrı, Tanrım, bu acıyı hak etmek için ne yaptım ben?’

- *Adam en sonuna kadar anlayamamış demek! ”* ¹⁹⁹

Susku adlı öyküde ise kampın Amerikan askerleri tarafından kurtarılmasının ardından, buldukları S.S.leri linç etmeye girişen tutsaklar, onları kendilerine teslim etmelerini isteyen Amerikan subayının ricasına kulak asmayarak S.S.lere cezalarını kendi elleriyle vermeyi yeğlerler:

“Amerikalı miğferini çıkararak dostça bir gülümsemeyle ‘Baylar’ dedi - çevirmen söylediklerini hemen cümle cümle çevirmeye girişmişti- ‘Geçirdiklerinizden, gördüklerinizden sonra, size eziyet edenlere karşı derin bir nefret duyduğunuzu elbette biliyorum. Fakat biz Amerikan askerleri ve siz Avrupa halkı, yasanın yasadızlığa üstün gelmesi için dövüştük.’ (...) ‘Yoldaşlar, yeni Kommandant’ımız S.S.lerin ve mahpusların arasındaki bütün canilerin cezalandırılacağına söz veriyor’ dedi çevirmen. ‘Onun için, Kommandant sizden şunu rica ediyor,’ çevirmen sözüne devam etti, sesi biraz boğuklaşmıştı: ‘Sabırlı olmaya çalışın ve başınıza mesele çıkarabilecek yasadışı işler yapmayın sakın; o... çocuklarını kamp muhafızlarına teslim edin lütfen. Ne dersiniz, ha?’

Blok, sürekli bir haykırışla cevap verdi bu isteğe. Amerikalı çevirmene teşekkür etti, mahpuslara da iyi bir dinlenme ve en kısa zamanda sevdiklerine kavuşmalarını diledi. Dostça mırıltılar arasında bloktan ayrıldı ve bir sonrakine geçti.

¹⁹⁹ Borowski, Tadeusz, Böyle Buyurun Gaz’a Bayanlar Baylar, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 133-134

Ancak o bütün blokları gezip de askerleriyle birlikte karargâhına çekildikten sonradır ki, adamımızı ranzadan çıkardık -battaniyelere sarmalanmış, ağzı tıkanmış, yüzü bir hasır şilteye gömülmüş ve vücutlarımızın ağırlığı altında ezilmişti. Sobanın yanındaki beton zemine sürükledik, orada bütün blok nefretle homurdanarak ayaklarımızın altında çiğneye çiğneye öldürdük onu.”²⁰⁰

Borowski’nin, *Ocak Saldırısı* adlı öyküsünde, iki arkadaşı ile birlikte Münih’te yazdığı *Auschwitz’deydik* adlı kitabını okuyan, Batı Almanya’ya bir röportaj için gelmiş olan bir Polonyalı ozanın, kitabı ‘kasvetli ve insanlığa inançtan yoksun’ bulması üzerine arkadaşlarıyla birlikte kendisini savunduğunu gözlemleriz. Yazar bu yolla biz okuyuculara savaşın ve kampların insanlığa nasıl zarar verdiğini özetlemekle kalmaz, belki bir ileri görüşlülükle, öyküleri yayımlandıktan sonra alacağı eleştirilere de yanıt verir:

“(…) bizim kitabımızın bazı parçalarını okudu – fazla kasvetli buldu, insanlığa inançtan kesinlikle yoksunmuş. Dördümüz, ozan, sessiz karısı ve filolog metresine karşı ateşli bir tartışmaya girdik; bu savaşta ahlakın, ulusal dayanışmanın, yurtseverliğin, bütün özgürlük, adalet ve insanlık onuru ülkülerinin insanın elinde çürümüş bir paçavra gibi dağıldığını söyledik. Dedik ki, insanın kendisini kurtarmak için işleyemeyeceği hiçbir suç yoktur. Kendisini kurtardıktan sonra da, insan gittikçe daha basit nedenlerle suç işler: Önce ödev diye, sonra alışkanlıktan, en sonunda da – zevk için.

²⁰⁰ Borowski, Tadeusz, *Böyle Buyurun Gaz’a Bayanlar Baylar*, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 147-148

Güç, sabır isteyen toplama kampı deneyimimizin bize bütün dünyanın aslında katlanılan bir toplama kampı gibi olduğunu öğrettiğini üstüne basa basa anlattık: zayıflar kuvvetliler için çalışırlar, çalışacak güçleri ya da istekleri yoksa ya hırsızlık yapacak ya öleceklerdir.

Dünyayı ne adalet yönetir ne de ahlak; suç cezalandırılmaz, erdem ödüllendirilmez, ikisi de çabucak unutulur. Dünyayı yöneten erktir ve erk parayla elde edilir. Çalışmak anlamsızdır, çünkü para çalışmakla kazanılmaz, başkalarını sömürmekle toplanır. Eğer biz başkalarını dilediğimiz kadar sömüremiyorsak, hiç değilse kendimiz de elimizden az geldiği kadar çalışıyoruz. Ahlak ödevi mi dediniz? Biz ne insanların ahlakına inanıyoruz, ne de sistemlerin ahlakına. Alman şehirlerinde mağazaların vitrinleri kitaplar ve dini eşyalarla dolu, ama krematoryumların dumanları hala ormanların üstünde uçuşuyor... ”²⁰¹

Borowski'nin kamp öyküleri şöyle bir soru bırakmıştır ardında: Bu duruma sokulan insan neden bu kadar güçsüzlük göstermiştir? Peki, bu insan bu yenilginin ardından yaşama yeniden dönebilecek midir? Çoğu tutsak kurtulduktan sonra, ne kadar çabalasa da kamp deneyiminin ruhunda bıraktığı hasarı onaramamıştır. Borowski, *Bizim Orada Auschwitz'de* adlı öyküsünde bunu hissetmiştir adeta:

“Ben de sırf şu toplama kampı zihniyetini, sürekli olarak gözlenmenin etkilerini, başkaları dövülür ve öldürülürken çaresizlik içinde onları

²⁰¹ Borowski, Tadeusz, *Böyle Buyurun Gaz'a* Bayanlar Baylar, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 152

seyretmenin etkilerini, bütün bu dehşetin etkilerini kafamdan atmak için, bir iki kişiyi öldürmek isterdim. Ama öyle sanıyorum ki, ömrüm boyunca ruhum buruk kalacak. Sağ kalıp kalamayacağımızı bilemiyorum, fakat günün birinde bütün dünyaya olanca gerçeği söylemek ve onu tam adıyla anmak cesaretini bulabileceğimizi düşünmek hoşuma gidiyor.” ²⁰²

Borowski gerçekten de bu cesareti göstermiş, kamplarda işlenen suçların boyutunu gözler önüne sererken, kendisini bir melek gibi göstermek yerine, bu suçtaki payını kabul etmiştir. Ardından da, belki de kamp deneyiminin, üstesinden gelemediği ağırlığı altında ezilip dünyaya olan inancını, yaşama sevincini kaybederek, yaşamını sonlandırmaya karar vermiştir. Ne kadar eleştirilse de, Polonya Kamp Edebiyatı’nın en değerli yazarlarından biri olmuş, kısacık yazarlık yaşamında hem şiir hem de düzyazı türünde birbirinden değerli birçok yapıt vermeyi başarmıştır.

²⁰² Borowski, Tadeusz, Böyle Buyurun Gaz’a Bayanlar Baylar, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 111

IV. BÖLÜM

SONUÇ

Çoğunu sivillerin oluşturduğu milyonlarca insanın ölümüne neden olan II. Dünya Savaşı sırasında, III. Reich'in diktatör lideri Adolf Hitler önderliğindeki Nazilerin 'Alman ırkının, kanının saflığını korumak' adına özellikle Avrupa Yahudilerine karşı giriştikleri kitlesel imha programı kapsamında kurulmuş toplama kamplarında büyük boyutlarda bir katliam gerçekleştirilmiş ve bu katliam, ardında dehşet verici anılar bırakmıştır. İnsanlık tarihinin bu döneminde bu kamplarda yaşananlar edebiyat, sinema, resim gibi sanat dallarına yansımış, yaşananları gün yüzüne çıkarmayı amaç edinen, gelecek kuşaklar için bir uyarı niteliği taşıyan birçok yapıt ortaya çıkmıştır.

Kamplardan sağ çıkmış ya da bu konu üzerinde araştırmalar yapmış birçok yazar, yakın tarihte meydana gelmiş bu terörü ve gerçekleştirildiği kamplar dünyasını yapıtlarında okuyucuya olabildiğince yansıtmaya çalışmış, böylelikle de dünya çapında bir kamp edebiyatı doğmuştur.

Polonya Kamp Edebiyatı'nın en başarılı ve en tartışmalı yazarlarından biri olan Tadeusz Borowski de, Auschwitz, Dachau gibi Nazi toplama kamplarında bulunduktan sonra, dehşet verici kamp gerçeğini okuyucusunun

da gözleri önüne sermek istemiş ve bu doğrultuda, şiir ile başladığı edebi yaşamına düzyazı türünde, öyküyle devam etmiştir.

Borowski de kamptan sağ çıkmayı başaran diğer yazarlar gibi, kamplarda ölen milyonlarca insanın elçisi, sözcüsü olmuş, gaz odasına götürülürken ‘kendilerini krematoryum kamyonlarına yükleyenlere, gördüklerini unutmasınlar, insanlığın iç yüzünü, gerçeği anlatsınlar diye yalvaran’ tutsaklar adına da yazmıştır öykülerini.²⁰³

Ancak, Borowski öykülerinde diğer yazarlara göre farklı bir bakış açısı, farklı bir anlatım tutumu seçmiştir. Tanığı olduğu olayları suçlayan, yargılayan, isyan eden bir tutsağın gözünden değil, tarafsız bir tanık gibi hiçbir yönlendirmeye yer vermeden tüm canlılığıyla okuyucuya aktaran ve bütün yorumu ona bırakan, bu yaşamın parçası olmuş bir ‘toplama kamplı’nın gözünden anlatmıştır. Yazar, ‘toplama kamplı’ başkahramanı Tadek’in öykülerine otobiyografik öğeler de katmak suretiyle, sadece, anlatılan dünyanın inandırıcılığına katkıda bulunmakla kalmamış, işlenen bu suçta kendi payı olduğunu da vurgulamıştır.

Tadeusz Borowski öyküleri ile edebi ve dini çevrelerin ağır suçlama ve eleştirilerine maruz kalmıştır. Ancak, bu suçlama ve eleştirilerin haksız olduğu ve Borowski’nin bu suçlama ve eleştirileri almasında, öykülerinde okuyucunun beklentisini karşılamadığı gerçeğinin büyük payı olduğu kanısındayız.

²⁰³ Patterson, David, Berger, Alan L., Cargas, Sarita, Encyclopedia of Holocaust Literature, Oryx Press, USA, 2002, s. 24

Borowski'nin bize sunduğu, dış dünyanın koşullarından, değerlerinden, yasalarından yoksun, kendi koşullarını, değerlerini, yasalarını hatta dilini oluşturmuş ve en büyük değer yaşamın kendisi olduğu bambaşka, özgün bir dünyadır ve yansıtılmak için yeni bir dile, yeni bir anlatıma ihtiyaç duyar. Yazarın böyle bir anlatım kullanmadaki amacı, okuyucusuna yaşadıklarını, gördüklerini tarafsız bir tanık edasıyla yansıtmak, yargıçlık görevini de ona bırakmaktır.

Borowski'nin öyküleri kamp yaşamının, sürekli bir ölüm tehdidi altında tutularak, sadece hayatta kalabilmek adına yozlaşmak zorunda bırakılmış insanına odaklanır. Bu insan, dış dünyadaki insandan farklı olacaktır, kuşkusuz. Bu öyküler, ölümle iç içe yaşamasına rağmen karnını doyurabilen, futbol oynayabilen, kamp içerisinde dolaşabilen ve âşık olabilen, babasını gaz odasına gönderebilen, öz oğlunu ekmek çaldığı için öldürebilen, biraz daha fazla yaşayabilmek için kendi çocuğunu inkâr edebilen insanlardan söz eder.

Borowski'nin toplama kamplı insanı ölümün günlük, sıradan bir olay olduğu ve kitlesel bir karakter taşıdığı, terörün araç değil amaç olduğu, insanların 'şey'leştirildiği, bir eşya yerine koyulduğu bu kamplarda insanlığını yitirmiş, merhamet, şefkat, dayanışma gibi tüm değerlerini kaybetmiştir. Biyolojik ve toplumsal farklılığını, kişiliğini, tüm değerlerini, kısacası her şeyini yitirmiş bu insanın tek dayanak noktası, umudu kalmıştır elinde. Hayatta kalacağına, o kamptan bir gün kurtulacağına dair umuttur bu. Bu umut, bu insanı gaz odasına götürmüştür. Grudziński de *Başka Bir Dünya* adlı yapıtında

Kiev’li demiryolcu Ponomarenko’nun yaşama tutunma nedeni olarak bu umudu göstermemiş midir?

Borowski işte bu farklı insanı eleştirmeden, kınamadan göstermiştir okuyucusuna. Çünkü bu insanın davranışları kampta hayatta kalabilmenin gereği, toplama kampının insan ruhuna verdiği hasarın bir sonucudur. İşte bu nedenledir ki, Borowski’nin kamp öykülerine alabildiğine soğuk, duygusuz, acımasız ve keskin bir anlatım egemendir.

İnsanın sürekli bir ölüm tehdidi altında kalması halinde, sahip olduğu hayatta kalma içgüdüsünün her şeyin üzerinde olabileceğini duyumsadığımız bu öyküleri, kamp deneyimini yaşamamış insanların kendi ahlaki ölçütleriyle değerlendirmeleri ne derece doğrudur? Czesław Miłosz’un da belirttiği gibi, “Kendi yaşamını kurtarmak için, çocuğunu ölüme bırakan bir kadını kınamak kolaydır. Ama o talihsiz kardeşini, onun bu eylemini rahat kanepesine kurulmuş okurken kınayan bir kadın, kendisi ölümle yüz yüze kalacak olsa, içinde korkunun sevgiden daha güçlü bir duygu halini alıp almayacağını düşünmelidir. Bunun yanıtı belki evet, belki de hayırdır; ama bunu kim baştan kestirebilir?”²⁰⁴

Çalışmamızda, Borowski’nin aldığı ağır eleştirilere örnek vermek adına andığımız Leon Lech Beynar Eylül 1939’a kadar Polonya ordusunda Almanya’yla savaşmış bir askerdir. Varşova’nın düşmesinden sonra ise Yurt Ordusu’na katılmıştır. Ancak, Beynar herhangi bir toplama kampında

²⁰⁴ Miłosz, Czesław, Tutsak Edilmiş Akıl, Elips Kitap, Ankara, 2006, s. 117

bulunmamıştır. Dolayısıyla kamp yaşamı ve koşulları hakkında bildikleri okuduklarından ve duyduklarından ibaret olmalıdır. Bu deneyimi yaşamamış Beynar'ın bulunduğu suçlamaların haklılığı tartışma konusudur. Çünkü Beynar'ın örneğin toplama ve imha kamplarının en büyüğü ve en korkuncu olan Auschwitz'e düşmesi halinde, erdemli bir insan olarak kalıp kalamayacağını bilmek ne bizim için ne de kendisi için mümkündür.

Borowski'ye yöneltilen eleştiriler konusunda örneklediğimiz bir diğer yazar Gustaw Herling-Grudziński ise Yercevo'daki bir Sovyet toplama kampında iki sene tutuklu olarak bulunmuş, ardından General Władysław Sikorski'nin Sovyet yönetimi ile imzaladığı anlaşma sonucunda serbest kalmış ve General Anders'in önderliğinde kurulan Polonya ordusuna katılmıştır. Evet, Grudziński de bir toplama kampında bulunmuştur, ancak, bu kamptaki yaşam koşullarının Auschwitz Toplama Kampı'ndakinden daha iyi olduğu tartışmasız bir gerçektir.

Primo Levi'nin, çalışmamızın II. Bölümü'nde incelediğimiz *Bunlar da mı İnsan?* adlı kitabının ek bölümünde de değindiği gibi, “Sovyet kamplarında ölüm yalnızca açlık, soğuk, mikrobik hastalıklar ve yorgunluktan kaynaklanan bir yan üründür. (...) Gardiyanlarla tutuklular arasındaki ilişkiler daha az insanlık dışıdır: Hepsi aynı halktan insanlardır, aynı dili konuşmaktadırlar, Nazizmde olduğu gibi ‘üstinsanlar’ ya da ‘altinsanlar’ değildirler. Hastalar, kötü bir tedaviyle de olsa iyileştirilir; çok ağır bir iş karşısında bireysel ya da toplu bir protesto düşünülebilir bir şeydir; bedensel cezalandırmalar seyrek ve çok acımasız değildir; evden mektup ve yiyecek paketleri almak

mümkündür; kısacası, insan kişiliği kesin olarak yadsınmamakta ve tümüyle yitirilmemektedir.”²⁰⁵

Ancak, Auschwitz ve diğer birçok Nazi kampında ırk ayrımcılığı yapılmış, ‘altinsanlar’ sayılan Yahudiler, Çingeneler, özürlüler, akıl hastaları, Slav ırkı mensupları ve daha nice siyasi görüşlülere karşı toplu bir kıyım gerçekleştirilmiştir. Ağır çalışma koşulları, beslenme yetersizliği, kötü hijyenik koşullar gibi nedenlerle çoğu tutsak hastalanmış ya da yaşamını kaybetmiştir. Tutsaklar için hastane ve revir çoğunlukla gaz odası öncesi bir durak olmuştur.

Dolayısıyla, Beynar gibi, toplama kampı yaşamını deneyimlememiş eleştirmenlerin ve bir Sovyet kampında bulunmuş Grudziński’nin - Sovyet kampları ile Nazi kamp sisteminin en kötü üne sahip kampı Auschwitz’i bir tutarak - Borowski’ye eleştiri yöneltmek, yazarı amoralist, nihilist, ahlaki rölativist suçlamalarıyla itham etmek gibi bir yanılgıya düştüğü kanısındayız. Sovyet kamplarında “değerlerinden vazgeçmeyen ve onurlu biçimde kendilerini koruyan” tutsaklar olması çok doğaldır. Ancak, Borowski’nin kamp dünyasında, bu bir lüks, aynı zamanda ölüme davetiyedir. Borowski yalnızca, dış dünyadaki ahlaki kuralların yerinin olmadığı bu yaşamda, bu yaşamın zorunlu kıldığı kurallara uyum gösterebildiği ölçüde ve sürece hayatta kalabilen, bu doğrultuda da başka bir niteliğe bürünmüş insanı, başka tür bir

²⁰⁵ Levi, Primo, Bunlar da mı İnsan, Can Yayınları, İstanbul, 1996, s. 191

insanlık durumunu, kısacası, insanın kendisini kurtarmak, kendi devamlılığını sağlamak için yapabileceklerini göstermiştir okuyucusuna.

Kaldı ki, iddia edilenin aksine, yazarın öykülerinde insani özelliklerini yitirmemiş, iyi yürekli, yardımsever kahramanlara da rastlanır, ancak, yazarın amacı insana, insanın kendisinin dahi bilmediği yönünü göstermek adına, kamp yaşamının koşulları gereği yozlaşmış insana odaklanarak, bu insanı tüm çıplaklığı ile sunmak olduğundan, bu örnekler az sayıdadır.

Sonuç olarak, Borowski büyük bir cesaretle sunduğu bu insanın var olduğu öykülerine yöneltilen ağır eleştirilere rağmen, kamp edebiyatının en büyük yazarlarından biri olmayı, yalnızca kendi ülkesinden değil, dünyanın birçok ulusundan okuyucusuna ulaşmayı ve kamp yaşamını bütün çıplaklığıyla okuyucusuna kendi gözünden aktarmayı başarmıştır.

ÖZET

Bu çalışmada, II. Dünya Savaşı'nda Naziler tarafından kurulan Auschwitz Toplama Kampı'nda ve ardından başka kamplarda bulunmuş olan Polonyalı yazar Tadeusz Borowski'nin, kamp deneyimi sonucunda yazdığı yapıtları irdelenmiştir.

Çalışmanın giriş bölümünde II. Dünya Savaşı'nın nedenlerine ve savaşın gelişimine dair bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde, II. Dünya Savaşı döneminde Polonya'daki siyasal, toplumsal ve kültürel durum irdelenmiş, savaş döneminde ülke sınırları içinde kurulan getto ve kamplardan söz edilmiş ve Polonya sınırları içerisinde bulunan Auschwitz Toplama Kampı'ndaki yaşam koşullarına dair bilgi verilmiştir.

Kamp ve Edebiyat başlıklı ikinci bölümde ise toplama kamplarından sağ çıkan yazarların dünya ve Polonya edebiyatında yerlerini almış yapıtlarına genel hatlarıyla değinilmiştir.

Üçüncü bölümde Tadeusz Borowski'nin biyografisine yer verilmiş, kamp öncesi ve kamp dönemi yapıtlarına kısaca değinilmiş ve yazarın, öykülerinde kamp yaşamını yansıtmaya tutumu örneklerle gözler önüne serilmiştir.

Dördüncü ve son bölümde ise, Borowski'nin kamp konulu öyküleri üzerinde yaptığımız incelemelerden elde ettiğimiz sonuçlar doğrultusunda oluşmuş, yazara bu öyküleri nedeniyle yöneltilen nihilizm, sinizm, ahlaki rölativizm gibi suçlamaların haksız olduğu yönündeki görüşümüz yansıtılmıştır.

İNGİLİZCE

In this study, works of Tadeusz Borowski which he wrote after experiencing concentration camps like Auschwitz and others established by the Nazis during World War II were analyzed.

In the introductory chapter of the study, information about the causes of World War II and how the war proceeded was given.

In the first chapter, political, social, cultural situation in Poland in the period of World War II was analyzed, ghettos and the camps established within the borders of the country were mentioned and information was given about the living conditions in Auschwitz Concentration Camp, which was within the boundaries of Poland.

In the second chapter, entitled *Camp and Literature*, works -appeared in the Polish and World literature- of the authors who survived the concentration camps were mentioned.

In the third chapter, biography of Tadeusz Borowski was analyzed, his pre-war and camp works were briefly mentioned and by his stories was revealed how he reflected the camp life.

In the fourth and the last chapter, our opinion which is formed from the analysis of the camp stories of Borowski was stated that the accusations such as nihilism, cynicism, moral relativism made against the author because of his stories were unfair.

KAYNAKÇA

Arslantekin Köycü, Seda, Tadeusz Borowski Nihilist midir?, yayımlanmamış bildiri, IX. Uluslararası Dil, Yazın, Değişibilim Sempozyumu (15-17 Ekim 2009, Sakarya)

Borowski, Tadeusz, This Way for the Gas, Ladies and Gentlemen, Penguin Books, New York, 1976

Borowski, Tadeusz, Taşlaşan Dünya, Yazko Yayınları, İstanbul, 1981

Borowski, Tadeusz, Böyle Buyurun Gaz'a Bayanlar Baylar, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997

Borowski, Tadeusz, Poezja, Wydawnictwo Literackie, Kraków, 2003

Borowski, Tadeusz, Proza 2, Wydawnictwo Literackie, Kraków, 2004

Borowski, Tadeusz, Wybor Opowiadań (içinde), Drewnowski, Tadeusz, Wstęp, Warszawa, 2006

Borowski, Tadeusz, Pożegnanie z Marią i Inne Opowiadania, Wydawnictwo Siedmioróg, Wrocław, 2009

Delbo, Charlotte, Auschwitz'in Külleri, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2005

Drewnowski, Tadeusz, Ucieczka z Kamiennego Świata (O Tadeuszu Borowskim), Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 1977

Drewnowski, Tadeusz, Porachunki z XX Wiekiem, TAIWPN Universitas, Krakow, 2006

Drewnowski, Tadeusz, Postal Indiscretions, North Western University Press, Chicago, 2007

Felsefe Terimleri Sözlüğü, Prof.Dr. Bedia Akarsu, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1998

Frankl, Viktor E., İnsanın Anlam Arayışı, Öteki Yayınları, Ankara, 1991

Grudziński, Gustaw Herling, A World Apart, Lowe Press, New York, 2008

Hitler, Adolf, Kavgam, Beda Yayıncılık, İstanbul, 2004

Kajtoch, Wojciech, Lagry I Łagry, Oficyna Wydawnicza Text, Kraków, 1994

Kertész, Imre, Kadersizlik, Can Yayınları, İstanbul, 2003

- Levi, Primo, Bunlar da mı İnsan, Can Yayınları, İstanbul, 1996
- Levi, Primo, Boğulanlar, Kurtulanlar, Can Yayınları, İstanbul, 1996
- Lukas, Richard C., The Forgotten Holocaust (The Poles under German Occupation 1939-1945), The University Press of Kentucky, Lexington, 1986
- Miłosz, Czesław, Tutsak Edilmiş Akıl, Elips Kitap, Ankara, 2006
- Nałkowska, Zofia, Madalyonlar, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1998
- Parker, R. A. C. , İkinci Dünya Savaşı, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005
- Patterson, David, Berger, Alan L., Cargas, Sarita, Encyclopedia of Holocaust Literature, Oryx Press, USA, 2002
- Rees, Laurence, Auschwitz: A New History, BBC Books, 2005
- Steinbacher, Sybille, Auschwitz A History, Penguin Books, England, 2005
- Szóstak, Aldona, Powtórka z Literatury, Wydawnictwo Greg, Kraków
- Święch, Jerzy, Literatura polska w latach II wojny światowej, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2005
- Şimşek, Ümit, Uçan Üniversite, Morötesi Yayınları, İstanbul, 2003
- Teber, Serol, Toplama Kampı Sendromu-Ruhun Ölümü, Sorun Yayınları, İstanbul, 1993
- Werner, Andrzej, Zwyczajna Apokalipsa, Czytelnik, Warszawa, 1971
- Werner, Andrzej, Utwory Wybrane, Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo, Wrocław, 1991
- Wiesel, Elie, Gece, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul, 1999
- Wiesel, Elie, Gündüz, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul, 1999
- Wiewiorka, Annette, 60 Yıl Sonra Auschwitz, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2006
- Woroszyński, Wiktor, O Tadeuszu Borowskim Jego Życiu i Tworczosci, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 1951
- Yağcı, Öner, Nazi Kampları, Papirüs Yayınevi, İstanbul, 2004
- Yüce, Neşe Taluy, XX. Yüzyıl Polonya Edebiyatı Çeviri Seçkisi, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000

Yüce, Neşe Taluy, Özgürlük Peşindeki Polonya, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 2004

Yararlanılan internet adresleri

<http://www.usmmm.org/wlc/article.php?lang=en&ModuleId=10007206>

<http://www.usmmm.org/wlc/article.php?lang=en&ModuleId=10007257>

<http://www.usmmm.org/wlc/article.php?lang=en&ModuleId=10007258>

http://www.usmmm.org/wlc/media_cm.php?lang=en&ModuleId=10005194&MediaId=130

http://www.worldlingo.com/ma/enwiki/en/German_AB-Aktion_operation_in_Poland, 4

http://www.izrael.badacz.org/zydzi_w_polsce/martyrologia_getta_lodz.html

<http://borowski-opowiadania.klp.pl/a-6533.html>, Nihilizm Borowskiego? Polemika z Gustawem Herlingiem-Grudzińskim

A Polish Female Writer Tells of Her Experiences in Auschwitz : "Smoke over Birkenau" by S. Szmaglewska <http://ci.nii.ac.jp/naid/110007025302/en>

Borowski i jego Auschwitz, <http://wyborcza.pl/1,76842,4363638.html>

Gustaw Herling-Grudziński, http://en.wikipedia.org/wiki/Gustaw_Herling-Grudzi%C5%84ski

“Historia”, <http://www.gross-rosen.pl/pol/showpage.php?pageID=3>

Jews – The Absence and Presence of a Category in the Representations of Auschwitz in Poland, 1945-1985 <http://www.studiajudaica.pl/sj18kuci.pdf>

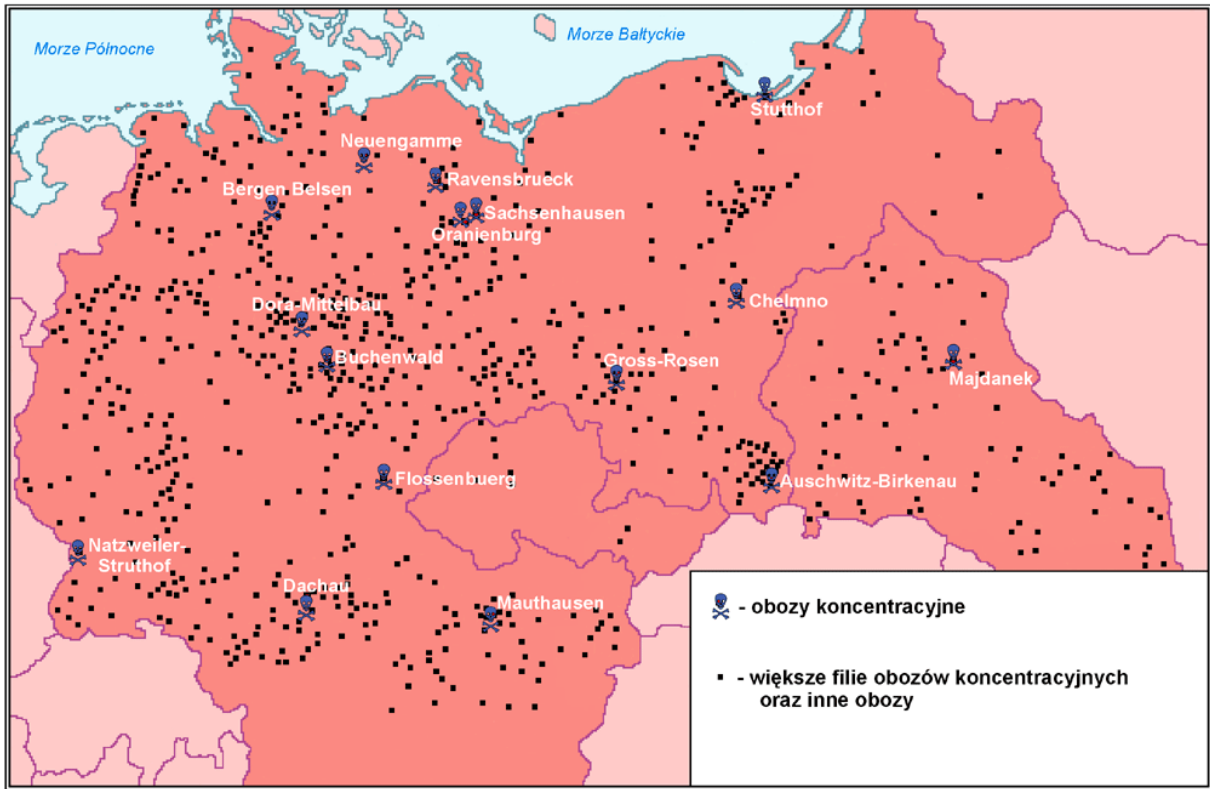
“Stutthof Concentration Camp”, http://en.wikipedia.org/wiki/Stutthof_concentration_camp

“Stutthof Museum History”, <http://www.stutthof.pl/en/main.htm>

“The History of the Camp”, <http://www.majdanek.pl/articles.php?acid=45&mref=1>

Yrd.Doç.Dr. Kemal YAKUT, “İkinci Dünya Savaşı” www.aof.anadolu.edu.tr/kitap/IOLTP/2292/unite07.pdf

EKLER

Nazi Almanyası'nın işgali altında bulunan topraklardaki toplama kampı ağı

Polonya sınırları içerisindeki toplama, imha kampları ve gettolar

Auschwitz-I (Ana Kamp) Giriş Kapısı

Auschwitz II - Birkenau

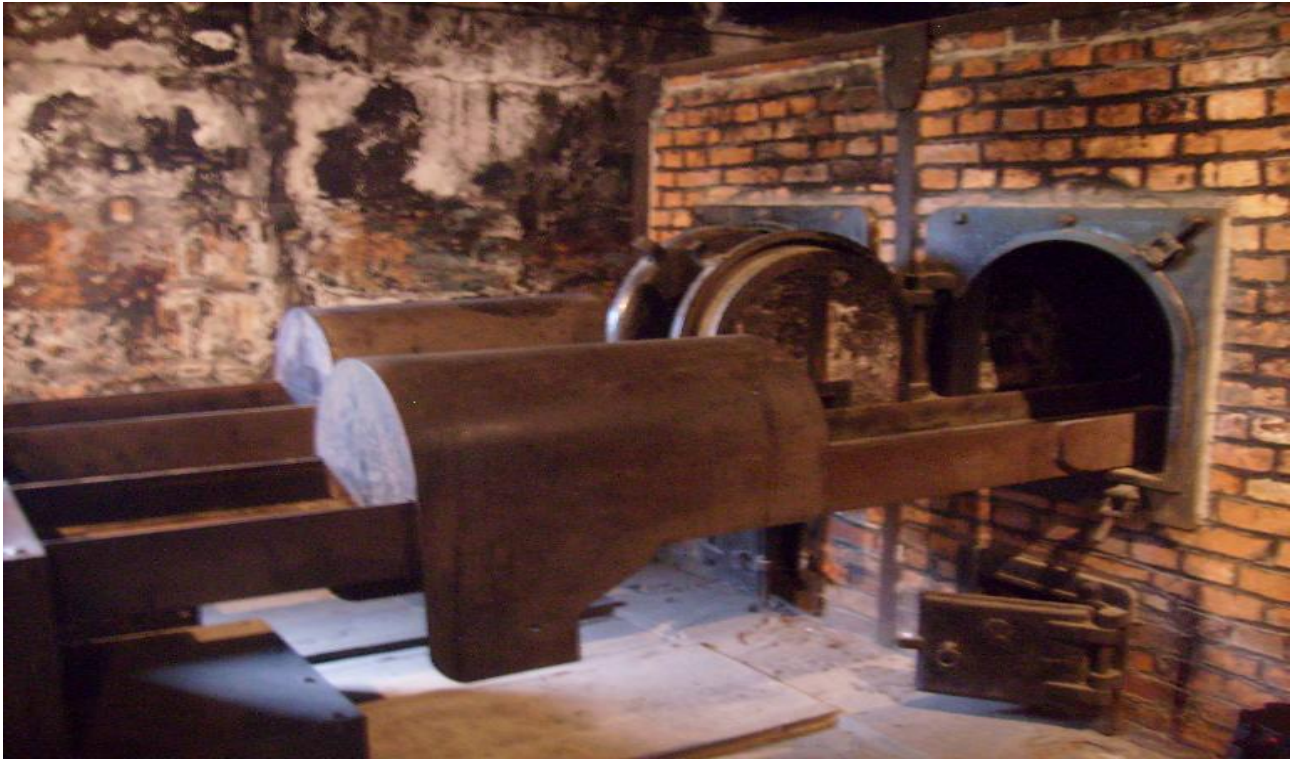
Tutsakların kamplara getirildiği, hayvan taşımaya yarayan vagonlardan biri

Tutsakların, önünde kurşuna dizildikleri “Ölüm Duvarı”

Auschwitz’de cezalandırılan tutsaklar için ayakta durma hücresi (stehbunker)

Krematoryum fırınları

Tuvalet ihtiyacını gidermek için hendekler

Yıkanma kuyuları

Auschwitz II - Birkenau'da bulunan bir tutsak barakası

Auschwitz II -Birkenau Kadınlar Kampı'ndan bir tutsak barakası

Borowski'nin de bulunduğu toplama kamplardan biri: Dachau (Almanya)

Dachau Toplama Kampı'nın kapısında da bulunan “Arbeit Macht Frei” (Çalışmak Özgür Kılar) yazısı

Auschwitz I (Ana Kamp) Uydu Görüntüsü

Auschwitz II - Birkenau Uydu Görüntüsü